

Simtuna härad.

Socknar: Frösthult, Simtuna, Altuna, Tärna, Norrby, Västerlövsta och Enåker.

Simtuna härad är Upplands västligast belägna. Det begränsas i V av Sagån och når längst i N upp till Dalälvens vattensystem. Sagån skiljer Simtuna härad från Övertjurbo och Ytterturbo härad i Västmanland. I NÖ möter Våla, i Ö Torstuna och i S Åsunda härad. I judiciellt avseende tillhör häradet Västmanlands län. »Simbohundare», som häradet under medeltiden benämndes, hade då ungefär samma utsträckning som nu. Dess största längdutsträckning, från S till N, är drygt 5 mil, medan bredden ingenstades överkrider 2 mil.

Simtuna härad är på det hela taget låglänt. Dock sträcker sig genom större delen av häradet i nord-sydlig riktning den s.k. Dalkarlsåsen med sina utlöpare. På och utmed dessa höjdparter utbreda sig betydande skogsområden. Längst i N ligga stora sankmarker. Ungefär $\frac{2}{5}$ av hela arealen utgöras emellertid av åkerjord. Jordbruksbygden återfinnes främst utmed vattenlederna, Sagån i V och Örsundaån i Ö, alltså företrädesvis i Frösthult, södra delen av Simtuna sn, mellersta Altuna, sydvästra Tärna, västra Norrby och mellersta Västerlövsta.

Frånsett fynd och boplatser från stenåldern, vilka i tämligen stor utsträckning ha påträffats i de norra och västra delarna av häradet, är fornlämningsbeståndet i övrigt företrädesvis koncentrerat till slättbygderna söderut och österut. Detta gäller även runstenarna, som alla med ett undantag varit resta i anslutning till gamla bebyggelsecentra i Simtuna, Altuna och Frösthult. Antalet inskrifter, 14 stycken, är litet i förhållande till häradets areal, så som man kan vänta här i utkanten av det egentliga runstensområdet.

De 14 inskrifterna fördela sig topografiskt på följande sätt: Frösthult 2 (U 1151, 1152), Simtuna 8 (U 1153–60), Altuna 3 (U 1161–63), Västerlövsta 1 (U 1164). Tärna, Norrby och Enåker sakna runstenar. U 1164 står rest invid gränsen mellan Västerlövsta och Enåker och U 1181 i Nora sn icke långt N om Enåkers sockengräns.

Av de 14 inskrifterna är en förkommen och endast känd genom en äldre avbildning och genom omnämnanden i litteraturen (U 1153). De övriga 13 äro helt eller till större delen bevarade. Tre av runstenarna ha fått topparna avslagna, varigenom delar av inskrifterna ha gått förlorade (U 1158, 1161, 1164). Flagrings-skador ha utplånat ett tämligen stort textparti på U 1159. Ytskador ha också förstört delar av inskrifterna på U 1151 och 1158.

13 inskrifter tillhöra resta stenar, endast en har huggits i jordfast block (U 1159). — På sina gamla platser befinna sig U 1151, 1152, 1159, 1162 och 1164. De övriga ha av olika skäl flyttats kortare eller längre stycken från sina ursprungliga platser. U 1160 fördes år 1687 till Oxford.

4 inskrifter ha granskats av J. Bureus (U 1154–56, 1164). En av uppteckningarna (U 1154) har daterats »15 Sept.», och man kan sluta sig till året 1608. En annan (U 1164) har Bureus besökt »1639 7 Oct. 10 ant.» Ytterligare 6 inskrifter (U 1151, 1152, 1157, 1158, 1160, 1163) finnas beskrivna i Bureus' arbeten. De ha undersökts av hans medhjälpare C. Cohl och J. Rhezelius. Sammanlagt voro alltså 10 inskrifter kända för forskningen redan under 1600-talets förra hälft. Av dessa finnas 9 avbildade på träsnitt i Peringskiölds *Monumenta* och *Bautil* (1750). Anmärkningsvärt är, att U 1164 saknas i båda dessa arbeten, se nedan s. 632. Däremot finnes hos Peringskiöld och i *Bautil* ytterligare en runsten (U 1153), som tidigare hade förbigåtts. Dessa 11 runstenar ha registrerats av J. G. Liljegren i *Runurkunder* (1833); de upptagas där som n:r 781–790 och 792.¹

På 1800-talet påträffades ytterligare 3 inskrifter (U 1159, 1161 och 1162). Under 1900-talet har ingen tidigare helt okänd inskrift kommit i dagen inom Simtuna härad.

¹ L 792 (=U 1164) har av Liljegren upptagits under »Wåla härad» och »Enåker och Nora socken».

1151. Brunnby, Frösthults sn.

Pl. 128, 129.

Litteratur: B 662, L 788, D 1:291. J. Bureus, F a 6 s. 111 n:r 8 (Caspar Cohl), s. 190 n:r 128 (Rhezelius), F a 5 n:r 122, F a 1 s. 30, F f 6 n:r 52; J. Rhezelius, F a 10:1 n:r 144, F l 2 n:r 57; Ransakningarna 1667–84; J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 179; P. Elvius, De Fierdhundria (auctor J. Arenius), Upsaliae 1717 (feltryck 1617), s. 110 och 111; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 473; O. Grau, Beskrifning Öfver Wästmanland (1754), s. 629 [omtrycket 1904, s. 489 f.]; R. Dybeck, Anteckning, odat. (ATA), Reseberättelse för år 1876 (tryckt i Runa [fol.] 1876), s. 38; O. F. Kugelberg, Några ord till upplysning om bladet »Enköping» (1863), s. 38; UFT h. 3 (1873), s. 34; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 64; S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering 1943 (ATA); B. Bergman, Uppländsk run- och bildstensristning (1948), s. 129.

Äldre avbildningar: J. Rhezelius, teckningar (i F a 10:1 och i F l 2); J. Bureus, kopparstick (i F f 6); J. Hadorph och P. Helgonius, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta, B 662 och i Grau a. a. s. 630); Dybeck, D 1:291.

Runstenen står 11 m. ÖSÖ om infartsvägen till Brunnby n:r 1, som är den västligaste gården i Brunnby, 13 m. N om landsvägen Frösthults k:a — Härnevi k:a. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Enköping» samt på Ekonomiska kartbladet »Lådö» (1953).

Inskriften finnes upptagen i Bureus' samlingar efter läsningar av Caspar Cohl och Rhezelius. Cohl anger som plats »Wedh Brunneby i Frösthult sochen» (F a 6) och Rhezelius »Widh Brunby byen» (F a 6), »Fröstult Sochn. Widh Brunneby» (F a 10:1); F a 5: »Frösthult Brunby»; F f 6: »Än een sammastädes». Överskriften i F f 6 har strukits och ovanför har skrivits »Frösthult wid Brundby». Den andra stenen är givetvis U 1152. — I *Ransakningarna* 1667–84 (»Specification uppå dee gamb: Antiqu[i]teter som ... befinnas uthi Wäsby lähn ... Sahla d: 12 Maij A:o [1]682»; handlingen är undertecknad av länsmanen Aron B. Bergström) uppges, att »Een Runsten medh rijtningh står i brunby gata.» På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* finnes bläckanteckningen »Brunneby gata, Frösthult Sochn» (B 662: »Brunneby gata»; L 788: »Brunby gata»). — O. Celsius har icke själv granskat inskriften; hans uppgifter sakna sålunda självständigt värde. — O. Grau återger i sin *Beskrifning Öfver Wästmanland* (1754) Hadorphs och Helgonius' träsnitt och anmärker, att detta »minningsmärke» står »här i Brunby gatan». — Dybeck redogör i *Runa* (fol.) för sin »antiquariska verksamhet under sommaren 1876». Han lämnar där några uppgifter om U 1151 och 1152: »Jag genomströfvade slutligen Hernevi och Frösthults socken. Många för mig förut obekanta fasta minnesmärken och en ganska besynnerlig och ovanlig hällristning uppdagades i Frösthult, hvars båda runstenar ... funnos i behåll, den ene [= U 1151] stående och den andre [= U 1152] likaledes stående invid en vägg söder ut i byn och så djupt sunken i marken att jag nödsakades gräfvat mig 2 fot genom stenbunden mark för att få det nedre af ristningen i dag. Den präktige stenen [= U 1152] (... Icke 'i gårdet' och *kullfallen*, som Kl[ingspo]r vill förtjenar att flyttas till ett högre och lämpligare rum.» I *Sveriges runurkunder* meddelar han: »Denne står i en vret vid norra gården». I beskrivningen till bladet »Enköping» påpekar O. F. Kugelberg, att »en väl bibehållen» runsten finnes »uti Brunby by». *UFT*: »Brunnby gata ... Stenen finnes kvar, är väl bibehållen».

Vid runinskriftsinventeringen år 1943 låg stenen kullfallen på gårdstomten; den restes genom Riksantikvarieämbetets försorg på samma plats år 1950 (R. Wibeck).

Blågrå granit. Höjd 1,50 m., bredd 0,98 m. Ristningen är djup och tydlig. Linjerna äro jämna, mjukt rundade. Nedtill är ristningsytan skadad; ett stort parti med ristning har där flagrat av. Denna skada fanns redan på 1600-talet; se nedan till läsningen.

Inskrift:

× hapintis × la- . . . sa × stain × pana × aftir × hulmfast + buta × sin × auk × at × akla × sun sin × kup +
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60
 hia - bi × ot × þaira ×
 65 70

Hedindis let reisa stein þenna æftir Holmfast, bonda sinn, ok at Æ[n]gla, sun sinn. Guð hialpi and þeira.

»Hedendis lät resa denna sten efter Holmfast, sin man, och efter Ängle, sin son. Gud hjälpe deras ande.»

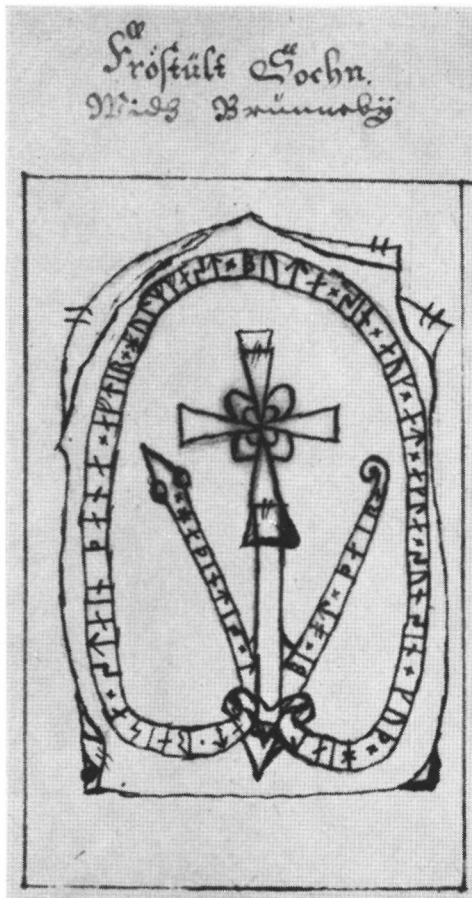

Fig. 492. U 1151. Brunnby, Frösthults sn.
Efter teckning av Rhezelius i F a 10:1.

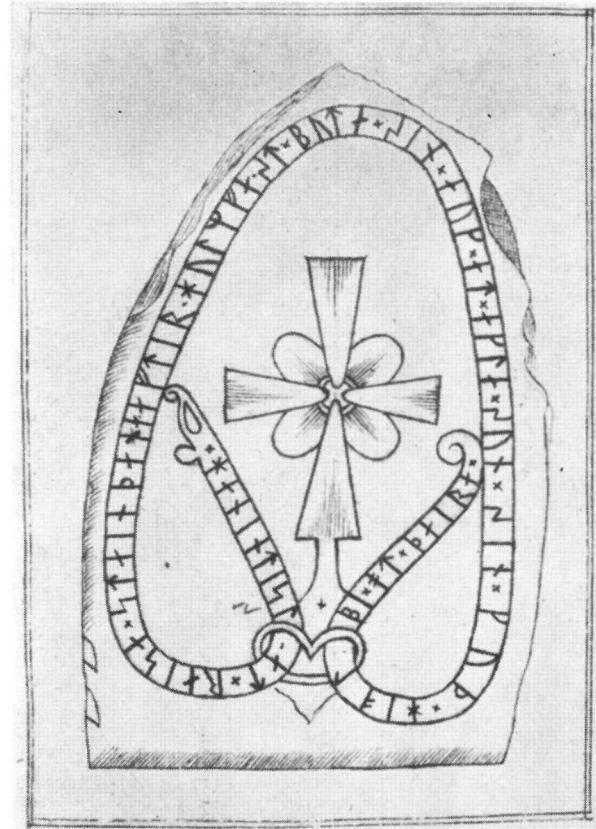

Fig. 493. U 1151. Brunnby, Frösthults sn.
Efter teckning av Rhezelius i F l 2.

Till läsningen: Sk före 1 **h** är något ottydligt. 2 **a** är säkert. Efter 10 **a** börjar en djup flagring; av r. 11 återstår endast huvudstavens nedre hälft. Avståndet mellan r. 11 och nästa bevarade runa, 12 **s**, är 12 cm.; här har funnits plats för tre runor (**rai**). 12 **s** är skadat på mitten genom flagring. Sk efter 18 **n** är mycket grunt och litet; det förefaller sannolikt, att det av ristaren har satts in efteråt. Runföljden 48–51 **akla** är djup och tydlig. I 58 **k** finnes en grund, ojämn fördjupning, som säkerligen är naturlig. Av r. 64 återstår endast huvudstavens nedre hälft. Sk efter 73 **a** är mycket djupt. — Cohl (F a 6): **hapintis** × **l** . . . × **stain** × **pana** × **aftir** × **hulmfast** × **buta** × **sin** × **auk** × **at** × **akla** × **sun** × **sin** × **kup** × **hialbi** × **ot** × **paira**. — Rhezelius (F a 10:1): × **hapintis** × **lat** · **raisa** × **stain** **pana** × **aftir** × **hulmfast** × **buta** × **sin** × **auk** × **at** × **akla** × **sun** × **sin** × **kup** × **hialbi** × **ot** × **paira**. Runföljden **at** · **rais** har Rhezelius tecknat tunnare än övriga delar av ristningen, säkerligen för att markera, att han här har supplerat inskriften. Med stöd av Cohls ovan citerade läsning kan man sålunda fastställa, att stenen redan på 1600-talet hade skadats, och att skadan då hade samma omfattning som nu. Bureus' kopparstick i F f 6 och Rhezelius' teckning i F l 2 äro sålunda rekonstruerade på detta avsnitt och visa ej, att stenen då var oskadad; se fig. 493, 494. Hadorph och Helgonius: Sk saknas efter 8 **s**; av 9 **l** har endast hst iakttagits. Runföljden till 12 **s** markeras genom skraffering som bortfallen. Sk efter 18 **n** har ej observerats. R. 47 uppfattas som **i**; 64 **l** helt i behåll.

Stenen är rest av en kvinna, *Hedindis*, efter hennes man och efter hennes son. Namnet *Hedindis* har uppenbarligen varit mycket sällsynt. I runinskrifterna förekommer det ytterligare endast en enda gång,

Fig. 494. U 1151. Brunnby, Frösthults sn.
Efter kopparstick av Bureus.

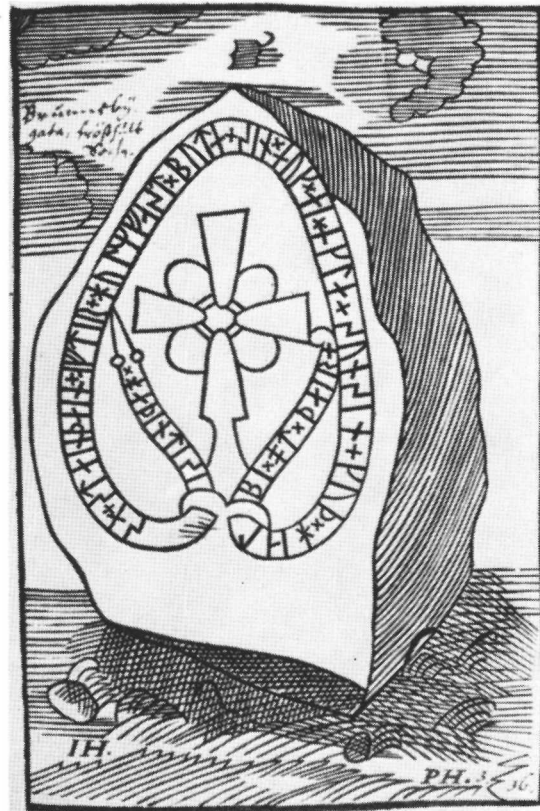
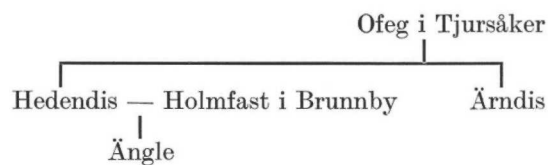

Fig. 495. U 1151. Brunnby, Frösthults sn.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 662).

nämigen på U 770, som står rest vid Tjursåker i Vårfrukyrka sn. Avståndet mellan de båda stenarna är endast en dryg halvmil. Tjursåkerstenen, som är ristad av Balle, har rests av två systrar *Hedindis* och *Ærindis* efter deras fader Ofeg. Man har under sådana omständigheter rätt att räkna med, att namnet *Hedindis* på U 1151 och på U 770 åsyftar samma kvinna. Den av Balle signerade U 770 skulle då vara något äldre än U 1151. Följande släktavla skulle kunna upprättas:

Om namnet *Hedindis* se vidare U 770.

Holmfastr hör till vikingatidens vanligaste mansnamn, medan sonens namn har varit sällsynt. Det skrivs *akla* (ack.), en skrivning som kan uppfattas på olika sätt. Sannolikt åsyftas ett mansnamn *Ængli* (nom.) eller *Ægli*. Namnet *Ængli* är säkert styrkt från norskt område (se Lind, *Dopnamn*, sp. 235, och O. Rygh, *Gamle personnavne i norske stedsnavne*, s. 66). På Alstadstenen förekommer ett mansnamn *ikli*, vilket sannolikt, som Magnus Olsen menar, skall uppfattas som *Ængli*; se *NIyR* 1 (1941), s. 152 f. Även i Danmark är namnet känt (se *Danmarks gamle Personnavne*, 1936–40, spalt 242–243). Däremot är ett mansnamn *Ægli* endast svagt styrkt. Det ingår möjligen i ett par ortnamn (se J. Sahlgren i *Namn och bygd* 15, 1927, s. 60, 85 f.) och skulle kunna uppfattas som en svag sidoförm till *Ægill* (*Egill*). På U 687 förekommer ett namn,

skrivet **ekla** (ack.); det har uppfattats som en felristning för *Hælg* (se U 687), men det torde vara mera befogat att sammanställa det med **akla** (ack.) på U 1151 och uppfatta namnet som *Ængli* eller *Ægli*. Emot antagandet av en felristning för **halki** *Hælg* talar också, att den med all sannolikhet av samme ristare utförda U 793 har den korrekta formen **halha** *Hælg*. Också det egendomliga mansnamnet **ygila** (ack.) på en runristad gravhäll i Skänninge förtjänar måhända att anföras i detta sammanhang; se S. B. F. Jansson i *Fornvännen* 1943, s. 317.

Enligt E. Brate (i *Svenska runristare*) är U 1151 ristad av Erik, alltså av den ristare som namnger sig på Rotbrunna-stenen (U 1165). Brate attribuerar fjorton osignerade västuppländska ristningar till Erik, nämligen U 762, 768, 769, 774, 779, 793, 1151, 1153, 1154, 1155, 1156, 1157, 1172 och 1173.¹ Han anser, att alla dessa ristningar »hava en så enhetlig karaktär, att deras samhörighet knappt är tvivelaktig».

Anmärkningsvärt är, att Erik endast har signerat en enda ristning (U 1165), och att han, när han namnger sig, använder lönnskrift, s.k. is-runor. Onekligen finnas stora yttre likheter mellan Brunnby-stenen och den signerade U 1165; en detaljgranskning visar emellertid karakteristiska olikheter mellan de båda ristningarna. Om man jämför de fyra bevarade **s**-runorna på U 1165 med Brunnby-stenens sju **s**-runor, framträder en tydlig typskillnad. På den signerade stenen finner man genomgående en **s**-runa med påfallande kort mellanled, som går vinkelrätt mellan över- och underled, medan Brunnby-stenens **s**-runor ha längre spetsvinkliga mellanled. Icke i något fall likna de båda ristningarnas **s**-former varandra. Även **a**- och **n**-runorna avvika: alla bevarade **a**-runor på den signerade stenen (6 fall) ha ensidig bst, medan Brunnby-stenens (15 fall) ha dubbelsidig bst. Detsamma gäller om **n**-runorna. Vidare kan anföras, att **t**-runans bistavar hos Erik genomgående utgå från ramlinjen (5 fall), medan de på Brunnby-stenen (7 fall) utgå från hst. På snarlikt sätt avvika i flera fall de båda ristningarnas **u**- och **r**-runor. Vad helheten beträffar torde man kunna säga, att Brunnby-stenens ristare har varit en något skickligare, en något elegantare ristare än Erik, sådan som han framträder på U 1165.

De stora likheter som förefinnas mellan Rotbrunna-stenen (U 1165) och Brunnby-stenen torde icke bero på att de ha utförts av samme ristare, utan på att runmästarna ha tillhört samma skola. I alla händelser är det försiktigare att icke attribuera U 1151 till en bestämd ristare.

1152. Brunnby, Frösthults sn.

Pl. 129, 130.

Litteratur: B 1134, L 789, D 1:290. J. Bureus, F a 6 s. 112 n:r 15 (Caspar Cohl), s. 190 n:r 128 (Rhezelius), F a 5 n:r 123, F a 1 s. 30, F a 20 s. 34, F f 6 n:r 53; J. Rhezelius, F a 10:1 n:r 156, F 1 2 n:r 58; O. Verelius, *Manuductio ad Runographiam Scandicam* (1675), s. 51; Ransakningarna 1667–84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 4, bl. 180; P. Dijkman, *Historiske Anmärkning* (1723), s. 157 f.; O. Celsius, *Svenska runstenar* (F m 60) 1, s. 194; O. Grau, *Beskrifning Öfver Wästmanland* (1754), s. 628 f. [omtrycket 1904, s. 486 f.]; W. Tham, *Beskrifning öfver Sveriges rike* 1:2 (1849), s. 85; R. Dybeck, *Anteckning, odat.* (ATA), *Reseberättelse för år 1876* (tryckt i Runa [fol.] 1876), s. 38; O. F. Kugelberg, *Några ord till upplysning om bladet »Enköping»* (1863), s. 38; UFT h. 3 (1873), s. 34; *Vestmanlands läns kalender* 1881, s. 254; Lars Ersson i Klasbo, *Fornminnen inom Wästmanland* (ATA); E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 42; S. B. F. Jansson, *Runinskriftsinventering* 1943 (ATA); B. Bergman, *Uppländsk run- och bildstensristning* (1948), s. 102.

Äldre avbildningar: J. Rhezelius, teckningar (i F a 10:1 och i F 1 2); J. Bureus, kopparstick (i F f 6 och i O. Verelius a. a. s. 51); J. Hadorph och P. Helgonius, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta*, B 1134 och i Grau a. a. tab. XV); Dybeck, D 1:290.

Runstenen står rest vid norra kanten av landsvägen Brunnby–Ekeborg, 7 m. V om infarten till Brunnby n:r 2. Stenens plats är utmärkt på Geologiska kartbladet »Enköping» samt på Ekonomiska kartbladet »Lådö» (1953).

Efter Caspar Cohls och Rhezelius' läsningar har Bureus upptagit inskriften i sina samlingar. Enligt Cohl fanns stenen »å Brunneby giärde wedh östre grinden» (F a 6) och enligt Rhezelius »Widh Brunby byen»

¹ Att Brate icke hänför också U 755 Kälsta, Litslena sn, till Erik är egendomligt. Ristningen fyller nämligen fullständigt de krav, som Brate ställer för en attribution till denne runmästare.

Fig. 496. U 1152. Brunnby, Fröstults sn.
Efter teckning av Rheselius i Fa 10:1.

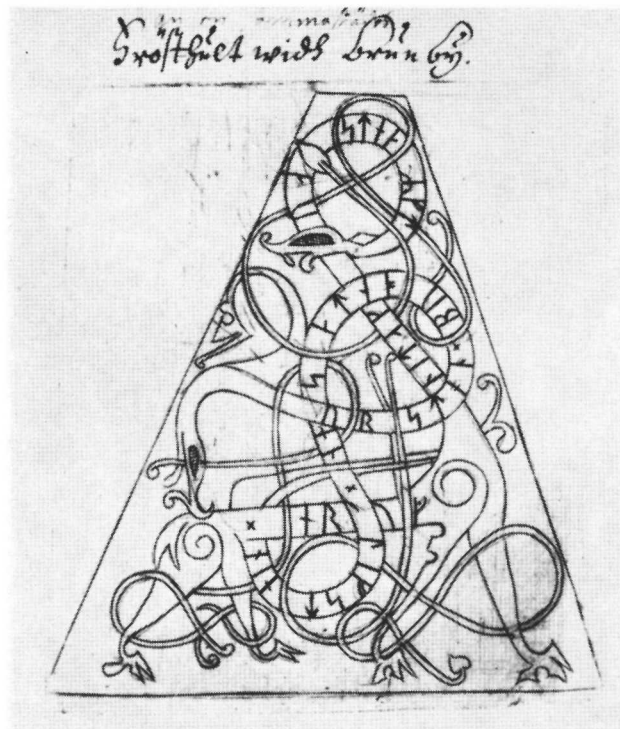

Fig. 497. U 1152. Brunnby, Fröstults sn.
Efter kopparstick av Bureus.

(F a 6), »Fröstult Sochn. J Brunby Giärdet» (F a 10:1); F f 6: »Fröstult widh Brunby».¹ — O. Verelius: »Brunby stenen i Fröstult sochn». I *Ransakningarna* 1667–84 finnes en av länsmannen Aron Bergström den 12 maj 1682 undertecknad »Specification uppå dee gambl: Antiqu[i]teter, som ... befinnas uthi Wäsby lähn». Där uppges, att U 1152 står »uthi brunby giärdet in Emot bärgeistorp.»

På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* finnes påskriften »Brunneby gärde i Fröstult Sochn» (B 1134: »Brunby Gärde i Fröstults S.»; L 789: »Brunby gärde»). Grau, som återger Hadorphs och Helgonius' träsnitt, skriver (a. a. s. 628): »Wid Brunby här i socknen äro twänne Runstenar til finnandes». Om U 1152 skriver han, att den »står i gärdet». — R. Dybeck antecknar, att stenen »står i samma bys [= Brunnbys] gärde, der äfven tre mindre grafkullar finnas.» Om uppgifterna i hans reseberättelse se U 1151. I *Sveriges runurkunder* anger han platsen på följande sätt: »Stenen står i en täppa och invid en byggnad i södra gården.» I beskrivningen till Geologiska kartbladet anmärker O. F. Kugelberg, att »en kullfallen» runsten ligger »vid vägen öster om Brunby». *UFT*: »Brunby gärde ... Stenen ligger kullfallen.» Uppgiften, att stenen hade fallit omkull, är enligt Dybeck oriktig; se hans ovan s. 580 citerade reseberättelse för år 1876.

Vid runinskriftsinventeringen 1943 låg stenen omkull; den restes därför, på den plats där den låg, genom Riksantikvarieämbetets försorg.

Grå granit. Höjd 2,09 m., bredd (nedtill) 1,56 m. Ristningen är genomgående grunt huggen. Talrika felristningar i ornamentiken kunna iakttagas. Ristningsytan är jämn och slät.

Inskrift:

+ erlyg + let akua + sten + rfti þursten + buonta sen + lifsten +
5 10 15 20 25 30 35 40

Ærnlaug let haggva stein æftir Þorstein, boanda sinn. Lifsteinn.

»Ärnlög lät hugga stenen efter Torsten, sin man. Livsten (ristade).»

¹ Ovanför denna överskrift, som är överstruken, står »Än en sammastädes».

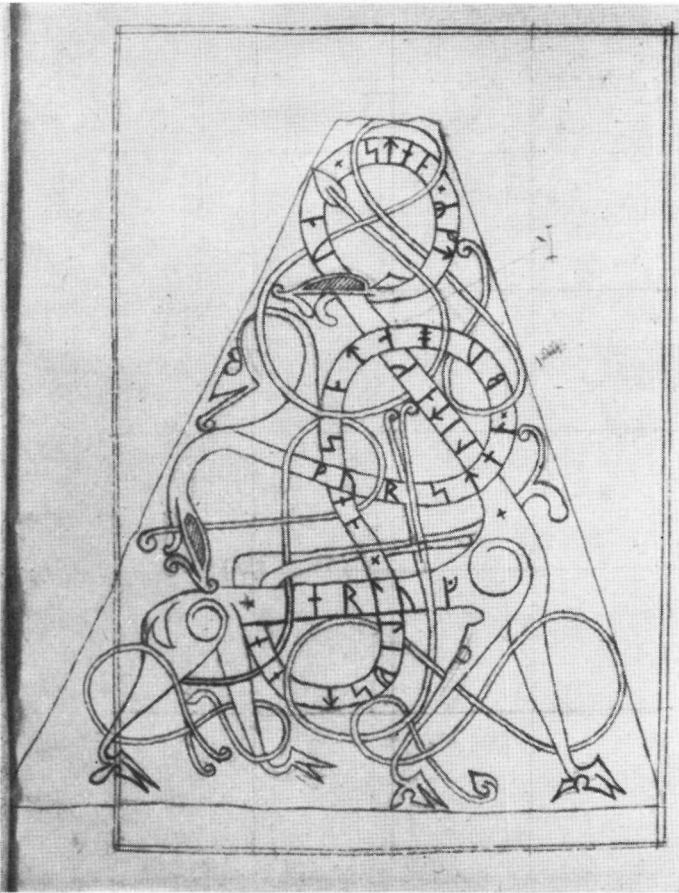

Fig. 498. U 1152. Brunnby, Frösthults sn.
Efter teckning av Rhezelius i F1 2.

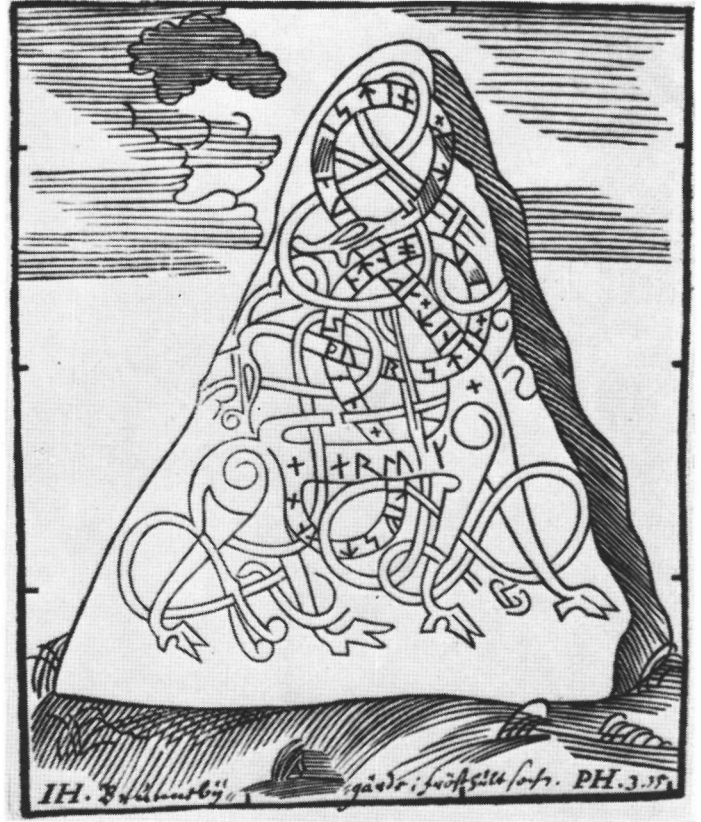

Fig. 499. U 1152. Brunnby, Frösthults sn.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1134).

Till läsningen: Inskriften börjar i fyrfotadjurets bål med ett sk; skiljetecknen ha genomgående formen av ett kors. 1 **e** är tydligt stunget. I 4 **y** och 5 **g** äro punkterna grunda men säkra. 6 **l** når ej ramlinjen. 7 **e** är tydligt stunget. Sk saknas före 9 **a**. 10 **k** är ej stunget. 15 **e** är tydligt stunget. Sk saknas efter 20 **i**; framför 21 **p**, som står i en annan slinga, finnes ej heller sk. I 21 **p** har bst en kantig, rektangulär form; jfr 28 **b**. 26 **e** är tydligt stunget. 28 **b** har kantiga bst; jfr 21 **p**. 30 **o** har dubbelsidiga, nästan vinkelrätt ansatta bst. 32 **t** står uppochned. Sk saknas efter 33 **a**. 35 **e** är tydligt stunget. 38 **i** är ej stunget. 42 **e** är tydligt. Inskriften slutar med sk efter 43 **n**.

Cohl (F a 6): **erlyg** × **llt** × **akua** × **sten** × **rfti** × **purstan** × **buonta sin** ×. Rhezelius (F a 6): **erlug** + **lit akua** + **sten** + **rfti** · **purstain** + **buonta sen** + **lifstein** +. Hadorph och Helgonius (B 1134): + **arluk** + **nit** × **akua isten** × **r...** **t** ... **pursten** + **-uonta sen** + **lifstann**. (Verelius, Dijkman, Celsius och Grau återge endast äldre läsningar; deras uppgifter om inskriften sakna sålunda självständigt värde.) — Dybeck: × **erlug** × **llt akua pn sten** × **rfti pursten** × **buonta sen** × **lifstan** ×. Han anmärker: »En äkta Uplandsristning. P i PURSTEN och B i BUONTA besynnerliga.» Anledningen till att Dybeck felaktigt har satt in de två runorna **p** och **n** mellan **akua** och **sten** är, att han har uppfattat en detalj av det minsta ormhuvudet som ett **p** — detta huvud har ristaren nämligen placerat i runslingan — samt att han har uppfattat sk före 13 **s** som en **n**-runa.

Bureus' översättning (i F a 5) lyder: »ErLyca fecit sculpi saxum in mem. Thur Stani.» Inskriftens sista namn utelämnas alltså. — Verelius tolkar inskriften på följande sätt: »Ärlaug let hacka stenen efter sin man

Thorsten. Lifsten.» Han påpekar, att »thet ordet risti Runer» fattas. — Dijkman: »Erlug lät hugga sten effter sin bonde *Thorstin. Lifsten* ristade Runorna; hwilka twänne sista ord intet stå på stenen.» Hans »Anmärkning» till ristningen lyder: »1. EN artig wäl ritad ok nästan trikantig sten. 2. Figuren af Runska Inscription består af et stort fyrbenat ok klöfftat diur, som har en lång halss ok drakehufwud, på hwilkens halss och kropp en del af runorna ritade äro; warandes i Figuren en Orm sammanslingad. 3. Af *Lifstens* namn märckes at Stenen är opsat i Kristendomen.»

Verelius och Dijkman uppfatta sålunda runföljden 37–43 **lifsten** som ristarens namn. Detta är uppenbarligen riktigt. Grau däremot låter inskriften börja med detta namn och får därigenom följande givetvis oriktiga tolkning: »Lifsten och Erling läto hugga denna sten efter sin man Thorsten.»

Runföljden 1–5 **erlyg** skall återge det från hela Norden kända, men mycket sällsynta kvinnonamnet *Ærnlaug* (*Arnlaug*). Samma namn finnes på en annan av Simtuna härads runstenar, nämligen U 1164. Också denna sten är signerad av Livsten. Det är då onekligen frestande att antaga, att det ovanliga namnet åsyftar samma person. Ärnlog har i så fall vid två olika tillfällen uppdragit åt Livsten att rista stenar, den ena vid Stora Runhällen i Västerlövsta sn (U 1164), den andra vid Brunnby i Frösthults sn, där hon av inskriften att döma bodde som gift. Avståndet mellan U 1152 och 1164 är fågelvägen omkring 2,5 mil. Samma namn förekommer också på U 773. — Mannens namn, *Porsteinn*, tillhör som bekant runinskrifternas allra vanligaste mansnamn.

U 1152 är signerad av Livsten, vilkens verksamhet just var förlagd till Upplands västliga och sydvästliga bygder samt angränsande delar av Västmanland. Anmärkningsvärt är, som redan Verelius har framhållit, att orden »ristade runor» saknas efter ristarens namn. Eljest utsätter Livsten regelbundet både predikat och objekt i signatursatsen. Om andra fall, då runinskrifter ha signerats endast med ristarnamnet, se U 1075. Om namnet *Lifsteinn* se U 173¹.

U 1152 är ett i alla avseenden typiskt exempel på Livstens konst.

1153. Bärby, Simtuna sn.

Litteratur: B 657, L 781. Ransakningarna 1667–84; J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 175; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 214; O. Grau, Beskrifning Öfver Wästmanland (1754), s. 618 [omtrycket 1904, s. 482]; N. R. Brocman, Anteckning i R 556 a (Bautil); W. Tham, Beskrifning öfver Sveriges rike 1:2 (1849), s. 86; A. E. Björkman, De parocia Fjerdhundria Simtuna (1851, diss. Ups. præ. J. H. Schröder), s. 4; R. Dybeck, Simtuna socken 1859 (ATA), Reseberättelse för år 1876 (tryckt i Runa [fol.], 1876), s. 37 f.; UFT h. 3 (1873), s. 66; Vestmanlands läns kalender 1881, s. 397; Lars Ersson i Klasbo, Fornminnen inom Wästmanland (ATA); E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 65; K. A. Karlinder, Bärby, Simtuna socken och härad, 1925 (ATA); B. Bergman, Uppländsk run- och bildstensristning (1948), s. 131; S. B. F. Jansson, Järvsöstenen (i: Fornvännen 1952), s. 103.

Avbildning: J. Hadorph och P. Helgonius, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta, B 657 och i Grau a. a.).

Om denna sedan länge försvunna runsten finnes följande uppgift i *Ransakningarna 1667–84*: »Een Runsten omkullfallen på Wadhby skogh men nu sedermera uprättat». Uppgiften lämnas i en »Specification uppå dee gambl: Antiqu[i]teter, som ... befinnas uthi Wäsby lähn», undertecknad av länsmanen Aron B: Bergström och daterad »Sahla d: 12 Maij A:o [1]682». Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften »Bärgby skog wid Sala vägen i Simtuna Sochn» (B 657: »Bergby, vid Sala vägen»; L 781: »Bergby skog, vid Sala vägen»). Celsius lämnar följande upplysning om stenens plats: »Simtuna och Bärby. på Wadz skog, $\frac{1}{4}$ mijl från Wad, åt Salbergz Wägen». N. R. Brocman inför i sitt exemplar av *Bautil* (vid B 657) denna Celsius' platsuppgift. Grau: »Wid Sala vägen på Bärby skogen står oek en Runsten». A. E. Björkman (i *De parocia Fjerdhundria Simtuna*): »Alius prope vicum *Bärby* ad viam quæ Salam fert».

Dybeck har utan framgång sökt U 1153. Han skriver år 1859: »Bland Simtuna sockens sju Runstenar har jag förgäfvets sökt Liljebr. 781 [= U 1153] och 782 [= U 1154]». I *Runa* (fol.) 1876 redogör Dybeck för

¹ A. Kock, som utgår från den äldre, oriktiga läsningen **lifstan** (L 789), stöder sig bl. a. på U 1152, då han hävdar, att det till namn på *-steinn* skall ha funnits en ljudlagsenlig sidoform *-stan*; se *Svensk ljudhistoria* 1 (1906), s. 338. Kocks uppfattning saknar grund. Se I. Modér i *Namn och bygd* 40 (1953), s. 68 f.

Brate anser det möjligt, att ristningen är utförd av Erik, alltså den ristare som namnger sig med s.k. is-runor på den i grannsocknen Härnevi resta U 1165. Eftersom U 1153 är försvunnen, kan frågan om ristaren icke besvaras med bestämdhet. Av Hadorphs och Helgonius' träsnitt att döma förefaller det emellertid, som om attributionen vore riktig.

1154. Forsby, Simtuna sn.

Pl. 130, 131.

Litteratur: B 659, L 782, D 1:284. J. Bureus, F a 6 s. 5 n:r 192, s. 86 n:r 192 (Bureus' egen uppteckning), s. 112 n:r 12 (Cohl), s. 222 n:r 278 (Rhezelius), F f 6 n:r 121; J. Rhezelius, F a 10:1 n:r 139, F 1 2 n:r 52; J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 176; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 166; O. Grau, Beskrifning Öfver Wästmanland (1754), s. 617 [omtrycket 1904, s. 481]; W. Tham, Beskrifning öfver Sveriges rike 1:2 (1849), s. 86; A. E. Björkman, De paroecia Fjerdhundria Simtuna (1851, diss. Ups. præs. J. H. Schröder), s. 4; R. Dybeck, Simtuna socken 1859 (ATA); O. F. Kugelberg, Några ord till upplysning om bladet »Enköping» (1863), s. 38; UFT h. 3 (1873), s. 66; Vestmanlands läns kalender 1881, s. 397; Lars Ersson i Klasbo, Fornminnen inom Wästmanland (ATA); O. Hallborg, Brev den $15/1$, $9/3$, $28/4$ och $1/5$ 1897 till A. Hazelius (NMA); E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 64; K. A. Karlinder, Forsby, Simtuna socken och härad, 1925 (ATA); I. Atterman, Skrivelse till Riksantikvarien den $7/7$ 1936 (ATA); Skrivelse den $15/7$ 1936 från Riksantikvarien till L. Hallströms sterbhus, Forsby (ATA); S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppland 1943 (ATA); B. Bergman, Uppländsk run- och bildstensristning (1948), s. 130.

Äldre avbildningar: J. Rhezelius, teckningar (i F a 10:1 och i F 1 2); J. Bureus, kopparstick (i F f 6); J. Hadorph och P. Helgonius, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta, B 659 och i Grau a. a.); Dybeck, D 1:284.

Runstenen står vid västra vägkanten av landsvägen Skensta-Salfors, invid en magasinsbyggnad (förr andelsmejeri), som tillhör Forsby 4^a, omkring 500 m. SSÖ om landsvägsbron över Örsundaån, 50 m. SSV om avtagsvägen till Österunda och Torstuna. Den plats, som är utmärkt på Geologiska kartbladet »Enköping», är något sydligare än stenens nuvarande plats.

Bureus, som undersökte U 1154 den 15 sept. 1608, uppger i F a 6, att stenen finnes »Widh Forsby i Simtuna». Cohl (i F a 6): »Å Fårssby Giärde i Simetuna S.». Rhezelius (i F a 6): »Widh Forsby». I F a 10:1 är överskriften densamma, men i F 1 2 har den förvanskats till »Simetuna Bersby». På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* står antecknat: »Forsby gärde i Simtuna» (B 659: »Harsby gärde»; L 782: »Forsby gärde»). Celsius: »Forssby. Simtuna Sn.» Grau: »Forssby Runstenen uti Forssby gärde». — Dybeck kunde icke finna U 1154 vid sitt besök år 1859: »Bland Simtuna sockens sju Runstenar har jag förgäfvets sökt Liljegr. 781 [= U 1153] och 782 [= U 1154]». Senare har emellertid Dybeck påträffat stenen. I *Sveriges runurkunder* uppger han, att den »står vester om Forsby», vid landsvägen. — I beskrivningen till Geologiska kartbladet »Enköping» (1863) nämnes, att »en väl bibehållen» runsten står »vid vägen söder om Forsby.» UFT (1873): »Stenen är väl bibehållen, och står vid vägen s. om Forsby.»

U 1154 tillhör de runstenar, som A. Hazelius önskade införliva med Nordiska museets och Skansens samlingar. Detta framgår av brevväxlingen mellan honom och kontraktsprosten O. Hallborg, Torstuna. I ett brev den $15/1$ 1897 skriver Hallborg: »Afläggande hjertlig tacksägelse för mycket vänliga brevet af den 8 dennes, får jag till svar derå äran meddela, att det i grannförsamlingen Simtuna skedda jordfyndet icke är en runstaf, utan en runsten, äfvensom att jag, då ett helt bolag (ett mjölk- eller mejeribolag i Forsby) anser sig vara egare till fyndet, enär stenen fanns på det område, hvarå mejeriet är anlagdt, gjort en hemställan till styresmännen i bolaget, att det välvilligt måtte skänka stenen till Nordiska Museet. Härå fick jag till svar, att de styrande för sin del icke hade något deremot, men att formligt svar icke kunde lemnas förrän frågan föredragits å bolagstämman, och att underrättelse om utgången skulle lemnas mig. Någon sådan har dock ännu icke afhörts; men så fort tid och väderlek det medgifva skall jag resa till Forsby för att höra huru saken står, och å nyo söka utverka, att stenen må få sin plats å Skansen. Förmodligen får dock Nordiska Museet vidkännas kostnaden för stenens transporterande från Forsby till Enköping, och derifrån till Stockholm, om bolaget aflåter stenen.» Ett par månader senare ($9/3$) skriver prosten: »Afläggande min

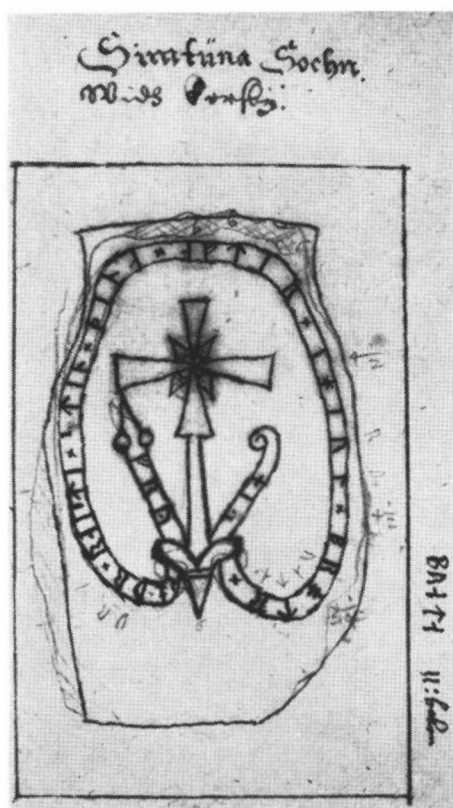

Fig. 501. U 1154. Forsby, Simtuna sn.
Efter teckning av Rhezelius i Fa 10: 1.

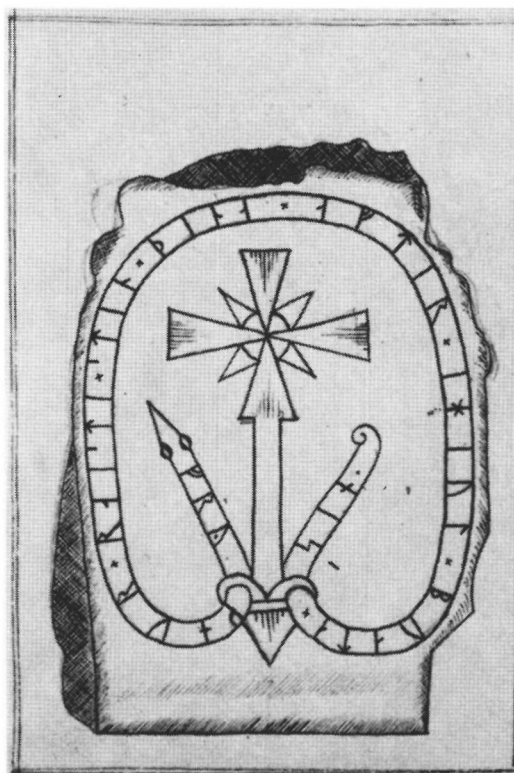

Fig. 502. U 1154. Forsby, Simtuna sn.
Efter teckning av Rhezelius i F 12.

innerliga tacksägelse för mycket vänliga brefvet af den 4de dennes, får jag ... äran nämna, att jag i går skref så bevekligt jag kunde till den person, som kan anses hafva mest att säga i Mjölkbolaget i Forsby, och bad honom söka genomdrifva, att den funna runstenen måtte som gåfva aflåtas till Skansen, och att han ville benäget underrätta mig om utgången af förhandlingarna derom. Jag vågade ej på samma gång utbedja mig kostnadsfri forsling af stenen till hamnen i Enköping, af fruktan att sådant kunde motverka sakens framgång. Det må höra till curæ posteriores. — Jag har icke sett stenen och kan därför icke säga om den hittills varit okänd; men sannolikt är den densamme som Olof Grau i sin Westmanlands beskrifning ... afritat och beskrifvit.» Hallborgs ansträngningar att hjälpa Hazelius i denna angelägenhet voro fruktlösa. I ett brev, dagtecknat Simtuna den 28 april 1897, meddelar han: »Oaktadt alla mina bemödanden förmådde jag ej få Andelsmejeriegarnes medgifvande att den ifrågavarande runstenen skulle få förflyttas till Stockholm.» Ett par dagar senare ($\frac{1}{5}$) avsänder Hallborg sitt sista brev i denna sak till Hazelius: »Af närslutna bref visar det sig, att hoppet om förvärfvande åt Skansen af den i Forsby funna runstenen kommer på skam. Genom samtal med några af delegarne i Mejeriet har jag hört, att de ämna anlägga en trädgård vid lokalen och uppresa runstenen i ett hörn af trädgården. Jakob Ärligs: 'bättre lycka en annan gång' må härvid utgöra den sura trösten.» — Andelsmejeriägarnas planer på att använda U 1154 som trädgårdsprydnad fullföljdes aldrig. Stenen fick dock icke vara kvar på den plats, där man hade funnit den; den flyttades ett 60-tal m. åt N. — K. A. Karlinder meddelar Riksantikvarieämbetet år 1925, att stenen står »lutande och nedsjunknen, så att nedre delen av ristningen ej är synlig.» På liknande sätt stod stenen, då den besiktigades av I. Atterman och Riksantikvariens ombud, sadelmakare J. L. Andersson år 1937: Stenen »lutar starkt bakåt, den blottade ristningsytan är 1,00 m hög, stenens topp befinner sig däremot på en höjd av endast 0,50 m över marken. Då tydliga spår finnas efter påkörning med snöplog och vägskrapa och stenen ofta användes som sittplats,

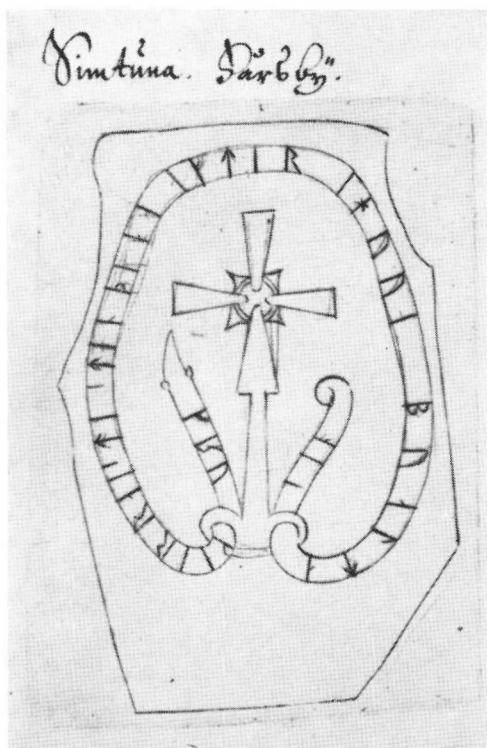

Fig. 503. U 1154. Forsby, Simtuna sn.
Efter kopparstick av Bureus.

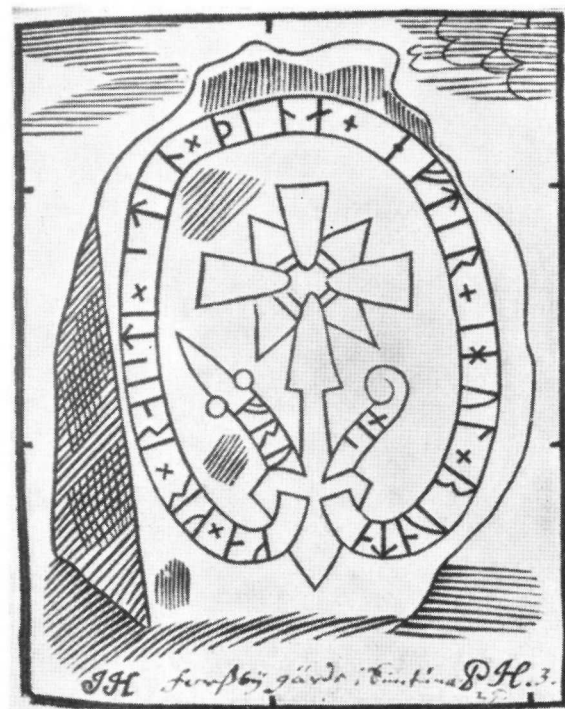

Fig. 504. U 1154. Forsby, Simtuna sn.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 659).

bör den flyttas till en lämpligare och mera skyddad plats ... Enligt en äldre person, som var närvarande vid besiktningen, var dess plats i hans ungdom på åkern ..., omkr. 100 m S om det ställe, där stenen nu står. Den flyttades därför att den stod i vägen vid åkerbruksarbete.»

Vid runinskriftsinventeringen år 1943 låg U 1154 nära nog kullfallen på samma plats. Enligt förslag i inventeringsrapporten flyttades stenen 2 m. åt NNV och restes genom Riksantikvarieämbetets försorg (R. Wibeck) på säker grund. På denna plats är stenen tills vidare ej hindrande för trafiken.

Grå granit. Höjd ovan marken 1,23 m., hela höjden 1,50 m., bredd 1,06 m. Ristningsytan är slät, delvis nött. Linjerna äro jämförelsevis breda, mjukt rundade. Inskriften är i stort sett tydlig och väl bevarad.

Inskrift:

frukeþr × raisti × stin þ pina þ aftir þ ihul þ buata sin
5 10 15 20 25 30 35

Froygærðr raesti stein þenna æftir Igul, boanda sinn.

»Frögärd reste denna sten efter Igul, sin man.»

Till läsningen: Inskriften börjar och slutar utan sk. 3 u är ej stunget, ej heller 4 k. 6 þ har oregelbunden form på så sätt att bst upptill utgår från ramlinjen, ej från huvudstavens topp; att runan är þ är dock otvivelaktigt. Före 6 þ finnes i slingan en naturlig fördjupning. Bst i 9 a är grund men säker. 11 s har, i likhet med 14 s och 36 s, svensk-norsk form. 12 t är säkert. 17 n är skadat på mitten genom en spricka. 22 a har förlorat huvudstavens övre hälft i en kantflagring; av bst återstår endast ett kort och grunt stycke av yttersta spetsen. 23 f har förlorat bistavarnas övre delar. — Bureus (F a 6): frukeþr + raisti × stin × þina × aftir ihul + buata × sin. Cohl (F a 6): frukeþr × raisti × stin × þina × aftir × ihul × buata sin. Rhezelius (F a 6): frykeþr + raisti +

stin + pina + aftir + ihul buata + sin +. Hadorph och Helgonius: **fruka × kr × raisti × stin × pina + eftir + ihul × buata sin**. (Celsius har icke själv undersökt inskriften; hans uppgifter sakna alltså självständigt värde.) Dybeck: **frukakr × raispi × stin × pina × eftir + ihul × bunta × sin**.

Inskriftens första namn har berett tolkarna svårigheter. Dybeck, som i likhet med Hadorph uppfattar runan 6 som **k**, återger namnet som »FRUKA(N)KR». På samma sätt återges det i *UFT*, där Carl Säve tolkar det som »Frögång»; han ger följande kommentar: »Då *Frukaker* (som skulle motsvaras af ett Isl. *Freygangr*) icke gerna kan vara ett qvinnonamn, så måste också *bunta* här betyda: husbonde, icke man eller make.» (För att visa att ordet *bondi* också eljest kan ha betydelsen 'husbonde', hänvisar Säve till U 859 och 860. Ordet betyder emellertid också i dessa inskrifter 'make', 'man'; se U 859.) E. Brate tolkar namnet som »Frögäv(?)». Det kan emellertid knappast råda någon tvekan om att i **frukaþr** döljer sig qvinnonamnet *Froygæðr*. Om namnet, som hittills i runinskriftsmaterialet endast har varit känt från U 203 (**fraikirþar** gen.), se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 75, *DGP*, sp. 332, och *Nordisk kultur* 7 (1947), s. 191, 196 och 259. — Om det i runinskrifterna vanliga mansnamnet *Igull* se U 202 och E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 106.

Brate upptager i *Svenska runristare* (1925) U 1154 bland Eriks ristningar. Troligen är detta riktigt, ehuru avvikelser finnas mellan den enda av Erik signerade runstenen (U 1165) och U 1154. Sålunda använder Forsby-stenens ristare svensk-norskt **s**, vilket aldrig förekommer på den signerade ristningen. Samma runform påträffas emellertid även på stenar, som av andra skäl torde kunna attribueras till Erik.

1155. Hjärteberga, Simtuna sn.

Pl. 133.

Litteratur: B 655, L 784, D 1:286. J. Bureus, F a 6 s. 86 n:r 190 (Bureus' egen uppteckning), s. 112 n:r 14 (Cohl), s. 222 n:r 277 (Rhezelius), F a 5 n:r 306, F a 1 s. 69, F f 6 n:r 123; J. Rhezelius, F a 10:1 n:r 141, F 1 2 n:r 51; Ransakningarna 1667–84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 4, bl. 177; P. Elvius, *De Fierdhundria* (auctor J. Arenius), Upsaliae 1717 (feltryck 1617), s. 108, 109; O. Celsius, *Svenska runstenar* (F m 60) 1, s. 374, 469; O. Grau, *Beskrifning Öfver Wästmanland* (1754), s. 616 [omtrycket 1904, s. 480]; W. Tham, *Beskrifning öfver Sveriges rike* 1:2 (1849), s. 86; A. E. Björkman, *De paroecia Fierdhundriae Simtuna* (1851, diss. Ups. præs. J. H. Schröder), s. 4; R. Dybeck, *Simtuna socken* 1859 (ATA); O. F. Kugelberg, *Några ord till upplysning om bladet »Enköping»* (1863), s. 38; *UFT* h. 3 (1873), s. 66; *Vestmanlands läns kalender* 1881, s. 397; Lars Ersson i Klasbo, *Fornminnen i Wästmanland* (ATA); O. A. Öberg, *Skrivelse till Riksantikvarien den 20/9 1923* (ATA); E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 64; *Skrivelse från Riksantikvarieämbetet till O. A. Öberg den 30/12 1927* (ATA); K.-A. Gustawsson, *Besiktningssrapport den 25/7 1928* (ATA), *Skrivelse till Riksantikvarien den 15/6 1929* (ATA); *Skrivelse från Riksantikvarien till K. Åhlén, Hjärteberga, den 29/9 1928*; S. B. F. Jansson, *Runinskriftsinventering i Uppland* 1943 (ATA); B. Bergman, *Uppländsk run- och bildstensristning* (1948), s. 129 f.

Äldre avbildningar: J. Rhezelius, teckningar (i F a 10:1 och i F 1 2); J. Bureus, kopparstick (i F f 6); J. Hadorph och P. Helgonius, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta*, B 655 och i Grau a. a.); Dybeck, D 1:286.

Runstenen står på gårdsplanen, 35 m. S om Hjärteberga mangårdsbyggnad, 10 m. N om landsvägen till Grinda. U 1155 står på infartsvägens östra sida; mitt emot, alltså på infartsvägens västra sida, står U 1156. Den tidigare platsen för de båda Hjärteberga-stenarna är utmärkt på Geologiska kartbladet »Enköping».

Enligt Caspar Cohl stodo de båda Hjärteberga-stenarna »bredhe Wedh» varandra »Wedh Jältebergha i giärdet i Simeuna S.» (F a 6). Rhezelius anger i F a 6 platsen för U 1156 som »Simtuna Sochn. Widh Jälteberga»; U 1155 står »Der strax hos denne»; F a 10:1: »Simtuna Sochn. Widh Hjärteberga i gärdet». I *Ransakningarna* 1667–84 nämnes endast den ena av Hjärteberga-stenarna: »Een stoor Runsteen står på Jälteberga Jättehögen.»¹ Hadorph har emellertid i marginalen anmärkt, att två runstenar finnas på Hjärteberga. — På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* finnes bläckanteckningen »Jältebera» (B 655: »Jätteberga»; L 784: »Dersammastädes» [= Hjärteberga]). — Beskrivningen till Geologiska kartbladet »Enköping»:

¹ Om den handling där uppgiften finnes se U 1153 (s. 586).

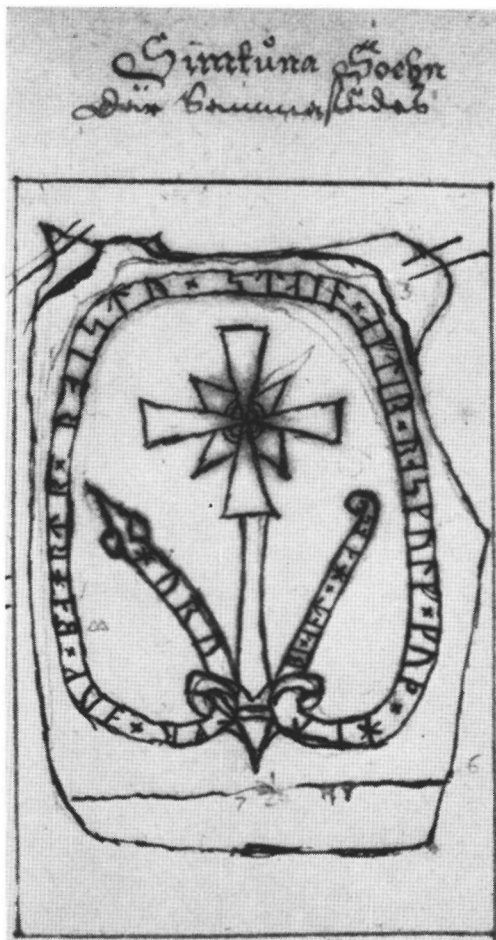

Fig. 505. U 1155. Hjalteberga, Simtuna sn.
Efter teckning av Rhezelius i Fa 10: 1.

»norr invid Hjeltberga, tvenne, deraf den ena väl bibehållen [= U 1155], den andra i bitar» [= U 1156]. Dybeck (i *Sveriges runurkunder*): »Denne ligger invid ofvan nämnde» [= U 1156], alltså »nordligt från gården, mellan gärdet och trädgården.» *UFT* (1873): »Finnes kvar, men är sönderslagen.»

I en skrivelse till Riksantikvarien den 20/9 1923 begär O. Alb. Öberg tillstånd »att resa tvänne stenar, av vilka den ena är spräckt mitt itu [= U 1156], liggande på hemeg. Carl Åhléns i Geltberga Simtuna sn. trädgårds tomt. Åhlen har åtagit sig att sätta i hop den spräcka med järnkrampor på baksidan. Enligt förslag av mig. Samt att få flytta in dem 50 – a 75 mt. i trädgården. Jag har låvat att biträda vid flyttningen. I så fall vore jag tacksam om svar så tidigt att stenarna kunde lyftas upp ur jorden innan de frysa fast, för att transporteras bort på vintern.» Fem år senare besiktigades Hjalteberga-stenarna av K.-A. Gustawsson: »Stenarna ligga nu på en åkerren c:a 100 m N om gården och ha med största sannolikhet ditförts från den angränsande åkern. Att resa dem på deras nuvarande platser, som sålunda ej torde vara deras ursprungliga, är ej lämpligt, bl.a. därför att de där ej skulle få det skydd som är nödvändigt. Jag får därför vördsamt föreslå att stenarna resas på gårdsplanen mellan gården och landsvägen, en på vardera sidan av vägen från landsvägen till gården c:a 9 m från landsvägen, c:a 9 m från närmaste grindstolpe och c:a 3 m från vägen till gården. Inskriftssidorna böra vändas så att de äro synliga från de båda vägarna, d.v.s. åt S och Ö.» Vitterhetsakademien lämnade den 29/9 1928 tillstånd till förflyttningen, och sommaren 1929 restes U 1155 och 1156 på sina nuvarande platser.

Grå granit. Höjd 1,42 m., bredd 1,20 m. Ristningsytan är slät och jämn utom nedtill, där den är gropig genom vittring. Linjerna äro kraftigt huggna, breda och rundade.

Inskrift:

hurulfr + auk + bahrtr + raistu + stain + aftir + raskulf + kup hilbi + ant + hans
5 10 15 20 25 30 35 40 45 50

Hrolfr ok bahrtr raistu stein aftir Raskulf. Gud hjalpi and hans.

»Rolf och bahrtr reste stenen efter Raskulv. Gud hjälpe hans ande.»

Till läsningen: Inskriften börjar och slutar utan sk. Runföljden 1–7 är säker. I 4 **u** har bst på grund av vittring blivit något grund. 5 **l** är säkert. Runföljden 11 **b**–16 **r** är tydlig. 20 **s** har karakteristisk form med kort mellanled; samma utseende har 23 **s**, där dock nedre delen är skadad genom flagring. 40 **k** är ej stunget. Sk saknas efter 42 **p**. 44 **i** är säkert. — Bureus (F a 6): **hurlafr auk bahrtr + raistu stain eftir raskulf kup hilbi ant hans**. I F f 6 är läsningen något ändrad: **hurulfr × auk biartr riistu + stiin aftir raskulf + kup hiibi - it · hiis**. Cohl (F a 6): **hurulfr × auk × bahrtr × raistu × stain × aftir × raskulf × kup × hilbi × ant × hans**. Rhezelius läser inskriften på samma sätt som Cohl. — Hadorph och Helgonius: **huruaf + auk + bahrtr + raistu + stain × eftir × raskulf × kup**

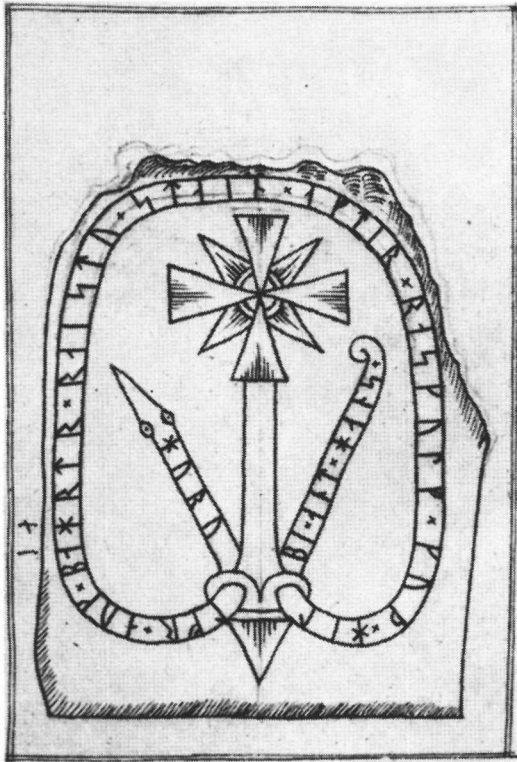

Fig. 506. U 1155. Hjalteberga, Simtuna sn.
Efter teckning av Rhezelius i F 12.

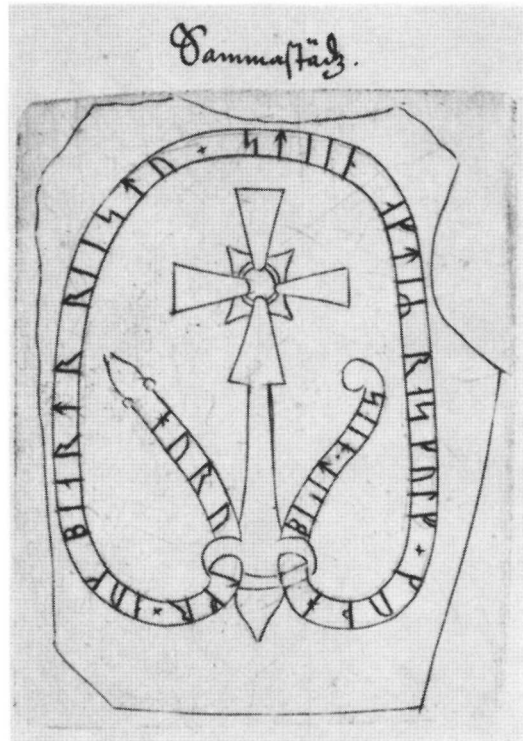

Fig. 507. U 1155. Hjalteberga, Simtuna sn.
Efter kopparstick av Bureus.

hilbi + ant × hans. — Dybeck anmärker år 1859, att inskriftens första namn »icke [är] *Hurvafr* (Baut. 655), utan *Hurulfr*.» Hans läsning av inskriften i *Sveriges runurkunder* har emellertid ännu den äldre, oriktiga läsningen: **huruaf r × auk × bahtr × raistu × stain × aftir × raskulf × kup hilbi × ant × hans.**

Bureus översätter i F a 5 inskriften på följande sätt: »HurVlfus et Biertus erexerunt Lapidem in memoriam RaschVlfi. Deus juvet Spiritum ejus». Samma tolkning återfinnes i *De Fierdhundria* (1717). Graus översättning (1754) lyder: »Hurulfr och Biertr reste denna sten efter Raskolf: Gud hjelpe hans anda.» A. E. Björkman (1851): »Hurvafr et Bahrtr hunc cippum mortuo Raskulf statuerunt. Deus ejus animo operam ferat.» *UFT* (1873): »Hurulf(?) och Bjärt reste sten efter Raskulf; Gud hjelpe hans anda.» Brate (1925): »Hörväv (kvinnonamn: 'linväverska'?) och Bard(?) reste stenen efter Raskulf. Gud hjälpe hans anda.»

Det är sålunda inskriftens två första personnamn, som ha berett tolkarna svårigheter. Det kan emellertid icke råda någon tvekan om att runföljden 1–7 **hurulfr** återger det välkända mansnamnet *Hrolfr*. Vi ha här alltså ett exempel på inskott av **u** i konsonantförbindelsen *hr*. Av intresse i detta sammanhang är, att en jämförbar skrivning förekommer på den andra Hjalteberga-stenen (U 1156), som otvivelaktigt är ristad av samme man: **kurukr**, *Krokr*. Jfr också skrivningen **burupur**, *broður* på U 1153 och **birupr**, *brøðr* på U 1172, vilka stenar av allt att döma också äro denne ristares verk. Om namnet *Hrolfr* se U 793 Ulunda, Tillinge sn, där det skrives **hrulf** (ack.). Avståndet mellan U 1155 och U 793 är fågelvägen endast 13 km. Eftersom de båda stenarna utan tvivel äro ristade av samme runmästare, och eftersom *Hrolfr* i Uppland endast är belagt i dessa två inskrifter, är det icke uteslutet, att namnet betecknar en och samme man. U 793, som är rest efter Rolf, skulle i så fall vara något yngre än U 1155, som Rolf har varit med om att resa.

Vilket namn ristaren har åsyftat med runföljden 11–16 **bahrtr** är svårare att fastställa. Man skulle möjligen kunna gissa, att härmed har avsetts ett *Biartr* med en **i**-runa uteglömd efter 11 **b** och en **h**-runa

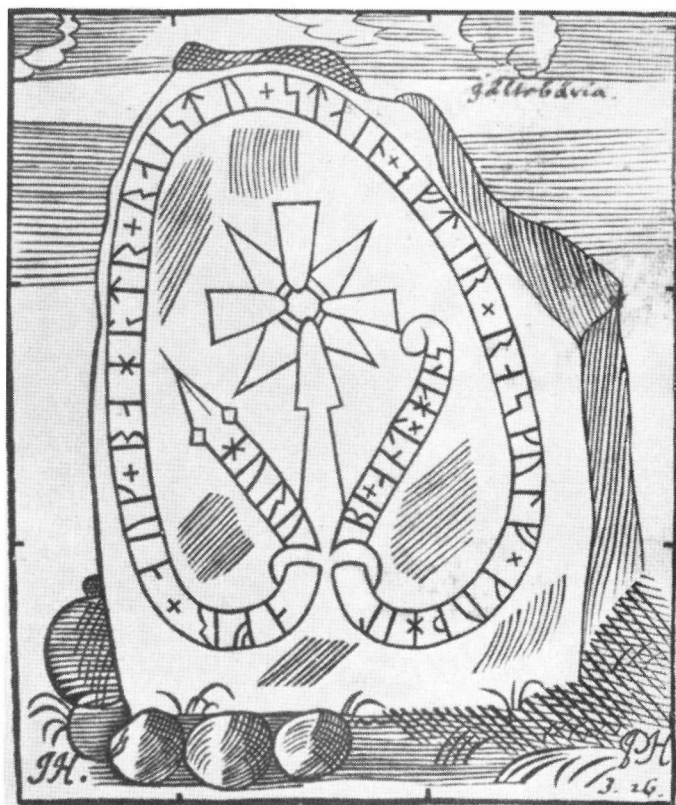

Fig. 508. U 1155. Hjalteberga, Simtuna sn.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 655).

oriktigt tillagd efter 12 a, men detta är givetvis synnerligen osäkert. Om det från Norge säkert styrkta mansnamnet se U 676, där ett namn **bartr** förekommer. Brates förslag att uppfatta **bahrtr** som 'Bard' torde vara mindre sannolikt; ett sådant namn skulle nämligen ha skrivits **barpr**. Tyvärr måste man lämna frågan öppen. Ristaren har icke lyckats skriva det ovanliga mansnamnet på ett för oss begripligt sätt.

U 1155 är rest efter en man med namnet *Raskulfr*. Detta namn har av inskrifterna att döma varit sällsynt under vikingatiden; U 1155 ger det enda hittills kända belägget från denna tid. I medeltida källor är namnet däremot väl styrkt. Jfr *Raskviðr* (U 598).

Inskriften upplyser oss icke om, i vilket förhållande de tre männen ha stått till varandra. Snarast ha de väl varit bröder.

Brate hänför U 1155 till Eriks ristningar. Det förefaller mycket sannolikt, nästan säkert, att det förhåller sig så. Samme ristare har utfört också den andra Hjalteberga-stenen (U 1156).

1156. Hjalteberga, Simtuna sn.

Pl. 133.

Litteratur: B 656, L 783, D 1:285. J. Bureus, F a 6 s. 86 n:r 189 (Bureus' egen uppteckning), s. 112 n:r 13 (Cohl), s. 205, s. 222 n:r 276 (Rhezelius), F a 5 n:r 305, F a 1 s. 69, F f 6 n:r 122; J. Rhezelius, F a 10:1 n:r 140, F 1 2 n:r 50; Ransakningarna 1667-84; J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 176; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 373; O. Grau, Beskrifning öfver Wästmanland (1754), s. 616 [omtrycket 1904, s. 480 f.]; W. Tham, Beskrifning öfver Sveriges rike 1:2 (1849), s. 86; A. E. Björkman, De paroecia Fjerdhundria Simtuna (1851, diss. Ups. præs. J. H. Schröder), s. 4; O. F. Kugelberg, Några ord till upplysning om bladet »Enköping» (1863), s. 38; UFT h. 3 (1873), s. 66; Vestmanlands läns kalender 1881, s. 397; Lars Ersson i Klasbo, Fornminnen i Wästmanland (ATA); O. A. Öberg, Skrivelse till Riksantikvarien den 20/9 1923 (ATA); E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 64; Handlingar i ATA (se U 1155); B. Bergman, Uppländsk run- och bildstensristning (1948), s. 129.

Äldre avbildningar: J. Rhezelius, teckningar (i F a 10:1 och i F 1 2); J. Bureus, kopparstick (F f 6); J. Hadorph och P. Helgonius, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta, B 656 och i Grau a. a.); Dybeck, D 1:285.

Runstenen står på gårdsplanen, V om infartsvägen, 9 m. N om landsvägen Hjalteberga-Grinda. Mitt emot, alltså Ö om infartsvägen, står den andra Hjalteberga-stenen (U 1155). Om äldre uppgifter om stennarnas plats se U 1155.

Grå granit. Höjd 1,73 m., bredd 1,39 m. Ristningsytan är jämn men numera vittrad. Stenen, som har brustit i två större delar, är lagad med sten kitt. Ristningen är djup och tydlig; endast några linjer ha gått förlorade i brottsprickan.

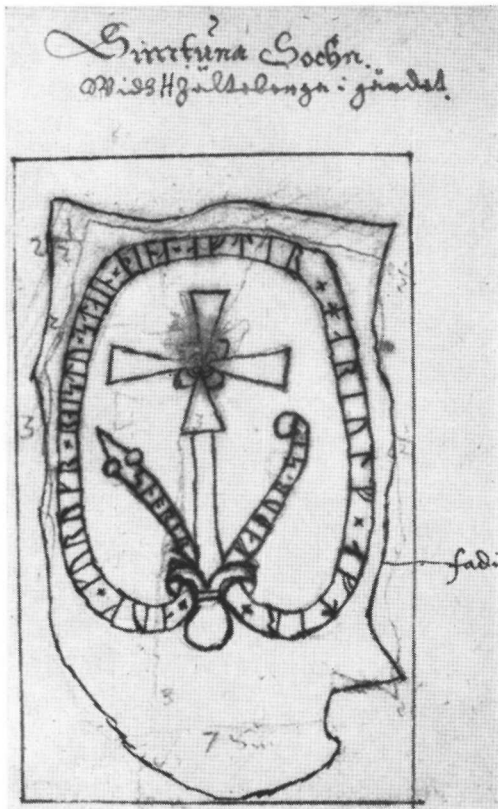

Fig. 509. U 1156. Hjälteberga, Simtuna sn.
Efter teckning av Rhezelius i Fa 10:1.

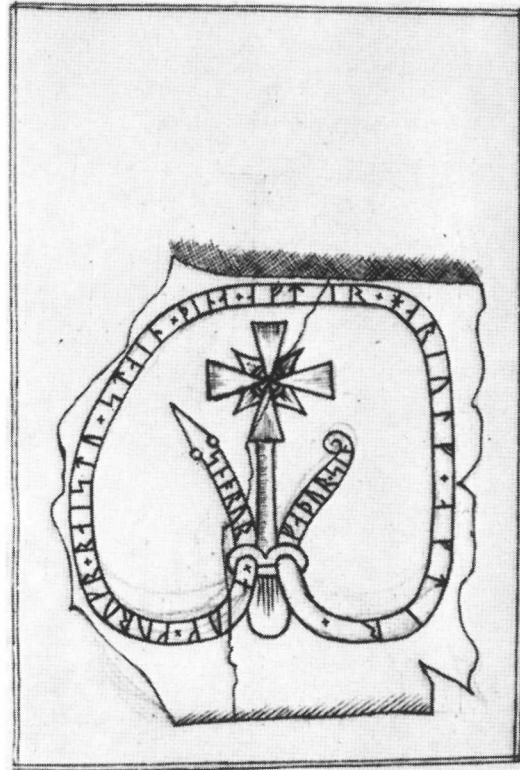

Fig. 510. U 1156. Hjälteberga, Simtuna sn.
Efter teckning av Rhezelius i F1 2.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter äldre läsningar):

snor[i]r + auk + kurukr × raistu + stain + pin[a] + aftir + hariulf × aftir × faþur + sii
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55

Snorri ok Krok raistu stæin þenna æftir Hæriulf, æftir faður sinn.

»Snorre och Krok reste denna sten efter Hærjulv, efter sin fader.»

Till läsningen: Inskriften börjar och slutar utan sk. 2 n har ensidig bst, liksom inskriftens alla n-runor. 3 o har bistavar endast till höger om hst. R. 5, som säkert har varit i, har gått förlorad i brottet. 7 a har, i likhet med inskriftens övriga a-runor, bst endast till vänster om hst. 8 u har förlorat hst i brottet. Runföljden 10 k–15 r är säker. Formen på 15 r och 16 r är intressant och karakteristisk med sin breda överdel. I 20 t finnes mitt på hst en djup, naturlig hålighet. 24 a har förlorat ett stycke av hst nedtill genom flagring; upptill, parallellt med a-bst går en naturlig skåra. R. 30 har förlorat hela bst och övre delen av hst i brottet. I 54 i finnes en grund, korsande skåra, som är naturlig. 55 i är säkert. — Bureus (F a 6): **snori - krukr raistu stain + pina + aftir + hariulf aftir faþur sii**. Cohl (F a 6): **snorir × auk × kurukr × raistu × stain × pina × aftir × hariulf × aftir × faþur**. Rhezelius (F a 6): **snorir + auk + kurukr + raistu × stain × pina + aftir + hariulf + aftir × faþur · sin +**. Hadorphs läsning överensstämmer med Rhezelius'. Celsius har icke själv läst inskriften. Dybecks läsning är korrekt; han anger r. 5 (i) och r. 30 (a) som oskadade.

Bureus översätter i F a 5 inskriften på följande sätt: »Snorro et Carochus erexerunt saxum hoc in memoriam HariVlfi patris.» Grau: »Snöre och Gurugr reste denna sten efter sin Fader Hariolf.» A. E. Björkman: »Snorir et Gurugr patri Hariulf statuerunt.» UFT: »Snorre(?) och Krok reste denna sten efter Herjulv, efter sin fader.» Brate: »Snorrer och Krok reste denna sten efter Hærjulv, efter sin fader.»

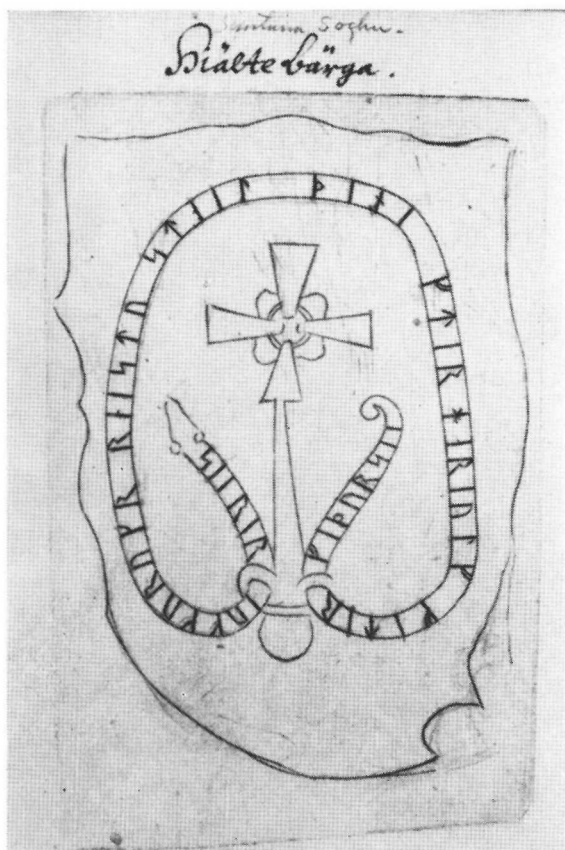

Fig. 511. U 1156. Hjalteberga, Simtuna sn.
Efter kopparstick av Bureus.

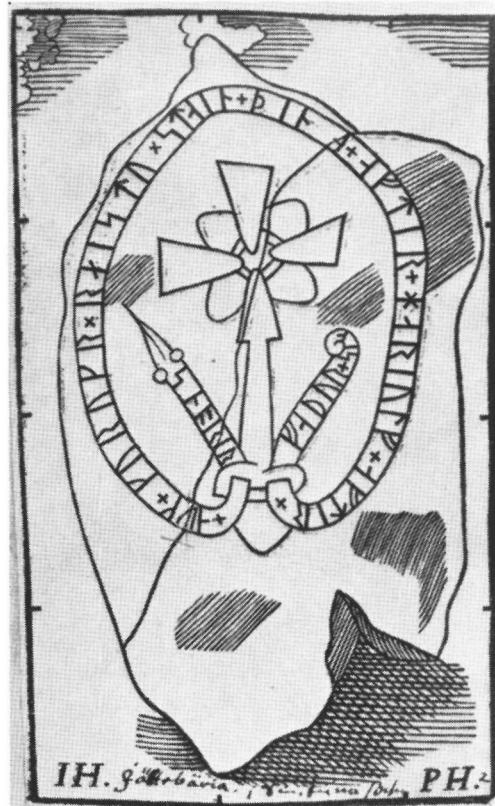

Fig. 512. U 1156. Hjalteberga, Simtuna sn.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 656).

Av inskriftens tre namn har det första, *Snorri*, tydligen varit synnerligen ovanligt. Det är eljest ingenstädes belagt. Jfr *Snærrir* på U 5 och 128.

Den andre sonens namn, *Krokr*, förekommer däremot flerstädes i runinskrifterna; utom på U 1156 finnes det på U 32, 191, 432, 604, 616 (*kuru*[k]), 866, Ög 98, 194. Namnet är självfallet ursprungligen ett verdernamn (fsv. *kroker* m. 'krok'). Om skrivningen *kurukr*, med inskott av en *u*-runa i konsonantförbindelsen *kr*, se U 1155, s. 593.

Faderns namn *Hæriulf* är belagt i åtta runinskrifter, därav tre urnordiska: Istaby-stenen, Blekinge, *hariwulafa* (ack.), Stentofte-stenen, Blekinge, *hariwolafa*, Rävval-stenen, Bohuslän, *hariwulfs* (gen.). De övriga fem runinskriftsbeläggen äro U 1156, Sö 88, Vg 117, L 1288 (Småland) och DR 15. Om namnet, som även utomnordiskt är väl styrkt, se *Danmarks Runeindskrifter* (1942), spalt 663 och 670 samt där anförd litteratur.

Inskriften har fått en ovanlig formulering, i det att prepositionen *æftir* upprepas efter namnet på den döde. Detta är säkerligen ett avsiktligt konstgrepp; inskriften får därigenom en betydligt ståtligare klang. Brate attribuerar U 1156 till ristaren Erik. Attributionen är av allt att döma riktig.

1157. Isby, Simtuna sn.

Pl. 131, 132.

Litteratur: B 658, L 785, D 1:283. J. Bureus, F a 6 s. 112 n:r 11 (Cohl), s. 222 n:r 279 (Rhezelius), F a 5 n:r 307, F a 1 s. 70, F f 6 n:r 124; J. Rhezelius, F a 10:1 n:r 142, F 12 n:r 54; Ransakningarna 1667–84; J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 177; P. Elvius, De Fierdhundria (auctor J. Arenius), Upsalæ 1717 (feltryck 1617), s. 110; O. Celsius, Svenska runstenar

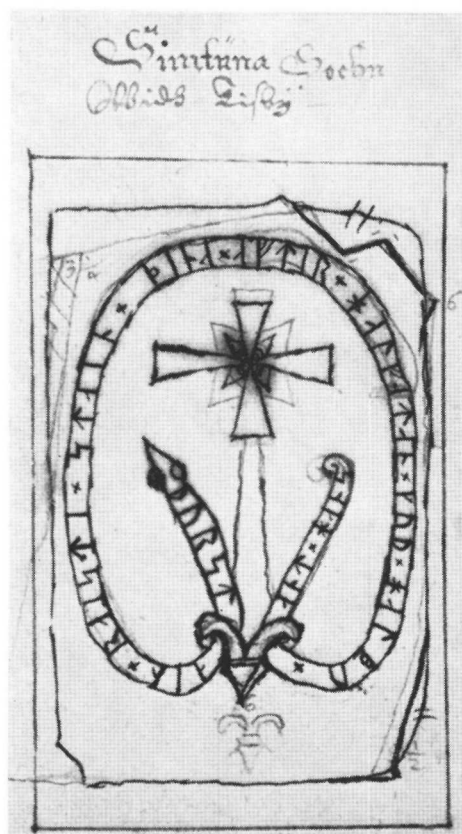

Fig. 513. U 1157. Isby, Simtuna sn.
Efter teckning av Rhezelius i F a 10:1.

Fig. 514. U 1157. Isby, Simtuna sn.
Efter teckning av Rhezelius i F 1 2.

(F m 60) 1, s. 375, 470; O. Grau, *Beskrifning Öfver Wästmanland* (1754), s. 616 [omtrycket 1904, s. 481]; W. Tham, *Beskrifning öfver Sveriges rike* 1:2 (1849), s. 86; A. E. Björkman, *De parocia Fjerdhundria Simtuna* (1851, diss. Ups. præs. J. H. Schröder), s. 4; O. F. Kugelberg, *Några ord till upplysning om bladet »Enköping»* (1863), s. 38; UFT h. 3 (1873), s. 67; *Vestmanlands läns kalender* 1881, s. 397; Lars Ersson i *Klasbo, Fornminnen inom Wästmanland* (ATA); O. Almgren, *Anteckning år 1905* (ATA); E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 64; *Handlingar* år 1932, 1933 och 1936 (ATA); I. Atterman, *Skrivelse till Riksantikvarien den 7/7, 1936* (ATA); *Handlingar* i ATA 1939; S. B. F. Jansson, *Runinskriftsinventering i Uppland* 1943 (ATA); B. Bergman, *Uppländsk run- och bildstensristning* (1948), s. 130.

Äldre avbildningar: J. Rhezelius, teckningar (i F a 10:1 och i F 1 2); J. Bureus, kopparstick (i F f 6); J. Hadorph och P. Helgonius, träsnitt (i *Peringskiölds Monumenta*, B 658 och i Grau a. a.); Dybeck, D 1:283; J. L. Andersson, teckning 1932 (ATA).

Runstenen står 4 m. Ö om landsvägen Isby-Siggesta, 80 m. NÖ om mangårdsbyggnaden i Isby n:r 1. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Enköping».

Enligt Caspar Cohl fanns U 1157 »Wedh Iseby i Simetuna S.» (F a 6). Rhezelius i F a 6: »Vti Tijby gärdet»; F a 10:1: »Simtuna Sochn Widh Tisby»; F 1 2: »Simtuna Tisby». F a 5: »Simetuna S. Jsby»; i marginalen står: »Tysby?». F f 6: »Isby». I en i *Ransakningarna* ingående handling, daterad 12 maj 1682, nämnes »Een Runsten widh Jsby byn». (Om denna handling se U 1153, s. 586.) På träsnittet i *Peringskiölds Monumenta* finnes anteckningen »Jssby i Simtuna Sochn» (B 658: »Isby»; L 785: »Isby»). Celsius: »Jsby i Simtuna». I beskrivningen till Geologiska kartbladet »Enköping» nämnes, att »en väl bibehållen» runsten finnes »vid vägkanten norr om Isby.» Dybeck anger i *Sveriges runurkunder* platsen på följande sätt: »Stenen står vid landsvägen nära byn.»

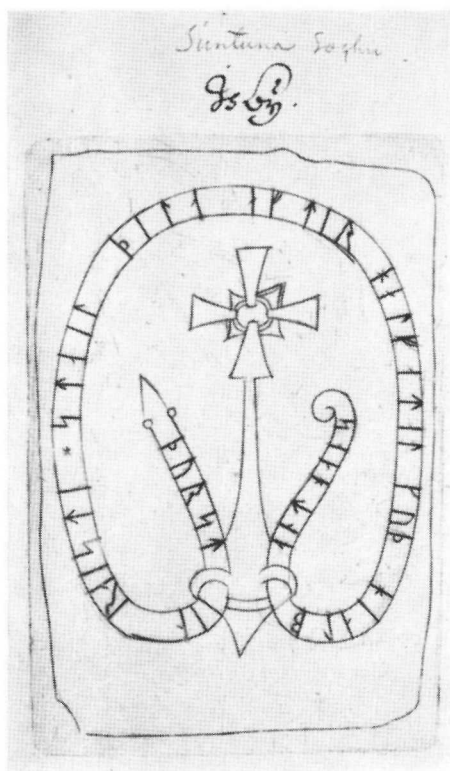

Fig. 515. U 1157. Isby, Simtuna sn.
Efter kopparstick av Bureus.

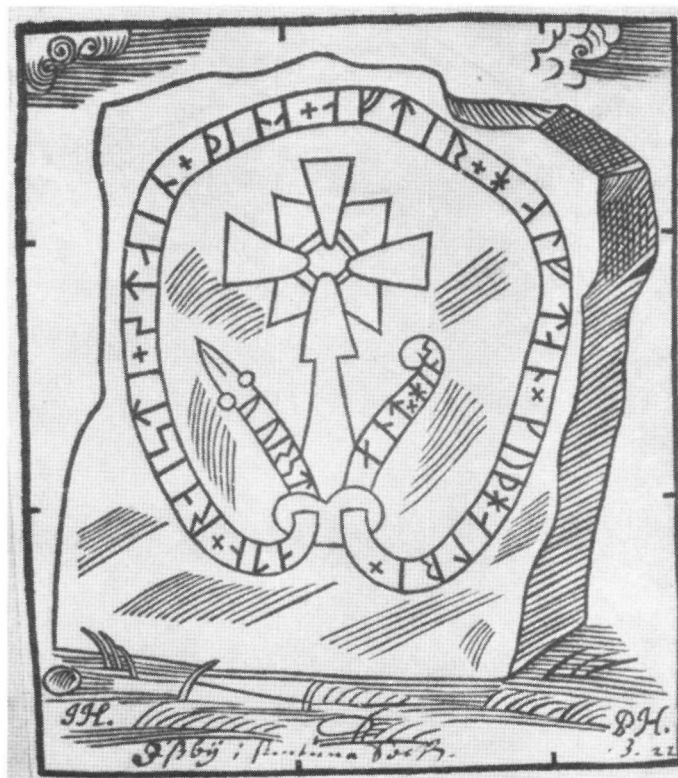

Fig. 516. U 1157. Isby, Simtuna sn.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 658).

O. Almgren lämnar år 1905 en uppgift om en säkerligen oriktig sägen, att U 1157 tidigare skulle ha stått vid Stav, alltså ett par km. NÖ om Isby: »Isby runsten lär förut stått vid Staf, blef hemtagen för att läggas i en trapp vid ladugården, men de fingo otur i ladugården, som tillskrefs stenen, då den togs bort och lades vid vägen.»

Riksantikvariens ombud, sadelmakaren J. L. Andersson, lämnar år 1932 följande upplysningar om runstens plats: »Stenen som nu är i godt skick med undantag för en mindre spricka är nödvändigt att med det allra snaraste flytta för att skydda den mot skadegörelse ock slitning av dels vägskrapor ock särskilt snöplogarna vintertid, ty genom den omständigheten att stenen är plaserad inpå vägbanan i en svag inkurva är omöjligt för de motordrivna redskapen att komma förbi utan att släpa emot framsidan, vilken är vänd mot vägen. Den kan lämpligen flyttas antingen ... 15 meter öster om dess nuvarande plats» eller till »en mindre bärghäll i åkern cirka 80 meter nordost, eller ... på läm[p]ligaste platsen i den välskötta trädgården därstädes ... Runstens slingor nedskjunkna i vägbanan cirka 30–35 cm, ock lutar ca: 40 gr: bakåt mot en bakomvarande medelstor sten ... Bör ofördröjligen flyttas. Vid besök konstaterades genom samstämmiga uttalande av flera personer, att vägskrapor ock snöplogarna taga törn mot runstenen i kanten av vägbanan.» Fyra år senare (1936) besiktigades platsen av I. Atterman, som konstaterade, att platsen var »synnerligen olämplig. På stenen synas också tydliga spår efter skrapning med snöplog och vägskrapa. Möjligen har en smal spricka, som går från den nedersta armen på det inristade korset ned mot stenens rot, uppstått genom påkörning.» Västmanlands östra vägdistrikt anhöll våren 1939 att få flytta U 1157, som stod så, att den var hinderlig för den allmänna trafiken. Stenen flyttades år 1940 till sin nuvarande plats, belägen endast fem meter Ö om den tidigare.

Grå granit. Höjd 1,35 m., bredd 1,10 m. I ristningsytan finnas flera avsatser; eljest är ytan jämn. Linjerna äro breda, rundade, kraftigt huggna. En genomgående spricka har lagats med stenkitt år 1953.

Inskrift:

purstain + raisti + stain + pina + aftir + halftan × kup halbi + ant × hans
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50

Þorstæinn raisti stæin þenna æftir Halfdan. Guð hialpi and hans.

»Torsten reste denna sten efter Halvdan. Gud hjälpe hans ande.»

Till läsningen: Inskriften börjar och slutar utan sk. I 1 **p** träffar bst nedtill ramlinjen. 4 **s** har, i likhet med inskriftens andra **s**-runor, en karakteristisk form med kort mellanled. 5 **t** är upptill lätt skadat genom en spricka i stenen. 6 **a** har bst endast till vänster om hst. (Samma form ha 10 **a**, 23 **a**, 24 **a**, 30 **a**, 34 **a**, 40 **a** och 44 **a** d.v.s. samtliga **a**-runor med undantag för 17 **a** och 48 **a**, där bistavarna dock äro mycket korta på huvudstavarnas högra sida.) 8 **n** har, i likhet med inskriftens övriga **n**-runor, bst endast till höger om hst. I 20 **p** finnes en flagring. 21 **i** är på mitten skadat genom en spricka. Avståndet mellan 32 **f** och 33 **t** är större än normalt, utan tvivel därför att ristaren har velat undvika en avsats i ristningsytan. 36 **k** är ej stunget. Sk saknas efter 38 **p**. — Cohl (F a 6): **purstain × raisti × stain × pina × aftir × halfatan × kup halbu × ant × ans**. Rhezelius (F a 6): **purstain + raisti + stain + pina + aftir + halftan × kup + hialbu + ant + hans**. Hadorph och Helgonius: **uurstaṭn + raisti + stain + pina + aftir + halftan × kup halri + ant × hins**. Celsius har icke undersökt stenen; hans uppgifter sakna alltså självständigt värde. Dybeck (D 1: 283): **purstain × raisti × stain × pina × aftir × halftan × kup halri × ant × hans**.

De båda i inskriften förekommande mansnamnen tillhöra runinskrifternas allra vanligaste. Om *Halfdan* se U 114 och E. Wessén, *De nordiska folkstammarna i Beowulf* (1927), s. 46.

U 1157 torde, som redan Brate har antagit, vara utförd av ristaren Erik.

1158. Stora Salfors, Simtuna sn.

Pl. 134.

Litteratur: B 654, L 786, D 1:287. J. Bureus, F a 6 s. 222 n:r 274 (Rhezelius), F a 5 n:r 308, F a 1 s. 70, F f 6 n:r 125; J. Rhezelius, F 1 2 n:r 49; Ransakningarna 1667–84; J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 178; P. Elvius, De Fierdhundria (auctor J. Arenius), Upsaliæ 1717 (feltryck 1617), s. 110, 111; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 376, 471; O. Grau, Beskrifning Öfver Wästmanland (1754), s. 614 f. [omtrycket 1904, s. 480]; W. Tham, Beskrifning öfver Sveriges rike 1:2 (1849), s. 86; A. E. Björkman, De paroecia Fjerdhundria Simtuna (1851, diss. Ups. præs. J. H. Schröder), s. 3 f.; O. F. Kugelberg, Några ord till upplysning om bladet »Enköping» (1863), s. 38; UFT h. 3 (1873), s. 67; Vestmanlands läns kalender 1881, s. 397; Lars Ersson i Klasbo, Fornminnen inom Wästmanland (ATA); E. Lundeblom, Skrivelse till Vitterhetsakademien den ³⁰/₅ 1884; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 50; K. A. Karlinder, Stora Salfors (anteckning 1925 i ATA); S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppland 1943 (ATA); B. Bergman, Uppländsk run- och bildstensristning (1948), s. 110 f.

Äldre avbildningar: J. Rhezelius, teckning (F 1 2); J. Bureus, kopparstick (F f 6); J. Hadorph och P. Helgonius, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta, B 654 och i Grau a. a.); Dybeck, D 1:287.

Runstenen står på en liten kulle i trädgården, 30 m. Ö om den stengärdesgård, som åt V begränsar trädgården. Stenens ursprungliga plats vid vägen N om Salfors är utmärkt på Geologiska kartbladet »Enköping». — Rhezelius (i F a 6): »Simtuna Sochn. Widh Salfors i et thä». F a 5: »Salfors»; F f 6: »Salfors». *Ransakningarna* 1667–84: »En Runsten i Sahlfors gatan.» (Om den handling i vilken uppgiften lämnas se U 1153.) Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften »Simtuna Salefors» (B 654: »Salefors»; L 786: »Salefors»). O. Celsius: »Salfors. Simtuna Sn. sönderslagen och oriktigt ritad af Verel». Grau: »wid Salfors-byn». Beskrivningen till Geologiska kartbladet »Enköping»: »vid vägen norr om Salfors, en stor och vacker [runsten]». Dybeck (i *Sverikes runurkunder*): »Stenen, till ristningen mycket angripen, ligger i skogsbacken öster ut från gården». UFT (1876): »Vid vägen n. om Salefors. Stenen är stor och vacker.»

Tyvär fick U 1158 icke kvarbliva på sin ursprungliga plats utan flyttades till trädgården på Salfors. Markägaren, skolläraren Erik Lundeblom, anhöll hos Vitterhetsakademien den ³⁰/₅ 1884 om tillstånd till

flyttningen; hans skrivelse lyder: »Som den runsten, som befinner sig å min egendom i Salfors, Simtuna socken ..., allt sedan mitt tillträde till egendomen och, efter alla tecken att tyda, en ganska lång tid dessförinnan legat kullfallen och nedsjunket i jorden i en skogskant ej långt ifrån gården och detta ofördelaktiga, nästan horisontela lege ovilkorligen måste påskynda stenens förvittring, utsatt som den är för regndropp från de öfverhängande träden, så anhålles härmed vördsamt, att jag måtte få rättighet att förflytta och uppsätta denna sten vid min ofvannämnde gård i Salfors invid landsvägen i en liten backe, som jag ämnar planera för att der sedan göra planteringar. Jag vore mycket tacksam om jag i och för stenens uppsättning kunde få påräkna någon liten kostnadsersättning.» Lundeblom flyttade tydligen sedan runstenen på egen hand till dess nuvarande plats.

En tradition om ett tidigare försök att flytta U 1158 från den ursprungliga platsen har funnits — och fanns ännu vid mitt besök år 1943 — på orten. På ett löst blad ur Dybecks samling, inlöst år 1878 av Vitterhetsakademien, har denna tradition nedtecknats efter »Herr Frödens berättelse om Salfors stenen». Berättelsen lyder: »I början af 1700 talet var det en brukspatron egare af Salfors vid namn Hirssman som körde hem stenen till Salfors för att begagna den till diskhäll men med största möda kunde den hemföras med alla gårdens drag kreatur men hemkommen så satt det en qvinsperson som satt och hade ett ömkeligt lete hela nätterna så att de måste besluta att bortföra den på sitt ställe hvilket gick så lätt att en häst drog den mycket lätt.»

K. A. Karlinder antecknar år 1925, att stenen står »rest i trädgården, väl vårdad. Runorna och ristningen imålade med någon vit färg.» I samband med runinskriftsinventeringen år 1943 avlägsnades den felaktiga imålningen.

Grå gnejsgranit. Höjd 1,83 m., bredd (vid basen) 1,10 m. Ristningsytan är skrovlig och vittrad, varigenom ristningen flerstädes har blivit svår att följa. Linjerna ha genom vittringen ofta oskarpa kanter. Stenens topp är avslagen, varigenom några runor och ornament ha förlorats.

Inskrift:

: kuisþen : yg : estr : yg : uin . . . : yk : aki : litu : risa : stn : fryke : faþur se : lfsten : iuk : runi : þsa :

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60

Guðstæinn(?) ok Æistr ok ... ok Aki letu reisa stæin [æftir] Frøygæir, faður sinn. Livstæinn högg runar þessa.

»Gudsten(?) och Est och ... och Åke läto resa stenen efter Fröger, sin fader. Livsten högg dessa runor.»

Till läsningen: Inskriften börjar och slutar med sk, som i denna inskrift består av två punkter (:). I k är ej stunget, ej heller 2 u. 3 i förefaller att vara fullt säkert. (Vid toppen finnas visserligen flagringar, men någon bst kan där knappast ha gått spårlöst förlorad; ej þ.) Överhuvudtaget är runföljden 1–10 jämförelsevis tydlig. 10 e är tydligt stunget. 11 s är skadat genom en kraftig urgröpning i ytan; övre delen av runan kan ej numera spåras. 16 u har mellan hst och bst en flagring; eftersom inskriftens övriga stungna runor ha djupa, rundade prickar, kan man, trots flagringen, fastställa, att 16 u icke har varit stunget. Efter 16 u finnas i denna slinga inga spår av runor eller sk. Däremot fortsätter i stenens vänstra kant ett runband uppåt stenen. I detta band ha två runor, 17 i och 18 n, bevarats. Efter 18 n är stenens topp avslagen, varigenom också största delen av ett på toppen placerat djur har förlorats. Efter 18 n fortsätter inskriften i den högra slingan med ett sk. 19 y är djupt och tydligt stunget. 20 k är ej stunget, ej heller 22 k. Efter 24 l går djurets nospets ut i runbandet; ornamentsdetaljen har vid första ögonkastet en förvillande likhet med en u-run. 25 i är ej stunget. Av 29 i, som står i kanten av en »hylla» i ristningsytan, finnas endast svaga och osäkra spår. 37 y är tydligt stunget. 38 k ej stunget. 39 e är stunget med en mycket kraftigt huggen, rundad prick; runan måste uppfattas som e. Sk efter 39 e är tydligt. 40 f har förlorat huvudstavens nedre del genom en flagring. I 43 u finnes nedtill en kraftig, naturlig fördjupning. Sk saknas efter 44 r. I 46 e är pricken djup och tydlig; runan är säker. Runföljden 47–52 lfsten är fullt klar. Ingen runa finnes mellan 47 l och 48 f; däremot korsar en slinga här runbandet, vilket möjligen är anledningen till att ristaren har utelämnat i-runan. 50 t står uppochned. 51 e är stunget med en oval prick. I 52 n sitter bst något högt. 54 u är ej stunget, ej heller 55 k.

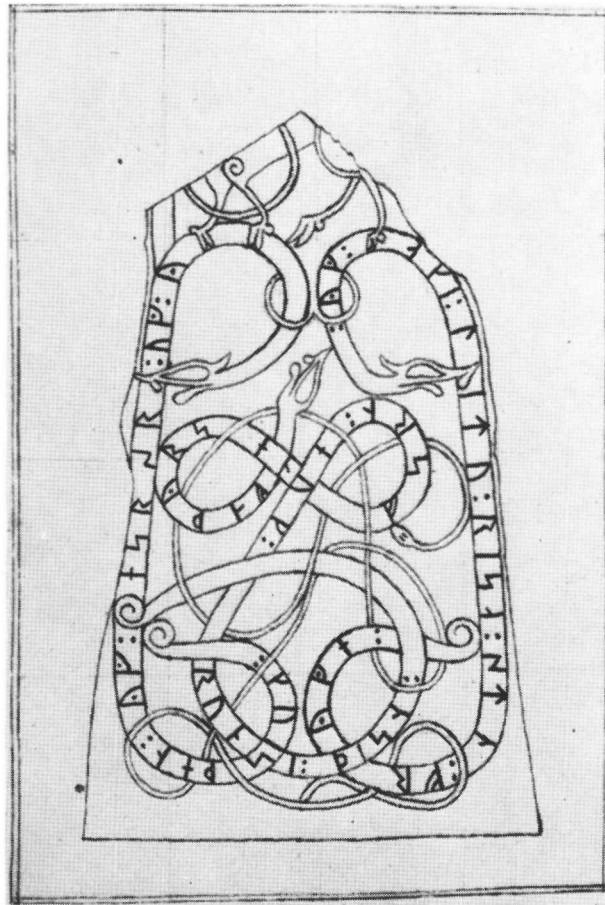

Fig. 517. U 1158. Stora Salfors, Simtuna sn. Efter teckning av Rhezelius i Fl 2.

59 i är säkert. I 62 a är bst riktad nedåt, men runan skall uppfattas som a, emedan bst endast finnes till vänster om hst. — Rhezelius (F a 6): : **kuispen : yg : esrsr : ug : yin : yg : aki : litu : risa : stn : fryge : fapyr sen ufsrn : euk : runi : psa :** Hadorph och Helgonius: **kuispen : uk : kiasr : uk : uin yk : aki : litu : risa : stn frykn : fapur sn · iifstl iuk : runi : psa :** Dybeck: **kuispen : uk : eastr : uk : uin ... uk : aki : litu : risa : stn fr yke : fapur sn : prfstr : iuk : runi : psa :**

Inskriften tolkas av Bureus (i F a 5) på följande sätt: »QuiStenus et Heursus et ... et Acso fecerunt erigi saxum Fryggoni patri suo ... et Runas has». I *De Fierdhundria* (1717) finnes följande »läsning» och tolkning: »Kwisten, Eurfr uk Un uk Aki litu risa stin Frugge fatur sin, auk hugg runar dissa. *Quistenus & Eurfus & Un & Acho fecerunt erigi saxum Fruggoni patri suo & runas hasce sculpi.*» — Grau tolkar (efter Hadorphs läsning) inskriften sålunda: »Kwisten, Giastr, U och Aki läto resa sten efter sin Fader Ygn. Ifastr uthögg dessa runor». A. E. Björkman: »Kvispen, Giastr, Vin et Aki suo patri Ukn hunc cippum statuendum curabant. Þorfastr has runas saxo insculpsit.» *UFT* (C. Säve): »Qvisthan och Gäst och Vin ... och Åke läto resa sten efter(?) Ugn(?), sin fader; Thorfast högg dessa runor». Brate: »Kolsven(?) och Kättilfast(?) och Vinjut(?) — och Åke läto resa stenen (efter) Frökn sin fader. Torfast högg runorna.»

U 1158 har i hög grad skadats genom vittring; dessutom har en del av inskriften förlorats genom att stenens topp har slagits av. De inbördes avvikande äldre läsningarna visa, att inskriften redan på 1600-talet har varit svårläst. Därtill kommer, att ristarens ortografi tydligen på flera punkter är originell. Vid

Fig. 518. U 1158. Stora Salfors, Simtuna sn.
Efter kopparstick av Bureus.

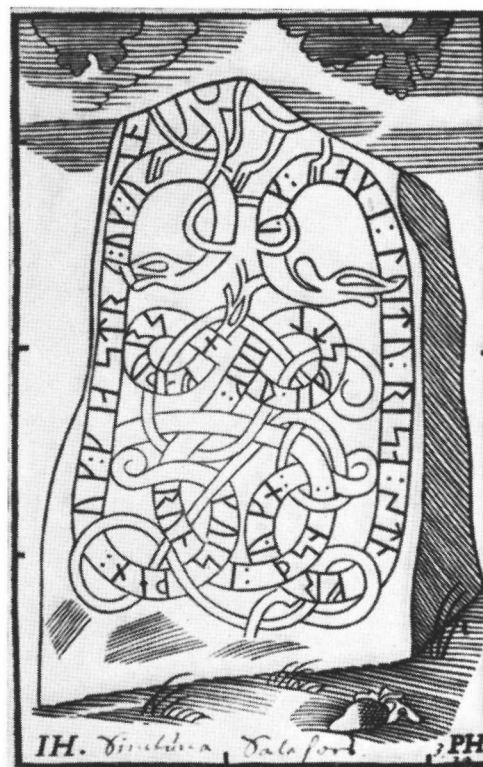

Fig. 519. U 1158. Stora Salfors, Simtuna sn.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 654).

tolkningen är det därför av vikt att först fastställa, vem som har ristat inskriften; kännedom om ristarens skrivvanor kan kasta ljus över dunkla punkter i den svårlästa inskriften.

E. Brate skriver i *Svenska runristare* (1925): »Ristarnamnet Torfast finnes i Uppland på tre ristningar, ganska vitt skilda till rummet, nämligen: 1. Hanunda, Hökhuvuds sn [= U 599] ... 2. Grynsta backe, Tibble sn [= U 629] ... 3. Salfors, Simtuna sn [= U 1158]». Brate återger (efter B 654 och L 786) ristarens namn som **piifstl**, vilket han sålunda anser skall uppfattas som **porfastr**, trots att påfallande olikheter finnas mellan de två andra till rummet vitt skilda ristningarna och Salfors-stenen. (B. Bergman följer helt Brate; han anser, att ristningen »torde kunna hänföras till Torfast», och att U 1158 »ger ytterligare ett stöd åt Torfasts intima kontakt med Asmund Karesons konstnärliga stil.») Den läsning, som man har utgått ifrån, är emellertid utan tvivel oriktig. Runföljden skall läsas **lfsten**, vilket givetvis återger mansnamnet *Lifstæinn*. Att detta åsyftar den i dessa trakter verksamme ristaren, är höjt över varje tvivel; U 1158 ger oss sålunda ännu ett exempel på en av Livsten signerad ristning i Simtuna härad. Även den osignerade U 1160, som har stått endast ett par km från U 1158, är säkerligen ristad av Livsten.

Många för Livsten karakteristiska drag kunna i U 1158 iakttagas i ornamentik, runformer och skrivningar. Tyvärr har största delen av det ornamentala djur, som Livsten så ofta insätter »på korsets plats», gått förlorad, då översta stycket av stenen slogs av.

Runföljden 1-7 **kuispen** innehåller givetvis ett personnamn, snarast ett mansnamn, men det är svårt att avgöra, vilket namn som åsyftas. Troligen har ristaren sökt återge det sällsynta *Gudstæinn* (fornsv. *Gusten*). Att namnets senare led bör uppfattas som *-stæinn* framgår av en jämförelse med följande skrivningar på den närbelägna U 1161: **spten stæin** (ack.), **frespen** *Froystæinn*, **lifspen[s]** *Lifstæins*; där tecknas *t*-ljudet sålunda med **p** eller **pt**. Runföljden **kuispen** torde ge ett exempel på otillfredsställande ljudanalys

hos Livsten. Skrivningen belyser i någon mån hans uttal och är därför ganska intressant. — Mansnamnet *Æistr* förekommer flerstädes i uppländska inskrifter: U 70, 181, 458, 459, 461, 670, 766, 780, 855, 1050, 1060, 1158. Anmärkningsvärt är, att samtliga säkra runinskriftsbelägg härröra från Uppland. *Æistr* torde vara identiskt med folknamnet och har i så fall ursprungligen varit ett tillnamn. Jfr *Æistfari*, *Æistulfr*. — Om namnet *Aki* se U 1016. — Med hänsyn till Livstens ristarvanor torde det icke vara för djärvt att tolka runföljden 35–39 **fryke** som mansnamnet *Froygæirr*. Slutljudande *r* utelämnas nämligen ofta i hans ristningar. Om detta namn, som är belagt ett tio-tal gånger i mellansvenska runinskrifter, se U 518 (s. 377 f.).

Runföljden 16–18 **uin** är uppdelad på två olika slingor; 16 **u** står överst i den vänstra runslingan, medan 17 **i** och 18 **n** stå i ett eget runband upptill i ristningsytans vänstra kant. Efter 18 **n** är stenen avslagen, och det är ej möjligt att avgöra, hur många runor som här ha gått förlorade. Att 16 **u** utgör början av ett mansnamn torde kunna betraktas som säkert, men det är egendomligt, att ristaren har hejdat sig efter 16 **u** och icke fortsatt längre inom samma slinga, där ytterligare utrymme stod till buds. Tänkbart är visserligen, att Livsten har ansett utrymmet otillräckligt för hela namnet, och att han därför har föredragit att fortsätta i ett särskilt band, placerat nära 16 **u**. Det bör dock framhållas, att det icke utan vidare är klart, att 17 **i** och 18 **n** verkligen utgöra namnets fortsättning. De två runorna kunna i stället ha inlett en ny sats, vilkens fortsättning i så fall har stått på stenens förlorade toppstycke. Om man vågar räkna med att **uin** utgör början av ett mansnamn, kan detta ha varit *Viniutr*, känt från ett par runinskrifter. Om detta namn se U 575. — Om namnet *Lifsteinn* se U 173.

1159. Skensta, Marstallen, Simtuna sn.

Pl. 135.

Litteratur: D 1:289. UFT h. 5 (1876), s. 124; R. Dybeck, Reseberättelse för år 1876 (tryckt i Runa fol. 1876), s. 37; O. v. Friesen, Upplands runstenar (1913), s. 68; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 103; O. A. Öberg, Anteckning 1939 (ATA); S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppland 1943 (ATA); B. Bergman, Uppländsk run- och bildstensristning (1948), s. 192, 231.

Äldre avbildningar: Dybeck, D 1:289.

Det stora runristade blocket ligger i en beteshage, den s.k. Marstallsbacken, omkring 750 m. SV om Grinda, 350 m. N om Nybylund, 25 m. VSV om ägovägen till Nybylund; denna väg utgör gräns mellan Simtuna och Torstuna. I redogörelsen för sin »antiqvariska verksamhet under sommaren 1876», som trycktes i *Runa* (fol.), lämnar Dybeck följande utförliga redogörelse för hur U 1159 upptäcktes: »Omkring åtta dagars uppehåll gjordes i Simtunas socken, der jag långt förut var hemmastadd, och hvars talrika ... fornlemningar nu återsågos, dels mer eller mindre skadade och dels i gammalt skick. Tre väldige bautustenar af olika höjd och mycket spridde, sågos nu för första gången bland en myckenhet för det mesta skadade stensättningar och låga kullar på en vid och skogig höjd, kallad *Skämstalund* ... Den bebygda härliga höjden har högt upp en rikt flödande källa med det klaraste och friskaste vatten, en sällsynthet här. Vesterut härifrån är den stora *Marstallen*, en jämn och till någon del sank mark nu fördelad i lotter på många byar. Min gode och vettgirige värd under vistelsen i Fröshults socken, hemmansegaren Jan Petter Johansson, hade en dag för länge sedan sett en bisvärm gifva sig af från hans gård Brunnby och genast skyndat efter svärmen öster ut öfver Örsundsån och en stor del af Marstallen. Omsider måste han för trötthets skull några ögonblick luta sig mot en stor jordfast sten och såg då att denne hade runor. Jan Petter följde mig en half mil till den steniga förhöjning i Marstallen, der runstenen är och vi sågo snart en stor i jorden sjunken vräksten, till skapnaden aflång. Södra sidan, som är jämn och slät, innehåller den präktiga ristningen, hvilken dock nedtill är skadad af der uppgjord eld. Nyligen har man (Julius Erssons sterbhusdelegare) ock åverkat stensens norra långsida genom der gjorda sprängningar. Jag tog under tre besök på stället ett noggrant aftryck af honom och beklagar att för tillgångarnes knapphet detta icke denna gång allmängöres. Stenen saknas hos Klingspor och äldre forskare. Invid honom är en fyrsidig stensättning, 14 fot lång och 8 fot bred, samt en 3 fot lång, nu liggande sten, utom flere mer eller mindre skadade stensättningar och kullar.» — I *Sveriges run-*

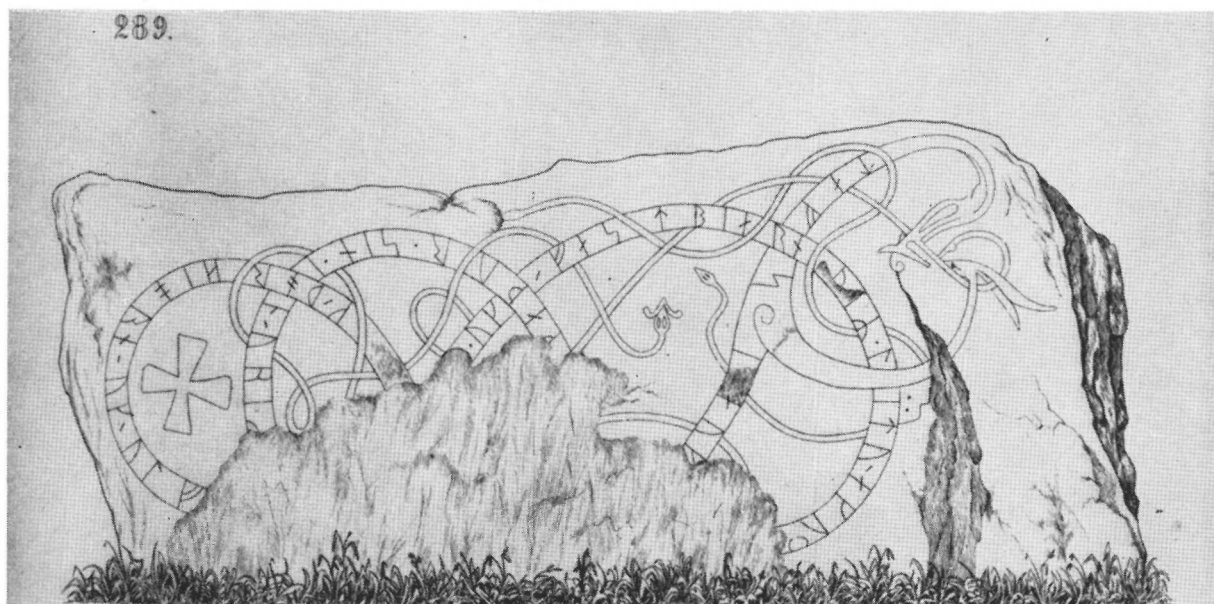

Fig. 520. U 1159. Skensta, Marstallen, Simtuna sn. Efter D 1:289.

urkunder meddelar Dybeck, att en nyfunnen runristning »är å södra sidan af en stor vräksten på så kallade Marstallen» vid »Skämsta». — I *UFT* (1876) lämnas följande uppgifter: »I Simtuna socken i Marstalls-hagen under Skensta (å Julius Erssons f.d. gård) har, enligt kronofogden O. Schenströms anvisning, af studeranden N. Selligren blifvit funnen en ny runsten, å hvilken, vid ett hastigt besök endast dessa runor kunde läsas» ... — O. A. Öberg anger platsen för U 1159 på följande sätt: »Å hemmansägaren August Erikssons, till höger om vägen mellan Getberga o Grinda liggande hagmark, Idogheten kallad, ligger ett flytblock 5 m. långt, 1,750 högt, å ena sidan är en runristning, mycket vittrad. Stenen har även varit utsatt för åvärkan. Ena sidan är bortsprängd.»

Grå grovkornig granit. Blockets höjd är 1,60 m., bredd 4,50 m. Ett stort parti av ristningens nedre del har flagrat av, varigenom en avsevärd del av inskriften har gått spårlöst förlorad. (Enligt uppgift på orten skulle skadan bero på att man hade eldat framför blocket för att göra »hånk». Skadorna äro emellertid jämförelsevis gamla; vid Dybecks besök voro de lika omfattande som nu.) De bevarade partierna äro djupt och tydligt huggna. I ornamentslinjerna finnas flera fall av »dubbelkorsning»; dessa felhuggningar äro emellertid i regel grundare än de korrekta partierna och utgöra spår av en ursprunglig skissering.¹

Inskrift:

lafsi auk · ... uk · þorbiorn \ uk \ ulf ... - · uk · fastbiarn \ þir · litu \ akua · - ... faður \ sin · in \ yþir ...

Lafsi ok ... ok Þorbiorn ok Ulf ... ok Fastbiorn, þær letu huggva ... faður sinn. En Öpir ...

»Lafse och ... och Torbjörn och Ulv ... och Fastbjörn, de läto hugga ..., sin fader. Och Öpir (ristade runorna).»

Till läsningen: Inskriften börjar utan sk. 1 | är säkert. I 2 a är bst kort till höger om hst. Efter 5 i är ytan flagrad, varigenom ett sk har gått förlorat. I 8 k är ett kort stycke av bistavens övre del avflagrat. Efter sk efter 8 k börjar det stora ytbortfallet. Runbandet har här förlorats på en sträcka av omkring 120

¹ Dylka skisseringar ha icke verkat störande, när ristningarna hade uppmålats. I likhet med felhuggningar ha skisseringslinjerna dolts eller åtminstone blifvit mindre framträdande genom uppmålningen. Denna möjlighet att rätta en felhuggning eller dölja en skissering ha ristarna givetvis utnyttjat.

cm.; på detta stycke torde ungefär 14 runor ha stått. När bandet efter det bortfallna partiet åter blir synligt, ser man bst i 9 **u**. 12 **o** har, i likhet med 16 **o**, dubbelsidiga bst. Sk efter 18 **n** består av ett kort, vågrätt streck, medan sk efter 20 **k** går snett ned åt höger. 23 **f** har förlorat nedre delen av hst och nedre delen av undre bst i den stora flagringen, i vilkens kant runan står. Runbandet har här förlorats på en sträcka av omkring 90 cm.; antalet förlorade runor torde på detta ställe vara ett tiotal. Av runan 24 återstår ett svagt spår av hst; snarast **i**. 35 **n** har bst endast till höger om hst. 36 **p** har förlorat nedre hälften genom flagring. 37 **i** är ej stunget, ej heller 40 **i** och 44 **k**. 46 **a** och följande sk äro helt bevarade. Av runan 47 finnas spår i kanten av den stora flagringen, som här åter tager vid; runan kan ha varit **a**. Flagringen har av detta band tagit bort omkring 75 cm; ungefär 7 runor ha förlorats här. 48 **f**, som står i flagringens övre kant, har förlorat övre delen av hst samt övre bst. I 58 **y** är pricken grund, men förefaller att vara säker. Sk före 58 **y** är ett kort, vågrätt streck. Av 61 **r** återstår endast vänstra bst samt möjligen ett svagt spår av huvudstavens topp. Det övriga av runan har förlorats i den stora flagringen, i vilken inskriftens slut har gått spårlöst förlorat. — Dybeck: 1 **t** (på avbildningen har D. punkterat vänstra bst). 9 **u** ej iakttaget. 14 **b** tecknas som oregelbundet. 23 **f** oskadat. R. 24 ej observerad; ej heller 46 **a** och följande sk. R. 47 ej iakttagen. 58 **u**. *UFT*: ... **uk** ... **fastbiarn** (**ur**?) **litu h(akua)**... (?**k**)**lorn uk ul(k?)** ... Efter läsningen anmärkes: »Inskriften tarfvar altså noggrannare granskning».

De fem namn, som förekomma på U 1159, äro alla kända från andra runristningar. Mansnamnet *Lafsi* finnes på fyra uppländska runstenar: U 424, 751, 955 och 1159. (Tidigare ha tre av dessa belägg [U 424, 751 och 1159] felaktigt uppfattats som ett namn *Tafsi*.) *Lafsi* är till typen ett smeknamn, bildat med avledningen *-si* (*-se*). Om dylika bildningar se E. Hellquist i *Xenia Lideniana* (1912), s. 91 f. och J. Sahlgren i *ANF* 44 (1928), s. 255 f. — *Dorbiorn* tillhör som bekant runinskrifternas vanligare mansnamn. — *Fastbiorn* förekommer på följande runstenar: U 190, 675(?), 859, 860, 907, 920, 1009, 1159 och Sö 237. Om namn, i vilka adjektivstammen *fast* ingår, se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 99 f. — Runföljden 21–23 **ulf** utgör början av ett namn. Huruvida detta har varit *Ulf* eller ett med *Ulf*- sammansatt namn kan icke avgöras, eftersom ristningsytan omedelbart efter 23 **f** har flagrat av. I samma flagring nedtill på blocket har faderns namn gått fullständigt förlorat samt ytterligare åtminstone ett namn.

De bevarade namnen äro — om man bortser från ristarens — sålunda fyra; ursprungligen torde ristningen ha innehållit sex. U 1159 utgör fem söners minnesvård efter deras döde fader.

Ristningen är signerad av Öpir. Inskriftens avslutande sats torde ha lytt: *En Öpiri risti (runar)*. I *Upplands runstenar* betecknar O. v. Friesen U 1159 som den västligaste av alla Öpirs ristningar. Ännu något västligare befinna sig emellertid U 1162 och 1176, som visserligen äro osignerade, men som med bestämdhet kunna attribueras till Öpir.

U 1159 är ett i alla avseenden typiskt verk av denne produktive ristare. Runslingans enda örm slingrar sig mycket elegant över ristningsytan. Anmärkningsvärt är, att ristningen icke har avsetts för ett liggande block. Den är helt igenom komponerad för en rest sten. Stående, med det lilla korset i toppen, skulle ristningen bättre komma till sin rätt. Det är onekligen mycket egendomligt, att Öpir har velat placera sin ristning i liggande ställning.

1160. Ändersta, Simtuna sn. Nu i Ashmolean Museum, Oxford, England.

Pl. 136.

Litteratur: B 661, L 787, D 1:288. J. Bureus, F a 6 s. 110 n:r 2 (Caspar Cohl), s. 222 n:r 275 (Rhezelius), F a 5 n:r 309, F a 1 s. 70; J. Rhezelius, F a 10:1 n:r 138, F 1 2 n:r 55; O. Verelius, *Manuductio ad Runographiam Scandicam* (1675), s. 51; Ransakningarna 1667–84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 4; G. Hickes, *Linguarum Vet. Septentrionalium Thesauri Grammatico-Critici et Archaeologici Pars Tertia, seu Grammaticæ Islandicæ Rudimenta par Runolphum Jonam Islandum* (Oxonie 1703, fol.), s. 3; O. Celsius, *Svenska runstenar* (F m 60) 1, s. 377; O. Grau, *Beskrifning Öfwer Wästmanland* (1754), s. 618 [omtrycket 1904, s. 482]; *Marmora Oxoniensia* (Oxonie 1763, fol.) 3, Tab. 5, fig. CXXXIX; A. E. Björkman, *De parocia*

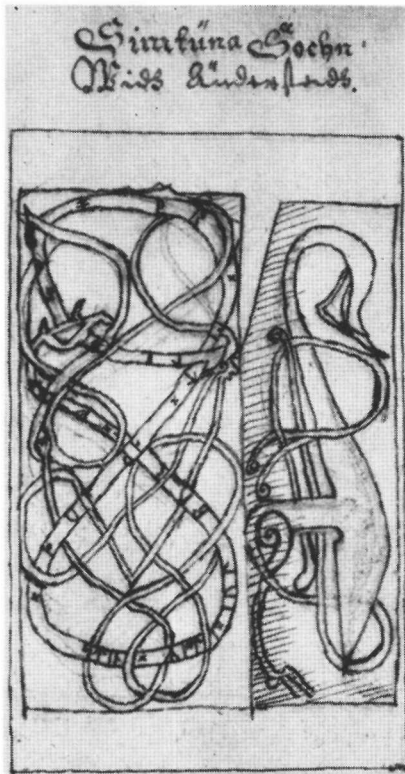

Fig. 521. U 1160. Ändersta, Simtuna sn.
Efter teckning av Rhezelius i F a 10:1.

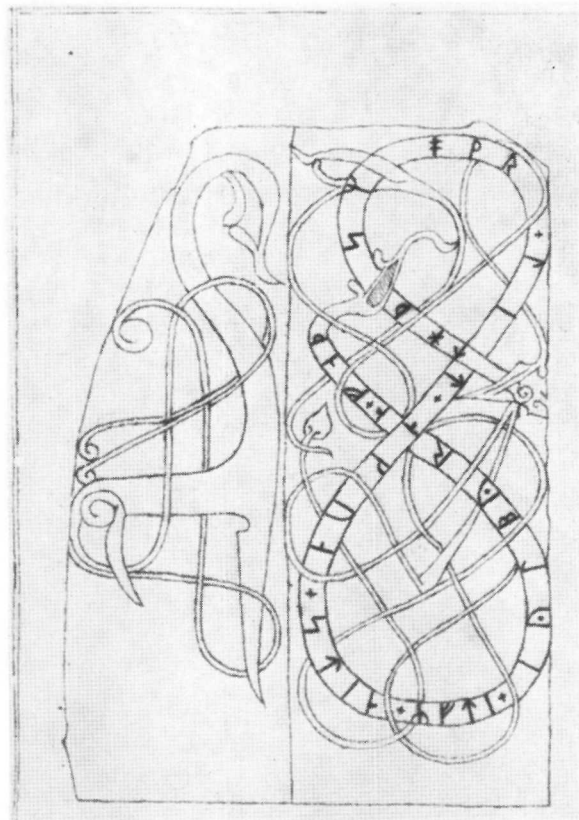

Fig. 522. U 1160. Ändersta, Simtuna sn.
Efter teckning av Rhezelius i F 1 2.

Fjerdhundria Simtuna (1851, diss. Ups. præs. J. H. Schröder), s. 4; R. Dybeck, Simtuna socken 1859 (ATA); UFT h. 3 (1873), s. 67, h. 9–10 (1881–82), s. LXXX f.; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 43; S. B. F. Jansson, Vittinge sockens runstenar (i: Vittingebygd 1957), s. 2 f.

Äldre avbildningar: J. Rhezelius, teckningar (i F a 10:1 och F 1 2); J. Bureus, kopparstick (i F f 6 n:r 126); P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta, B 661 och Grau a. a. s. 619); detta träsnitt ligger till grund för avbildningar hos Hickes a. a. och i Marmora Oxoniensia, liksom även för Dybecks teckning i D 1:288; Brate foto 1905 (ATA).

Runstenen vid Ändersta var känd redan av Joh. Bureus, som dock icke själv synes ha undersökt den. Han upptager i sin samling F a 6 inskriften efter uppteckningar av Caspar Cohl och Joh. Rhezelius. Platsen säges vara: »I Änderstadh I Simtuna S.» (s. 110) och »Widh Änderstadh» (s. 222). F a 5: »Änderstad». Rhezelius har efterlämnat två teckningar, en sämre i F a 10:1 och en bättre i F 1 2; på den förra har B-sidan också felaktigt fått sin plats t. h. om A-sidan. Platsen anges sålunda: »Simtuna Sochn Widh Änderstadh» (F a 10:1) och »Simtuna Änderstad» (F 1 2). — O. Verelius: »Änderstad stenen i Simtuna». I *Ransakningarna* 1667–84 ingår en »Specification uppå dee gambl: Antiqu[i]teter, som ... befinnas uthi Wäsby lähn», undertecknad av länsmanen Aron Bergström den 12 maj 1682. Där uppges: »Een Runsteen medh rijtningh uppå ståår uthi Endersta Kohagan». — Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften: »I Änderstad i Simtuna» (B 661: »Änderstad»; L 787: »Wänderstads kohage»).

År 1687 beviljade Karl XI en begäran av engelska sändebudet i Stockholm John Robinson att få till Oxford utföra två svenska runstenar, »att dher förwaras ibland dhe många andre Europeiske dijt samblade Monumenter». Efter de ritningar, som förelades honom, utvalde mr Robinson en runsten vid Eds kyrka (U 104) och »En Runsteen som ståår på Endersta ägor i Simtuna sochn». Landshövdingarna i Stockholms

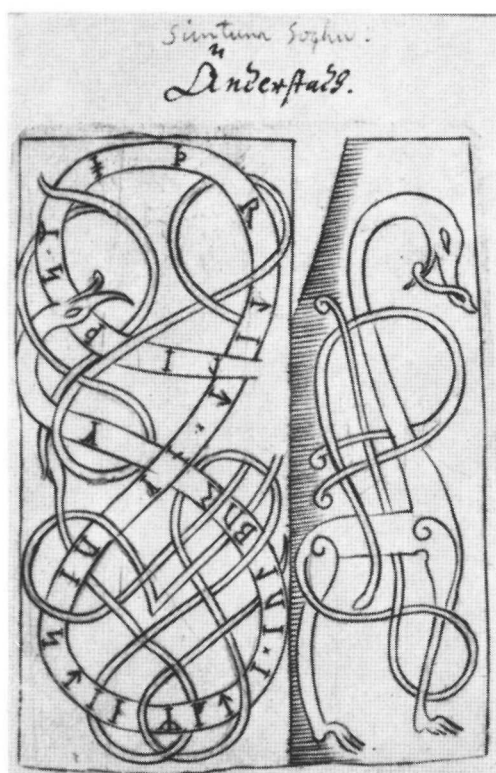

Fig. 523. U 1160. Ändersta, Simtuna sn.
Efter kopparstick av Bureus.

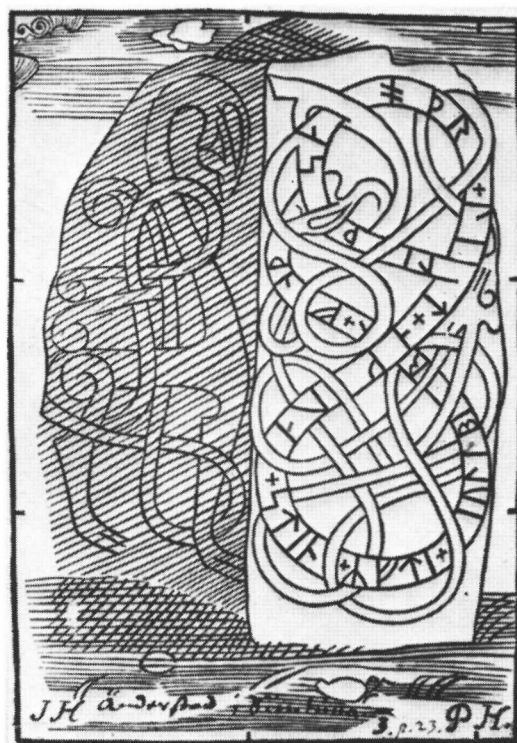

Fig. 524. U 1160. Ändersta, Simtuna sn.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 661).

och Västmanlands län blevo genom sekreteraren i antikvitetskollegium Joh. Hadorph beordrade att ombesörja de båda stenarnas transporterande till Stockholm, »medan Åkeföret är», och överlämnande till mr Robinson. Brevet till landshövdingen i Västerås är daterat den 8 febr. 1687.

I Oxford införlivades de båda svenska runstenarna med de stora samlingar av fornsaker och klassisk skulptur, som just under 1600-talets sista årtionden genom donationer tillfördes universitetet (framför allt den s.k. Arundel-ska samlingen). De fingo sin plats »in Atrio Musæi Oxoniensis», varmed menas hallen i den s.k. Ashmolean Building vid Broad Street, som hade blivit färdig 1683 för att inrymma universitetets olika samlingar. Senare ha de följt med dessa till det nya Ashmolean Museum (färdigt 1848). De stå f.n. uppställda i bottenvåningen, t.v. från huvudingången, i vestibulen utanför museets bibliotek. Över runstenen från Ändersta är anbragt en svart träskiva med följande anteckning: »Runic Grave-Stone 11th century A. D. from -endersta, Simtuna (Parish), Uppland, Sweden. The Runes read: — Lidsmod caused (this) stone to be carved in memory of Julbjörn his father.»¹

Av uppgiften i *Ransakningarna* från 1682 framgår, att stenens ursprungliga plats har varit i Ändersta kohage. Alla äldre uppgifter tala också om Ändersta, från Bureus t.o.m. Hadorphs brev till landshövdingen i Västerås omedelbart före stenens flyttning. Ändersta är namnet på en by 2 km Ö om Simtuna kyrka. Nu finnes emellertid i Simtuna sn en by med det snarlika namnet Vändersta, belägen i södra delen av socknen, mer än en halv mil från kyrkan och Ändersta. Det är tydligen landskapsskildraren Olof Grau, som är skuld till förväxlingen av de båda namnen. Han uppger, 65 år efter stenens förflyttning till England, att den stod »Uti Vänderstad kohagen». Den felaktiga uppgiften togs upp av Liljegren och går sedan igen hos alla senare författare.

¹ Om de båda svenska runstenarna i Oxford se ytterligare U 104.

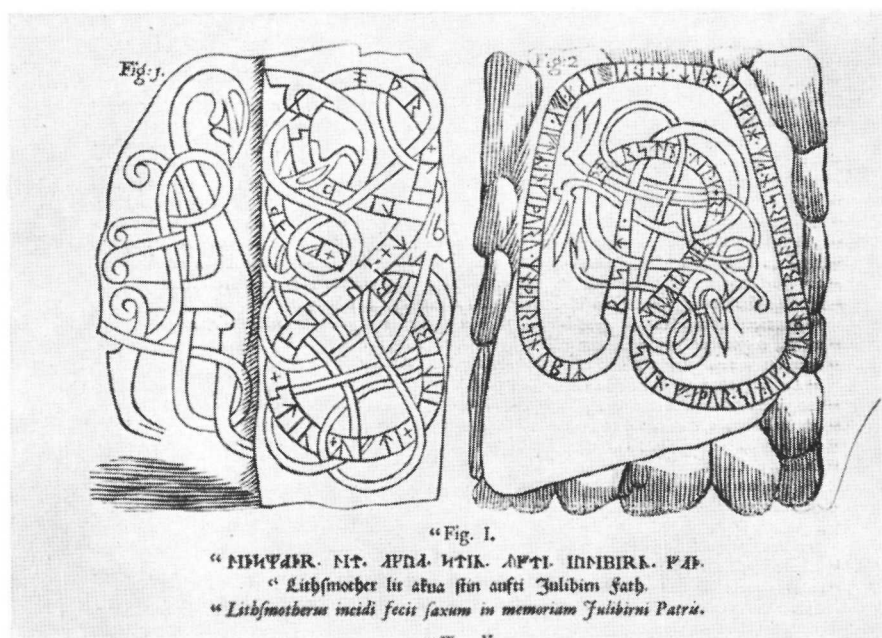

Fig. 525. U 1160. Ändersta, Simtuna sn och U 104. Eds kyrka. Ur Hicckes a.a.

Grå granit. Stenen har ristning på två sidor: på framsidan (A) och på vänstra smalsidan (B). Framsidan har en höjd av 1,54 m. och en bredd av 0,61 m. (nedtill) — 0,56 m. (upptill, strax nedom det avslagna högra hörnet). Ytans form är sålunda i det närmaste rektangulär. Vänstra smalsidans höjd är (utefter mittlinjen) 1,48 m., bredd (på mitten) 0,52 m. De båda ristade sidorna ha en jämn yta; likaså den högra, oristade smalsidan. Baksidan är däremot ganska ojämn, och stenens tjocklek avtager mot toppen. Ristningen är med avseende på linjernas djup något ojämn, men i stort sett tydlig och väl bevarad.

Framsidas ristning består i huvudsak av en inskriftbärande ormslinga, lagd i en åttformig figur. Rundjurets huvud, upptill på v. sidan, är bakåtböjt och omfattar kroppen i ett brett. Slingan slutar på h. sidan med en fot, vars tår äro utdragna till långa slingor. Huvudslingan kompletteras av två mindre ormar, den övre med ett huvud sett i profil, den nedre med ett huvud sett ovanifrån. — Ristningen på smalsidan utgöres av ett av slingor omflätat djur. På grund av ytans smala form har själva kroppen blivit mycket kort, men i stället hals och ben mycket långsträckta. I djurets huvud finnas möjligen spår av ett öga, men detta har i så fall varit grundare ristat än övriga linjer. Bakbenet är med en spiral infogat i kroppen. Frambenet har en tämligen tydlig fot med två tår; bakbenets avslutning är däremot helt otydlig; om detta beror på skada eller på ursprungligen svag ristning, kan ej säkert avgöras.

Inskriften börjar vid runslingans stjärt, går högervridande uppåt och sedan diagonalt över i den nedre öglan, varefter den slutar upptill nära ormens huvud.

Inskrift:

lidsmoþr + lit + akua + sten + rfti + iyburn + fap
 5 10 15 20 25 30

Lidsmaðr let haggva stein æfti(r) Igulbiorn(?), fað(ur).

»Lidsman lät hugga stenen till minne av Igulbjörn, (sin) fader.»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början och slut. Bst i 3 **p** har nästan kvadratisk form med raka streck och vinklar. Båda bst i 6 **o** äro fullt tydliga, vinkelräta mot hst, den nedre något längre än den övre. Alla sk äro stora och tydliga med formen +. 12 och 15 **a**: bst endast t. v. och vinkelrätt mot hst, ung. hälften

så lång. En motsvarande form ha 19 och 30 n: bst endast t. h. och vinkelrätt mot hst. 13 k är icke stunget. 18 e: på v. sidan av hst en rund fördjupning, som förefaller vara huggen; sannolikt är runan stungen. 20 n är fullt tydligt. Nedre bst i 21 f slutar blint och når icke upp till övre slinglinjen. 25 y är tydligt stunget, med ett kort streck, nästan parallellt med slinglinjen, mitt inne i runan. Bst i 27 b ligga tätt intill varandra, med en rak skiljelinje; tillsammans bilda de en rektangel med rundade hörn. De tre u-runorna äro osedvanligt breda; över 28 u går en korsande slinga, som rätteligen borde ha tänkts gå under runslingan. Förmodligen har ristaren upptäckt felet och velat rätta det genom att placera u-runan tvärsöver felristningen. Båda bst i 31 f gå upp till slinglinjen. 33 þ är inskriftens sista runa, och ordets slut har icke varit ristat.

Caspar Cohl (F a 6, s. 110): **lipsmoþr** × **lit** × **akua** × **stin** × **rfti** × **iulburn** × **fap**. Likaså Rhezelius' teckning i F a 10:1 och Bureus' i F a 5. Rhezelius (F a 6, s. 222): 1–8 **topsmoþr**, 24–30 **iylybrn**; F 12: 1–8 **thþsmoþr**, 24–30 **iylybrn**. — (Verelius: 1–8 **lipsmoþr**, 24–30 **iulbiurn**; 32–33 **ap** saknas.) — Hadorph och Helgonius (B 661): **lipsmoþr** + **lit** + **akua** + **stin** + **rfti** + **iulbirn** + **fap**. — Grau 1754: Lidsaothr lit akua stin yfti Julibirn fad. — Hickes 1703 och *Marmora Oxoniensia* 1763: 1–8 **lipsmoþr**, 24–30 **iuliburn**. 20 n är uppfattat som en binderuna och i transkriptionen återgivet som *au*. — L 787: **Lipsmoþr** + **lit** + **akua** + **stin** + **öfti** + **Julibiarn** + **fapur**. — (D 1:288 återger inskriften efter B 661, *UFT* h. 3 efter L 787.) — E. Brate 1905: **lipsmoþr** + **lit** + **akua** + **stin** + **yfti** + **iulburn** + **fap**.

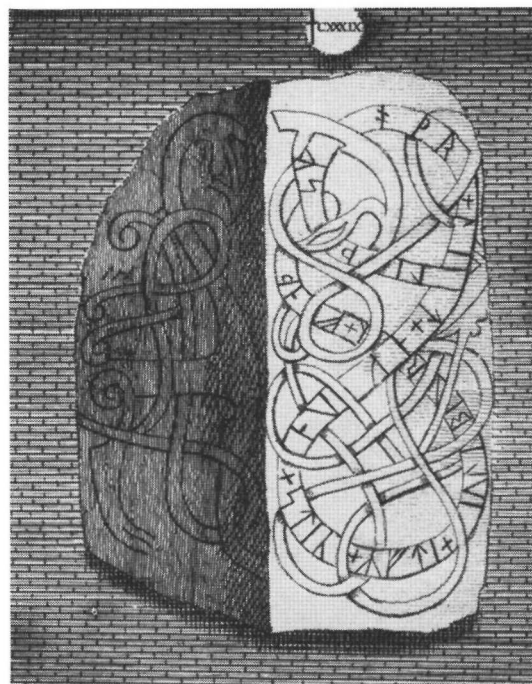

Fig. 526. U 1160. Ändersta, Simtuna sn.
Ur *Marmora Oxoniensia* 1763.

Joh. Bureus tolkar inskriften sålunda (F a 5): »LithsModus fecit sculpi saxum in mem. IulBurni patris sui». — O. Grau: »Lidsaothr lät hacka sten efter Julbiörn Fader». — G. Hickes 1703 och *Marmora Oxoniensia*: »Lithsmotherus incidi fecit saxum in memoriam Julibirni patris». — A. E. Björkman: »Lipsmoþr saxum patri Julbjarn exsculpendum curavit». — *UFT* h. 3: »Lidsman lät hugga sten efter Julebjörn (sin) fader». — E. Brate: »Lidsman lät hugga stenen efter Julbjörn, (sin) fader».

Liðsmaðr är ett ovanligt mansnamn. Det har sannolikt förekommit i ännu en uppländsk inskrift, U 755. Dessutom är det belagt i ett par medeltida urkunder, den ena gången (*SRP* 2128) år 1385 som namn på en bonde i Härvsta, Simtuna sn (*lisman*), den andra gången (*Vestmanlands Fornminnesförenings årsskrift* 3, s. 55) år 1731 som namn på en bonde i Kivsta, Sala sn (*lisman*). Det är att märka, att alla de kända be- läggen tillhöra ett mycket begränsat område: sydvästra Uppland och östra Västmanland. Sannolikt har namnets användning varit begränsad till denna trakt, men där haft en viss tradition. Att förleden har genitivform tyder på att det ursprungligen är ett appellativum. Fvn. *liðsmaðr* m. betyder 'Mand som hører til en Høvdings Følge eller faste Mandskab (*lið*)'; det förekommer oftast i pl. (*liðsmenn*) och är känt både från skaldedikter och prosasagor, likaledes från Magnus lagaböters Hirdskrå. Ordet förekommer även som tillnamn i Sturlunga saga: *Ion liðsmaðr* (1242). Man kan säkerligen förutsätta, att det är detta bruk som på svenskt område givit upphov till användningen som egentligt personnamn. E. Brate anmärker om namnet *Liðsmaðr*, att det »är troligen icke resarens ursprungliga namn utan ett tillnamn, varöver han är stolt, emedan det betecknar honom som medlem av det berömda tingalidet, ett livgarde som uppsattes av Knut den store och skall ha fallit till sista man i slaget vid Hastings 1066. Lidsman torde hava tillhört det i början av dess tillvaro.» Det är ju tänkbart, att *liðsmaðr* kan ha betecknat speciellt en medlem av *þingalið*; vanligen

synas de dock ha kallats *þingamenn*. Men det har väl snarare avsett den svenske konungens *lið*. Liksom i Norge har det utan tvivel också i Sverige under vikingatiden funnits ett följe av krigare i konungens tjänst, som utgjorde hans livvakt och fullgjorde hans uppdrag. Man skilde mellan *liðsmenn* och *bændr*, mellan *liðsmenn* och *leiðangrsmenn* (*Sverris saga*, ed. Indrebö, s. 141). Upplandslagens *liþ ok leþung* äro sålunda icke synonymer, utan beteckna dels ett till konungens tjänst förbundet manskap, dels bondeuppbådet som han hade rätt att utbjuda. Jfr feng. *liðman* m. 'a sailor, seaman' (bl. a. i *Beowulf*). I inskriften U 734 förekommer ett namn *lisual*, möjligen *Liðsvaldr*, d. v. s. 'hövdingen för *lið*'. Jfr också feng. *liðweard* m. 'one who guards a ship' (i feng. har *lið* n. fått den specialiserade betydelsen 'skepp') och det norska mansnamnet *Liðvarðr*.

24–30 *iyburn* återger sannolikt mansnamnet *Igulbiorn*; se om detta U 51. Ristaren har i så fall hoppat över två runor. Han har också utelämnat det uddljudande **h** i 12–15 *akua* och det slutljudande **r** i 20–23 *rfti*, liksom de båda sista runorna i ordet *faður*. Han brukar **o**-runan för (nasalerat) **a** i *lipsmoþr* och **r**-runan för vokalljud i *rfti*. Formen *moþr maðr* har motsvarighet i Rök-stenens *runimoþr rymimaðr* enligt Bugges läsning av korschiffen och Frösö-stenens (L 1085) *austmoþr Austmaðr*; jfr *sturimaþr* U 1016, *sturn · maþr* U 922 *styrimaðr*.

Karakteristiska runformer äro **a**, **n** och **o** med mot huvudstaven vinkelräta bistavar; vidare **þ** och **b**.

Ornamentiken är icke alldeles fri från fel. På ett par ställen äro slinglinjer felaktigt dragna över andra. Runan 28 **u** står, såsom förut nämnt, mitt över en korsande slinga.

Brate har på goda grunder attribuerat Ändersta-stenen till ristaren Livsten. Likheten i såväl ornamentik som i runformer och skiljetecken med ristningar signerade av denne i västra Uppland verksamme mästare är mycket påfallande.

1161. Altuna kyrka.

Pl. 137, 138, 139.

Litteratur: Kyrkoinventarium 1829 (ATA); Sala Allehanda $\frac{2}{8}$ 1918; Stockholms Tidningen $\frac{7}{8}$ 1918; O. v. Friesen, Anteckningar 1918 (UUB), Tors kamp med midgårdormen, den kända fornisländska myten, funnen i bild på svensk runsten (i: Dagens Nyheter $\frac{14}{9}$ 1919), Runstenarna i Altuna (i: UFT h. 39, 1924), s. 339 f., Tors fiske på en uppländsk runsten (i: Festschrift. Eugen Mogk zum 70. Geburtstag 19. Juli 1924, s. 474 ff.), Runorna (Nordisk kultur 6, 1933), s. 212; K. A. Karlinder, Något om Altuna sockens fornminnen' (i: Sala Allehandas julnummer 1923), Altuna socken under förhistorisk tid (i: UFT h. 39, 1924), s. 318; H. Schüek och K. Warburg, Illustrerad svensk litteraturhistoria, 3. uppl. (1926), Bd 1, s. 162 f.; Enköpings-Posten $\frac{5}{12}$ 1947, $\frac{16}{11}$ 1950; Hallvard Lie, Skaldestil-studier (i: Maal og minne 1952), s. 40 f.; O. Lundberg, Riddartorget — ett rikshjärta (i: Upsala Nya Tidning $\frac{28}{5}$ 1953), An old figure of Saint Olav (i: Annen Viking kongress, Bergen 1953, Universitetet i Bergen årbok 1955), s. 130 f.; S. B. F. Jansson, Forntidens litteratur (i: Ny illustrerad svensk litteraturhistoria, 1955), s. 5, 6; J. Brøndsted, Thors fiskeri (i: Fra Nationalmuseets arbejdsmark 1955), s. 94, 95; N. von Hofsten, Eddadikternas djur och växter (1957), s. 27.

Äldre avbildningar: K. A. Karlinder, foto (i UFT 1924 samt i Schüek och Warburg a. a.); Runverkets fotografier äro återgivna i a. a. av Lundberg, Jansson och Brøndsted.

Runstenen står på gräsmattan framför kyrkan, 6 m. NNV om tornets nordvästra hörn.

I *Svenska runstenar* (F m 60) 2, s. 217 har Celsius antecknat: »Altuna Kyrkia. en sten föruthn den som står i billerstena». Celsius uppger som källa »Bureus in scheda». Uppgiften grundar sig av allt att döma på en missuppfattning. I Bureus' handskrift F a 5 återges nämligen inskriften på runstenen »Wid Billestad» (U 1163) längst ned på s. 3 och överst på s. 4. På s. 4 står som rubrik »Altuna» (överstruket). Det torde vara sannolikt, att Celsius i hastigheten har uppfattat slutet av inskriften på stenen vid »Billestad» (U 1163), som en särskild, eljest okänd inskrift.

Den första säkra uppgiften om U 1161 finnes i *Kyrkoinventarium* 1829: »För öfrigt finnes intet märkvärdigt utom en öfver dören till Vapenhuset inmurad Runsten, hvarå nästan ingen Runa för murbruket är synbar och kan således endast till storlek beskrivas som är i längd $4\frac{1}{4}$ i bred 1 och i djuplek $\frac{1}{2}$ aln.»

Runstenen blev omkring år 1850 — i samband med att den gamla kyrkan revs — flyttad och lagd som sockelsten i det Creutz-Cronhielska gravkoret, numera använt som gravkapell. Där »upptäcktes» U 1161 år 1918. — O. v. Friesen, som vid flera tillfällen har undersökt U 1161, skriver i en av sina anteckningsböcker (¹⁶/₇, ¹⁷/₇ 1918): »Altuna kyrkogård (med adj. K. A. Karlinder). Creutz-Cronhjelmiska grafkoret, till höger om den ingående i grafkoret ligger som sockelsten ... Enl. aftal med kommin. E. Långqvist skall förslag väckas i kyrkstämman om stenens uttagande och resande på 'borggården' nv. om nya kyrkan, där inga begravningar försiggå.» Redan två veckor senare var arbetet utfört; den ³⁰/₇ 1918 antecknar v. Friesen, att stenen »nu [är] rest på borggården vid kyrkan». I *Sala Allehanda* (²/₈ 1918) finnes under rubriken »En nyupptäckt runsten» följande notis: »Professor Otto von Friesen från Uppsala har i dagarna gjort besök vid samtliga i Altuna befintliga runstenar. På Altuna kyrkogård har en runsten varit inmurad som sockelsten uti Chronhielska gravkoret utan att man haft vetskap om dess natur. Denna runsten har nu av den varmt intresserade fornvännen, läroverksadjunkten K. A. Karlinder, anmälts till Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien, och på hans initiativ har stenen blivit rest på planen invid kyrkan. Medel för dess flyttande har samlats av intresserade sockenbor. Stenen, som är omkring två meter hög, har alldeles rektangulära sidor. Efter resandet av stenen befanns, att även smalsidorna äro försedda med ristningar, den högra innehållande en fortsättning av framsidans text, den vänstra en serie figurframställningar.» — K. A. Karlinder lämnar i *Sala Allehandas julnummer* 1923 följande skildring av hur »upptäckten» gjordes: »Den låg tills för några år sedan inmurad i sockeln till det Creutz-Cronhielska gravkoret på kyrkogården och var alldeles övertäckt med puts. Ingen tradition förmälde dess tillvaro, men några med tiden svagt framträdande slingor antydde, att stenen var försedd med något slags ristningar ... Då putsen avlägsnats, framträdde en sammanhängande runristning. Inskriptionen tolkades av prof. v. Friesen, varefter stenen restes på dess nuvarande plats. Först efter flyttningen upptäcktes, att även de båda smalsidorna innehålla ristningar. På den högra fortsattes framsidans inskription. Den vänstra däremot innehåller inga runor utan endast en bildframställning, som gör denna sten till en av de märkligaste i vårt land.»

I *UFT* (1924) skriver v. Friesen: »Altuna runninnen hade jag tillfälle att undersöka på platsen under två olika resor i mitten och sista dagarna av juli månad 1918. Undersökningen företogs på uppmaning av läroverksadjunkten Karlinder, vilkens ingående ortkänedom och älskvärda gästfrihet jag under båda dessa besök hade förmånen att åtnjuta.» Om fyndet av U 1161 lämnar v. Friesen följande uppgifter: »Det kanske vackraste och värdefullaste runstensfyndet från senare år gjordes ... 1918 på Altuna kyrkogård. Läroverksadjunkten K. A. Karlinder hade i stenfoten till det Creutz-Cronhielska gravkoret lagt märke till en överkalkad sten, som han vid närmare undersökning fann vara en förut okänd runsten. Det nya fyndet var så pass märkligt, att adjunkt Karlinder fann skäligt att utverka att stenen blev uttagen ur grundmuren för att resas. Det var härvid som den märkligaste upptäckten gjordes: stenen bar ristningar icke blott på den bredsidan, som legat utåt i muren, utan också på båda smalsidorna ... Stenen restes uppe på den fria planen runt kyrkan strax nordväst om denna.» Stenen beskrives på följande sätt: »Den består av granit som det stora flertalet av Upplands runstenar. Ristningsytorna synas i motsats till vad som är vanligt ha släthuggits före det ristningen anbraktes. Där stenen nu står rest, visar den också en så regelbundet rektangulär form, att man får det intrycket att man har framför sig en häll, avsedd att ligga på graven, icke en sten avsedd att resas. Inskriftens uttryckliga ord och den nu i marken stående ändans form vittna dock bestämt emot stenens ursprungliga karaktär av liggande gravhäll.»

Grå granit. Höjd över marken 1,96 m.; hela höjden är 2,42 m.; framsidans bredd 0,60 m., vänstra smalsidans bredd (nedtill) 0,31 m., högra sidans bredd (nedtill) 0,31 m. Stenens topp har slagits av, varvid delar av de tre ristningsytorna ha skadats. Svårast har högra smalsidan lidit; hela övre delen av ristningsytan har skalats av, varvid upptill såväl runor som ornament ha gått förlorade. Ristningsytorna äro jämna; framsidans och vänstra smalsidans ristning hårt slitna. Om framsidan kan sägas, att ornamentslinjerna delvis äro mycket grunda, nu skönjbara endast som ljusare skiftningar i ytan. Detta gäller i stor utsträckning linjerna på stenens mitt, där den stora rovfågeln har sin plats. Ögat är t.ex. ytterst grunt men ännu möjligt att skönja. På högra smalsidan är ristningen djup och tydlig. Upptill på denna sida är som nämnt ytan bort-

slagen. Den vänstra smalsidans intressanta ristning är tyvärr mycket grund, delvis nästan helt utplånad. För att vissa partier skola framträda, fordras en synnerligen gynnsam belysning. Upptill och i vänstra kanten är ristningsytan bortslagen.

Inskrift (framsidan):

uifaspþr + fulkahþr + kuþar + litu + resa + sþten + rþti + sen + faþur + ulfasp + arfast
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55

(högra smalsidan):

bepi + feþrkag + burnu + en . . . + bali + fresþen + lifþ + lifsþen . . .
 60 65 70 75 80 85 90 95

Vifastr, Folkadr, kuþar letu reisa stein æftir sinn faður Holmfast, Arnfast. Baðir faðrgar brunnu, en [þeir] Balli, Frøysteinn, lið Lifsteinn[s ristu].

»Vifast, Folkad, **kuþar** läto resa stenen efter sin fader Holmfast (och efter sin broder) Arnfast. Far och son blevo båda innebrända. Och Balle och Frösten, Livstens följeslagare, (ristade).»

Till läsningen: Runorna äro genomgående tydliga. Inskriften, som börjar vid det högra rundjurets huvud, saknar sk före 1 **u**. 2 **i** är ej stunget. 6 **þ** är tydligt. I 10 **u** finnes en grund fördjupning utan markerade kanter; fördjupningen är utan tvivel naturlig. Runföljden 11 **l**–26 **r** står i stenens högra kant; här har ingen yttre ramlinje huggits. Detsamma gäller den yttre ramlinjen i den vänstra kanten, vid runföljden 32 **t**–48 **l**. Också där har stenens kant fått tjänstgöra som begränsningslinje. Runföljden 12 **k**–16 **r** är säker. 17 **k** är ej stunget. 19 **þ** är tydligt. 23 **i** är ej stunget. 27 **e** är kraftigt stunget med en stor, rund punkt. 31 **þ** är djupt och tydligt. 33 **e** och 40 **e** äro djupt stungna. 36 **þ** är säkert; alltså ej **b**. 45 **u** och 46 **r** stå trångt. 47 **u** är ej stunget. Vid 49 **f**–53 **a** finnes upptill en svagt böjd linje nedanför den kraftigare huggna ramlinjen; linjerna äro parallella. Den svagare huggna linjen är otvivelaktigt rester av en skissering av ramlinjen. Efter 58 **t** finnes ej sk. Runföljden 59–97 står på stenens högra smalsida. 60 **e** och 64 **e** äro stungna med djupa, runda prickar. 62 **i** är ej stunget, ej heller 67 **k**. I 68 **a** är bst t. v. om hst lång och något böjd. 69 **g** och 75 **e** äro tydligt stungna. Av 76 **n** återstår endast bst t. v. om hst; högra bst och hela hst ha gått förlorade i toppskadan. 83 **e**, 86 **e** och 96 **e** äro tydligt stungna. 89 **i** ej stunget, ej heller 92 **i**. 91 **l** har förlorat nedre delen av hst i en kantskada; hst i denna och följande runa har icke huggits ända upp till ramlinjen. I runföljden 93–97 ha runornas nedre delar förlorats i kantskadan. 97 **n** har förlorat hst nedanför bst samt bst t. h. om hst. — v. Friesen: **uifaspþr + fylkahþr + kunar + litu + resa + sþten + rþti + sen + faþur + ulfasp + arfast / bepi + feþrkag + burnu + en . . . R + bali + fresþen + lifþ + lifsþen . . .** v. Friesen anmärker: »^{30/7} [1918] iaktogs af mig — tidigare af K. A. Karlinder — spår — intet påtagliga — af rödbrun färg i runornas botten. Särskildt i mellersta raden af högra smalsidan, spec. i $\beta\uparrow\uparrow(\uparrow)$ ». (Någon analys av färgspåren gjordes tydligen icke.) Kommentaren till läsningen är följande: I 6 **þ** består bst »av två konvergerande delar». 7 **t**: »Vänstra bistaven är nästan helt och hållet bortvittrad». 10 **u** återger v. Friesen som **y** men anmärker: »Punkten i runan grund, excentrisk och osäker, varför man kanske snarast bör läsa **u** icke **ü**. **u** är ju också den runa man väntar på grund av sammanhanget.» 14 **h**: »Bistavarna i **h**-runan något grunda men — som det synes — säkra». 15 **þ**: »Möjligen, men icke sannolikt en övre bistav till **þ**, så att man skulle läsa **b**». Runföljden 35–38 translittererar v. Friesen **yþti**. Om r. 36 antecknar han: »Runan bör snarast läsas **þ**, men ristaren avser troligen runan **b**». Om ristningen på högra smalsidan anmärker v. Friesen, att den »är så gott som alldeles ovittrad; runorna och slingorna äro därför mycket tydliga». 59 **b**: »Övre bistaven något osäker men sannolik». 61 **þ**: »Bistavarna konvergera men nå icke varandra i mitten».

Inskriften på U 1161 är delvis svårtolkad, vilket i viss mån beror på den högst personliga stavningen. Denna visar påfallande och intressanta överensstämmelser med den av Livsten signerade U 1158, rest endast en halv mil SSÖ om Altuna kyrka. Det är därför icke överraskande att finna ristarnamnet Livsten också på U 1161.

Inskriftens första ord, **uifaspþr**, återger otvivelaktigt det välkända mansnamnet *Vifastr* (belagt ett

15-tal gånger i svenska runinskrifter). Ristaren inskjuter en **þ**-runa mellan **s** och **t** på samma sätt som i runföljden 30–34 **sþten stein** (ack.). En likartad osäkerhet kan iakttagas i runföljden 47–52 **ulfasp Holmfast** (ack.), 81–87 **fresþen Frøystæinn** och 91–97 **lifþen ... Lifstæin ...** v. Friesen anser, att det egendomliga stavsättet »uppenbarligen» beror »på ovana hos ristaren, som här tydligen gör sina första lärospån». U 1158 ger med **kuisþen** ett jämförbart exempel; senare leden skall säkerligen uppfattas som *-stæinn*.

Dunklare är inskriftens nästa namn, runföljden 9–16 **fulkahþr**. O. v. Friesen förmodar, att 13 **a** och 14 **h** ha kastats om: »**h** är först överhoppat, och felet upptäcktes, då ristaren utfört **a**; för att rätta felet tillades därpå **h** i förlitan på att läsaren skulle förstå att insätta det på rätt ställe». Ett namn *Folkhaðr* är emellertid »eljest okänt i östnordiska och västnordiska. Första leden av namnet återfinnes i fsv. *Folkar*, *Folkmar* etc. (i genuint fvn. namn ingår icke *Fólk-*); *høðr*, *hapr* ingår som senare led i fvn. *Starkaðr*, *Niðaðr* och möjligen i fsv. **Hakadhær*.» Om namn sammansatta med *Folk-* se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 102 f., U 358 och 805. — Också inskriftens tredje namn är oklart. v. Friesen läser **kunar** och uppfattar det som *Gunnarr*. R. 19 är emellertid avgjort **þ**; läsningen **kuþar** är alltså ofrånkomlig. Det är tyvärr icke möjligt att avgöra, vilket namn som döljer sig bakom detta skrivsätt; en felristning för **kunar** *Gunnarr* är ganska trolig. — Den döde faderns namn skrives **ulfasp** (ack.), vilket med all sannolikhet skall återge det mycket vanliga mansnamnet *Holmfastr*. Enligt v. Friesen häntyder **ulfasp** »snarast på ett fsv. *Ulfjaster*». Han fortsätter: »Och ett sådant namn kan ju mycket väl ha existerat, fastän det icke eljest är påträffat ... Emellertid skulle **ulfasp** också kunna avse ett välbekant fsv. mansnamn *Holmjaster* som ofta uppträder på uppsvenskt område.» Om namnet *Holmfastr* se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 100. — 53–58 **arfast** (ack.) återger det välkända mansnamnet *Arnfastr*. Om detta se Wessén, a. a. s. 100 och *Nordisk kultur* 7 (1947), s. 65, 206 och 261. — Om inskriftens övriga namn, *Balli*, *Frøystæinn* och *Lifstæinn* råder ingen tveksamhet. Om det särskilt i uppländska inskrifter vanliga namnet *Frøystæinn* se E. Wessén, a. a. s. 75; om *Lifstæinn* se U 173.

Inskriften är onekligen otympligt formulerad. Särskilt anmärkningsvärt är, att namnet *Arnfast* (ack.), som avslutar framsidans inskrift, tillfogas utan förklaring av dess sammanhang med det föregående. v. Friesen ser däri »ett nytt utslag av den ristarnas ovana och otymplighet, som vi förut iakttagit när det gällt stavningen». Denna knapphet i uttryckssättet finner dock sin förklaring i att det utrymme som stod till förfogande på den smala ristningsytan har varit mycket begränsat. Innebörden av framsidans kortfattade inskrift klargöres emellertid helt av de två första orden i den sats, varmed smalsidans inskrift börjar: **þeþi + feþrkag Baðir feðrgar**. Av dessa ord framgår otvetydigt, att *Arnfastr* har varit broder till de tre män, som ha rest stenen; U 1161 är sålunda ristad efter Holmfast och efter hans son Arnfast. Normalt skulle alltså framsidans inskrift ha haft följande lydelse: *Vifastr ok Folkaðr ok Gunnarr(?) letu ræisa stæin æftir sinn faður Holmfast ok æftir Arnfast, broður sinn*.

Skrivningen **þeþi** är av visst intresse. Den »pekar närmast på ett fsv. **bæþir* = fgotn. *bepir*; då det dock torde vara rätt ovisst, om en sådan form (*bæþir*) verkligen funnits på fastlandet och i så gammal tid, bör man kanske snarast anta att **þeþi** avser den vanliga formen *bapir*» (v. Friesen). Se vidare om detta ord V. Jansson i *Hum. Vet.-Samf. i Uppsala Årsbok* 1952, s. 173 f. samt i *Festskrift till Elias Wessén* (1954), s. 111 f.; E. Wessén, *Svensk språkhistoria* 1 (5. uppl. 1958), s. 99 f.

I **feþrkag feðrgar** är slutljudet tecknat med **g**-runa i stället för väntad **r**-runa. I detta sammanhang bör observeras, att **r** är tecken för vokalljud i prep. **rþti** och att **r** saknas i slutljud i detta ord liksom i **þeþi baðir**. I Livstens ristningar förekommer **r**-bortfall flerstädes. v. Friesen anser det möjligt, att **g** i **feþrkag** »kanske rentav [är] en teckenförväxling (þ för ḡ)». Detta är ej troligt.

Runföljden 70–74 **burnu** kan knappast vara något annat än pret. 3 pl. av verbet *brinna*; omkastning av runorna **u** och **r** är icke sällsynt. Betydelsen bör här vara 'brinna inne', 'bliva innebrända'. U 1161 skulle då vara ett minnesmärke efter två män, fader och son, som ha omkommit genom brand. Huruvida branden varit en olyckshändelse eller en mordbrand kan icke avgöras. Ingenstädes eljest finnes en minnessten, rest efter män som ha blivit innebrända, vilket ger inskriften ett särskilt intresse.

Också sista satsen innehåller en upplysning, som är enastående. Tyvärr är denna sats skadad på två ställen, genom att ristningsytan upptill har gått förlorad. Som redan v. Friesen har antagit, torde satsen ha innehållit på första stället ett *þæin* och på det senare (Lifstæin)s *ristu*.

Vi finna i denna sats namnen på tre runristare, två av dem tillhörande Upplands mest kända mästare, Balle och Livsten, medan den tredje, Frösten, icke har signerat någon annan ristning.

Högst anmärkningsvärt är uttrycket *lið Lifstæin[s]*, utgörande apposition till Balle och Frösten. I *Upplands runstenar* (1907, s. 24, 1913, s. 39) framhåller O. v. Friesen, att »den åtskilligt yngre Baller ... i Lifstens ristningar [har] sin förebild». Samma uppfattning har E. Brate: »Som en lärjunge till Livsten förefaller Balle (**balli**) i sina äldsta ristningar» (*Svenska runristare*, s. 51). Denna uppfattning styrkes av Altunastenen. Ristningen, konstaterar v. Friesen (i *UFT* h. 39, 1924, s. 347), »ger oss en uttrycklig bekräftelse på denna slutsats' riktighet, i det signaturen betecknar Balle och Frösten som Lifstens följesmän, hans följeslagare och hantlangare (**liþ**)».

Inskriften på U 1161 är sålunda ur flera synpunkter av intresse. Men det är likväl stenens ornamentala utsmyckning, som framför allt har tilldragit sig forskningens uppmärksamhet.

Bildframställningarna på vänstra smalsidan framstå som ristningens ojämförligt märkligaste del. Denna sidas nedre halva täckes av bilden av en man stående i en båt med mycket höga stammar och ett kraftigt roder. Mannen i båten vänder sig mot åskådaren; hans vänstra ben har till hälften trängt igenom bordläggningen. Han lyfter en hammare i högra handen, och från den vänstra löper ett grovt tåg ned i vatnet under båten. I repets nedre ända hänger ett otympligt föremål, som säkerligen skall föreställa ett kraftigt tilltaget bete. Detta består av ett behornat huvud. Under och vid sidan av betet ringlar sig ett vidunder med fyra klumpiga »armar». Vidundret gapar emot betet. Odjurets huvud med de klubblika armarna är »uppenbarligen ett antikt hydra-(bläckfisk-)motiv, som sannolikt över de brittiska öarna funnit väg till Norden» (N. von Hofsten a. a.).

Det kan ju icke råda något tvivel om, att vi här ha en uppländsk illustration till Tors vådliga fiskafänge tillsammans med jätten Hymer.

I *Hymiskviða* skildras fiskafänget på följande sätt (strof 21–24):

*Dró meirr Hymir
móðugr hvali
einn á ongli
upp senn tvá;
en aprt í skut
Óðni sífiadr
Véorr við vélar
vað gørdi sér.*

*Egndi á ongul,
sá er öldum berggr,
orms einbani,
uxa höfði;
gein við agni,
sú er goð fjá,
umgiqrð neðan
allra landa.*

*Dró diarfliga
dáðrakkr þórr
orm eitrfán
upp at borði,
hamri knúði
háfiáll skarar
ofliótt ofan
úlfs hnitbróður.*

Dristige Hymer
drog två valar
ensam på kroken
upp tillsammans,
men akterut
Odens son,
Veor, sig redde
en rev med list.

Metkroken agnade
människors bärgare,
ormens baneman,
med oxens huvud.
Över betet gapade
den som gudar hata,
den som runt jorden
sig ringlar i djupet.

Dristigt drog
dådkraftige Tor
etterglänsande ormen
upp till suden;
med hammaren slog han
hårets högfjäll,
det omåttligt fula,
på ulvens broder.

...
sökðiz síðan
sá fiskr í mar.

...
 sedan sjönk
 den fisken i havet.

Även i skaldediktningen har Tors fiske tydligen varit ett omtyckt motiv. Till vår tid ha under Brage den gamla namn bevarats några halvstrofer, som skildra detta äventyr. Stroferna anses ha ingått i *Ragnarsdrápa*, den äldsta s.k. skölddikten. Där beskrivas bilderna på en praktfull sköld, som skalden har fått som gåva:

Ræs gofumk reiðar mána
Ragnarr auk fjöld sagna

lyder diktens omkväde (»Sjökungens vagns måne [= sköld] gav mig Ragnar med många sägner på»). Stroferna om fiskafänget lyda:

Þat erum sjnt, at snimma
sonr Aldaföðrs vildi
afls við úri þæfðan
jarðar reist of freista.

(»Det visas mig, att Odens son tidigt ville fresta sin styrka med midgårdssormen.»)

Hamri fórsk í hægri
hönd, þás allra landa
ægir oflugborðu
endiseiðs of kendi.

(»Tor grep hammaren i höger hand, då han kände fisken, som omgiver alla länder.»)

Vaðr lá Viðris arfa
vilgi slakr, es rakðisk
á Eynæfis öndri
jörmungandr, at sandi.

(»Tors metrev låg icke slak på båten, när den väldiga ormen släpades över sandbotten.»)

Auk borðróins barða
brautar þvengr enn ljóti
á haussprengi Hrungnis
harðgeðr neðan starði.

(»Midgårdssormen stirrade hårsinnad nedifrån på Hrungnis huvudkrossare.»)

Þás forns Litar flotna
á fangboða öngli
hrokkviáll of hrokkinn
hekk Völsunga drekku.

(»Då hängde den slingrande giftormen på Tors krok.»)

Úlfr Uggasons bekanta *Húsdrápa* är i likhet med *Ragnarsdrápa* en bildbeskrivande dikt. Den handlar bl.a. om de utskurna bilder, som prydde väggarna i den ståtliga hall, som Óláfr pái lät uppföra på Hjarðarholt: *Váru þar markaðar ágætligar sogur á þilviðinum ok svá á ræfrinu; var þat svá vel smíðat, at þá þótti miklu skraulligra, er eigi váru tjöldin uppi*, heter det i *Laxdæla saga* (kap. 29). Sagan skildrar också ett gästabud i den nybyggda hallen: »*Þat boð var allfjölmennt, því at þá var algjört eldhúsið. þar var at boði Úlfr Uggason ok hafði ort kvæði um Ólaf Høskuldsson ok um sogur þær, er skrifaðar váru á eldhúsinu, ok færði hann þar at boðinu. Þetta kvæði er kallat Húsdrápa ok er vel ort. Óláfr launaði vel kvæðið ...*

Till *Húsdrápa* höra av allt att döma några strofer om fiskafänget, vilket alltså torde ha funnits med bland bildframställningarna i hallen:

Þjokkvaxinn kvezk þykkja
þiklíngr firinmikla
hafra njóts at höfgum
hætting megindrætti.

(»Jätten sade sig tycka, att det var en vådlig fara vid Tors väldiga fiske.»)

*Innmáni skein ennis
öndóttis vinar banda:
óss skaut ægigeislum
orðsæll á men Stordar.*

(»Tors ögon blänkte; den ordsälle guden sköt förskräckande strålar mot ormen.»)

*Enn stirðþinull starði
Stordar leggs fyrir borði
fróns á folka reyni
fránleitr ok blés eitri.*

(»Men ormen stirrade med skarpa ögon över suden på Tor och blåste etter.»)

*Fulloflugr lét fellir
fjall-Gauts hnefa skjalla
— ramt mein vas þat — reyni
reyrar leggs við eyra.*

(»Den urstarke Tor lät näven runga mot jättens öra; en kraftig skada var det.»)

*Viðgymvir laust Vimrar
vaðs af frónum naðri
hlusta grunn við hrönum.*

(»Tor slog av den skimrande ormens huvud i vågorna.»)

Av Eysteinn Valdason är en Torsdikt bevarad, i vilken bl. a. skildras hur midgårdormen rycker till i »metreven» så kraftigt, att Tor slår knogarna i relingen:

*Svá brá viðr, at sýjur,
seiðr, rendu framm breiðar,
jarðar; út at borði
Ulls mágs hnefar skullu.*

(»Ormen ryckte till så kraftigt, att Tors nävar slogos mot suden; den breda båten rände framåt.»)

Snorre lämnar i sin *Edda* följande prosaiska och mer detaljerade skildring av händelseförloppet: *En þá er Þórr lagði upp árar, greiddi hann til vað helldr sterkian ok eigi var öngullinn minni eða óramligre. Þar lét Þórr koma á öngullinn oxahöfuðit ok kastaði fyrir borð, ok fór öngullinn til grunnz ... Miðgarðzormr gein ífir oxahöfuðit, en öngullinn vá í góminn orminum. En er ormrinn kenndi þess, brá hann við svá hart at báðir hnefar Þórs skullu út á borðinu. Þá varð Þórr reiðr ok færðiz í ásmegin, spyndi við svá fast at hann hlióp báðum fótum gognum skipit ok spyndi við grunni; dró þá orminn upp at borði. En þat má segia at engi hefir sá sét ógurliugar sionir, er eigi mátti þat síá er Þórr hvesti augun á orminn, en ormrinn starði neðan í mót ok blés eitriu. Þá er sagt at iðtunninn Hymir gerðiz lítverpr, fjlnaði ok hræddiz er hann sá orminn ok þat er særinn fell út ok inn of nokkvann. Ok í því bili er Þórr greip hamarinn ok færði á lopt, þá fjlnaði iðtunninn til agnsaxinu ok hió vað Þórs af borði. En ormrinn sökðiz í sæinn. En Þórr kastaði hamrinum eptir honum, ok segia menn at hann lysti af honum höfuðit við grunninum, en ek hygg hitt vera þér satt at segia, at Miðgarðzormr lifir enn ok ligr í umsiá. En Þórr reiddi til hnefann ok settr við eyra Hymi, svá at hann steyptiz fyrir borð, ok sér í iltar honum. En Þórr óð til lanndz.*

Överensstämmelserna mellan Altuna-stenens bild och de litterära skildringarna äro alltså mycket stora. Att jätten Hymer icke är med på bilden beror med all sannolikhet helt enkelt på, att han icke har fått plats. Ristningsytan har varit alltför smal, och det var givetvis viktigt att låta Tor framträda i sin väldighet. En annan, mindre olikhet mellan Snorres berättelse och bildframställningen torde däremot icke kunna förklaras av bristande utrymme. Enligt Snorre rände Tor, under den vådliga ansträngningen att draga upp Midgårdormen, båda benen genom båten (*hann hlióp báðum fótum gognum skipit*). Enligt bilden på Altuna-stenen (och på den nyfunna Hördumstenen; se nedan s. 617) har endast hans ena ben, det vänstra, trängt igenom båtens botten. H. Schück missuppfattar bilden på denna punkt. I *Illustrerad svensk litteraturhistoria* 3. uppl. (1926) skriver han: »Det ormlignande ornamentet nedanför skall utan tvivel före-

ställa Midgårdsormen. Men likheten med den isländska sagan sträcker sig ännu längre. Enligt Snorres Edda spjärnade Tor så starkt mot båtens botten, då han skulle draga upp odjuret, att bägge fötterna trängde igenom båtbottnen. Och mycket riktigt se vi på Altuna-stenen, huru Tors bägge fötter sticka igenom båten.» Det är tydligt, att Schüek uppfattar det kraftiga rodret, som sticker ned i vattnet från båtens styrbordssida, som Tors högra ben.

Följande fyra framställningar i bild av den populära sagoscenen ha bevarats till vår tid: Altuna-stenen, Ardre-stenen (Gotland), Hørdum-stenen (Jylland) och Gosforthkorset (Cumberland, England).

På Ardre-stenen, som torde tillhöra 700-talet, ser man omedelbart nedanför det stora seglande skeppets främre del en mycket liten farkost, helt uppfylld av två figurer. Rodret är kraftigt markerat. Från stäven löper den grova »metreven» med sitt väldiga bete. Se fig. 527.

Om den s.k. Fishing Stone i Gosforth (fig. 528), ett stenkorsfragment från omkring år 1000 med två reliefhuggna bildfält, skriver J. Brøndsted (a. a. s. 98): »Under et fletværk-ornament ses baaden (med mast) og de to mænd, tilhøjre Hymer med hævet økse i højre haand, parat til at overhugge snøren, tilvenstre Thor med snøren i venstre haand, hammeren i højre. For enden af snøren, nede i vandet, er afbildet, paa sin vej mod dybet, øksehovedmaddingen mellem svømmende fisk. Midgaardsormen ses ikke; det er tænkeligt, at den har været fremstillet paa et nedadtil følgende korsfelt. At vi her staar overfor en nordisk skulptur fra Sven Tveskægs tid, er udenfor tvivl. I vikingetidens Nordengland holdt som bekendt Nordmændene mest til mod vest, Danskerne i øst, hvilket kunde tyde paa, att Fishing Stone er et norsk arbejde.»

Hørdum-stenen (fig. 529) upptäcktes år 1954 under restaureringsarbeten i Hørdums kyrka. Brøndsteds beskrivning av stenen lyder: »Paa den ene bredflade ses en ristning, hugget med fladt fordybde tem-

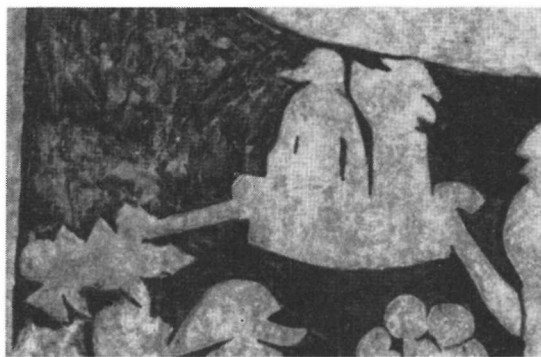

Fig. 527. Detalj av Ardre-stenen.

Fig. 528. Detalj av »The Fishing Stone».

Fig. 529. Hørdum-stenen. Efter J. Brøndsted a.a.

melig grunde linier (spidshammer) og forestillende uden nogen tvivl Thors fiskedræt. Foroven ser man baaden, skraat stillet i forhold till nuværende grundflade, hvilket mulig udtrykker en oprindelig tilsigtet virkning: det lille fartøj i høj sø paa det aabne hav. Midt i baaden staar Thor, han haler haardt i snøren, situationen nærmer sig klimaks, asastyrken er i ham, foden staar ret ned gennem baadbunden, og jætten er parat med hævet økse. Ormen maa altsaa have bidt paa (ellers kunde jo Thor ikke fremstilles halende op), og sandsynligvis er de to kraftige buede linier forneden paa billedfladen en rest af selve det frygtelige bugtede havdyb-uhyre, saaledes som det, efter Ragnarsdrápa's ord, under Thors haarde optræk 'slæbtes henad sandbunden'.» Thors »fiskesnøre», fortsætter Brøndsted, står på ristningen »stram og dirrende ... spændt over rælingen, udsat for Hymers hug.» Att närmare datera Hørdum-stenens ristning torde vara uteslutet: »Stenens billede er jo en fast sluttet konturtegnning, nok tydelig men tillige saare enkel, uden findaterende detaljer. Mændenes spidse hovedbeklædning — hue, hætte eller hjælm — kendes fra flere af vikingetidens afsnit (eksempelvis fra gotlandske billedsten og fra Osebergfundets tekstiler); den har sikkert været i brug gennem alle periodens tre aarhundreder. Heller ikke hvad vi ellers ser — dragten iøvrigt, jættens økse eller baadens simple skrog-kontur — giver noget holdepunkt» (a. a. s. 102).

Ett i ögonen fallande drag i Altuna-stenens båttyp är de mycket högt uppdragna stammarna. Hallvard Lie knyter (i *Skaldestil-studier*) en intressant (men möjligen något för utspekulerad) reflexion till denna påfallande detalj i båtavbildningen i samband med sin behandling av Brage den gamles *heiti* för skepp — *barði*. Detta drag hos skeppsbilden betraktar Lie som typiskt 'gammelnordisk', och han menar, att »overdrivelsen i stavntegningen» också måste »ha gjort seg sterkt gjeldende på bildet på Brages skjold ... På Altunasteinen kan riktignok disse voldsomt tilværstrukne stavnene delvis forklares som en teknisk nødsforanstaltning under trykket av plassmangelen på steinflaten; men bare delvis. Selve 'overdrivelsen' er 'frivillig', eller kanskje rettere sagt: formtradisjonalistisk betinget; billedristeren kunne, nøkternt sett, ha nøyet seg med bare tredjeparten så høye stavner og likevel fått 'meningen' fram. Når han imidlertid lar dem strebe til værs langt over Tors hode, og i virkeligheten gjør dem like lange som selve skipet, er det sikkert ut fra et gammelt formprinsipp, som påbød den sterkeste mulige aksentuering av tingenes karakteristiske deler.» I en not påpekar Lie, att de gotländska bildstenarnas skeppsbilder »viser den samme sterke fremhevning av stavnene». Lie fortsätter: »Overfor et skipsbilde av det formpreg som vi finner på Altunasteinen, altså overfor et så sterkt 'stavn-preget' skipsbilde, måtte den imitativt stileksperimenterende skjoldkvadskalden nærsagt nødvendigvis famle etter et skipsheite av betydningen 'stavne', og han fant da, eller laget selv, dette *barði*, som på en ytterst suggestiv måte virkelig gjenga det han så.»

Bilden av Tors fiske fyller den vänstra smalsidans nedre hälft; den övre hälften täckes av bilder av annat slag. »Vad bilderna på stenens övre hälft betyda, är ej lätt att avgöra», konstaterade K. A. Karlinder för trettiofem år sedan, och på den punkten ha icke våra insikter blivit större sedan dess. I *UFT* (1924) beskriver v. Friesen detta övre parti av smalsidans ristning på följande sätt: »Överst är ytan vittrad eller sliten, varför man ej säkert kan urskilja detaljerna. Tydligt kan man emellertid se kroppen, ena armen och benen på en man som står på nedersta pinnen av en ställning som liknar en stor steg. Omedelbart under denna ser man en åt vänster galopperande ryttare. Vad här nämns tycks utgöra en sammanhängande framställning för sig och upptar ristningsytans övre hälft.»

Den översta figuren är svårt skadad genom vittring; v. Friesen frågar (a. a. s. 86): »Är det männe ett horn, en lur, som mannen på stegen håller för munnen?» v. Friesen fortsätter: »Skulle så vara, kunde han kanske vara Heimdall, gudarnas väktare, med Gjallarhornet». — Det torde emellertid vara uteslutet, att figuren överst på vänstra smalsidan skall föreställa ett horn. Större likhet ha de vittrade linjerna med en svävande fågel. Därmed torde tanken, att figuren på »stegen» skulle vara Heimdall, kunna betecknas som förfelad. »Heimdall did certainly not stand on a ladder but resided in his Himinbjörg at one end of Bifröst, the rainbow», anmärker O. Lundberg i uppsatsen *An old figure of Saint Olav* (s. 132). Lundberg ställer sig frågan: »Are we told anywhere in Old Icelandic literature of a man climbing up a ladder?»; han fortsätter: »Thanks to ancient Iceland, legends and historical traditions concerning Saint Olav have also been pre-

served to posterity». Efter hänvisning till Snorres berömda skildring av Olavs dröm före slaget vid Stiklestad anser sig Lundberg kunna fastställa: »A natural explanation is therefore that our picture represents King Olav's dream». Djärvheten i Lundbergs slutsats är i ögonen fallande. Redan kronologien torde lägga hinder i vägen för Lundbergs tolkning.

Ryttaren omedelbart under mannen på stegen kan enligt v. Friesen »möjligen vara en valkyria, som 'riðr lopt ok lög'». Eftersom v. Friesen uppfattar den ovanför placerade figuren som Heimdall, antager han, att valkyrian är placerad på denna plats »som en förmedlerska mellan det övre fältet — himmelen — där Heimdall utför sitt väktarkall och det nedre, jorden och havet, där Tor kämpar mot Midgårdsormen».

Lundberg delar v. Friesens försiktigt formulerade mening, att den ridande figuren skulle vara en valkyria: »In one respect von Friesen's explanations of the upper half of the picture are to the point: the rider certainly is a Valkyrie. But her task seems rather meaningless in connection with Heimdall. We now clearly (!) see that she reminds us of something else more definite: the battle of Stiklestad in A. D. 1030.»

Man kan utgå ifrån, att Altuna-stenens bilder ha varit lätt begripliga och meningsfyllda för samtiden. För vår tid ligger saken annorlunda till. Att vi omedelbart förstå, att bilden på den vänstra smalsidans nedre hälft åsyftar Tors fiske, beror ju uteslutande på att västnordiska litterära källor ge oss texten till bildframställningen. Man har rätt att förmoda, att också de övriga bilderna illustrera händelser, som för ristarna och deras samtida ha varit kända på samma sätt. Att vi stå frågande inför »mannen på stegen» och »valkyrian» beror på att »bildtexten» har gått förlorad. Det ligger ju ingenting förvånande i detta; av den östnordiska sagoskatten har det mesta gått förlorat. De allra flesta av bildframställningarna på de gotländska bildstenarna äro för oss i egentlig mening ofattbara, därför att de sagor och händelser, som bilderna skola illustrera, fullständigt ha sjunkit i glömska.

O. v. Friesen anser det sannolikt, att Altuna-stenens bilder återge konstnärliga väggprydnader i det hus, i vilket de båda männen hade blivit innebrända: »Denna sed att med skulpterade, målade eller stickade (vävda) bilder pryda husets inre hade veterligen en betydande utbredning i gammal tid i Norden. Det är sannolikt från husinredningen som bilderna kommit på runstenen ... Och vården, som bröderna rest ute hos de döda bland gravarna på ättebacken, ha de låtit smycka med ornament och bilder som voro de bortgångna kära och förtrogna från deras dagliga liv i det hem som brinnande störtat samman över deras huvud.»

1162. Buska, Altuna sn.

Pl. 140, 141.

Litteratur: O. Almgren, Anteckning 1905 (ATA); O. v. Friesen, Anteckningar (UUB), Runstenarna i Altuna (i: UFT h. 39, 1924), s. 339 och 361 f.; K. A. Karlinder, Något om Altuna sockens fornminnen (i: Sala Allehandas julnummer 1923), Anteckningar rörande fornminnen inom delar av Simtuna och Torstuna härad 1924 (ATA), Altuna socken under förhistorisk tid (i: UFT h. 39, 1924), s. 313; S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppland 1943 (ATA); Enköpingsposten ^{5/12} 1947.

Äldre avbildning: Karlinder foto 1923 (ATA; återgivet i UFT h. 39, s. 363).

Runstenen står rest i skogskanten 375 m. NV om Buska. Marken tillhör numera Bengtsbo. U 1162 står sålunda i socknens nordligaste del, långt från centralbygden. Platsen är utmärkt på den i UFT h. 39 ingående sockenkartan. Runstenen har där n:r 34.

78 — 588778. *Upplands runinskrifter.*

Fig. 530. Rembeslag av brons från Solberga, Askeby sn, Ög. Här synes en båt med höga stävar och en man, som håller en rev i ena handen; under båten ett havsvidunder i kvinnoskepnad. 700-talet e. Kr.

I en anteckningsbok från år 1905 nämner O. Almgren en runsten i »Altuna, Bengtsbo hage ... funnen 1875». Almgren tillägger: »Teckning meddelad Montelius af skull. Karlinder. Där lär ha gått en gammal väg där på åsen». — O. v. Friesen, som tillsammans med läroverksadjunkten K. A. Karlinder undersökte stenen den 15 juli 1918, anger platsen på följande sätt: »Stenens läge är omkr. 375 m. nv. om mangårdsbyggnaden i Buska och 55 m. so. om hörnröset A på rågången mellan Buska och gården närmast i söder. Jag bestämde platsen för runstenen på stället så att den låg 44 m. från fotpunkten till normalen mot rågången söderut från hörnröset A. Avståndet mellan nämnda fotpunkt och röset var 35 m.» Se fig. 531, där runstens läge är utmärkt med ett kryss. Karlinder påpekar, att det »egendomliga med denna sten är, att den — i olikhet med vad eljes i regel brukar vara fallet — ursprungligen rests så pass avlägset från den egentliga odlade bygden på en plats, där på grund av delvis sank mark en väg sommartiden svårigen kunnat gå förbi. Under vintern lär dock förr vägen till Sala pläгат tagas där i närheten» (*Sala Allehandas julnummer 1923*).

Vid v. Friesens och Karlinders besök låg stenen kullfallen. Den restes av Karlinder »med vederbörligt tillstånd i sept. 1924 på den plats, där den legat, men vreds ett halvt varv» (*UFT*, 1924, s. 51). I sina »Anteckningar rörande fornminnen ...» meddelar han: »Å den kullfallna stenen var det översta partiet avslaget. De bortfallna bitarna funnos dock kvar och äro nu fästade vid stenen. Stenen är vriden ett halvt varv, så att ristningen är vänd åt motsatt håll mot förut.» — v. Friesen: »Stenen är av granit. Runt toppytan äro sex mindre stycken lösslagna. Genom dessa stycken löper inskriftslingans översta del. F.ö. är ristningsytan hårt vittrad, särskilt ornamentiken i mitten, då stenen uppenbarligen länge legat horisontal med ristningsytan uppåt.»

Rödgrå, grovkornig granit. Höjd 2,31 m., bredd (mitt på stenen) 1,17 m. Stenens topp är nu hopsatt av sex delar. De fastsattes vid stenen i samband med resandet år 1924; se ovan. Ristningsytan är knottrig. Linjerna äro breda, ibland djupa, ibland endast antydda. Ornamentslinjerna äro flerstädes svåra att reda; talrika smärre felhuggningar, »dubbelkorsningar».

Inskrift:

biarn - uk - haltin - litu - . . . isa - stin - at - osur - fabur - uk - þorunn - bont -

Biorn ok Halvdan letu reisa stein at Assur, faður, ok Þorunn [at] bonda.

»Björn och Halvdan läto resa stenen efter Assur, sin fader, och Torunn efter sin man.»

Till läsningen: Inskriften börjar nedtill till vänster utan sk. Vid 2 i finnes invid hst på vänstra sidan en fördjupning, som är naturlig. I 3 a är bst dubbelsidig men kort på vänstra sidan; från yttersta vänstra spetsen av bst går en linje ned till ramlinjen. 5 n har, i likhet med 13, 43 och 46 n, ensidig bst. 12 i är säkert; ej a. 15 i är ej stunget. Av 17 u återstår hst delvis och ett obetydligt stycke av bistavens mittparti; en brottspricka går igenom runan. Av r. 18 återstår möjligen ett mycket svagt och kort stycke av hst. Något sk före r. 18 kan ej ses. Runan står på ett genom toppskadan svårt avflagrat och ojämnt ställe. Avståndet till 19 i, som ej är stunget, ger plats till ytterligare en runa; av någon sådan finnas emellertid inga spår. Det är tänkbart, att ristaren har underlåtit att rista på detta ojämna ställe. Genom 22 s går en brottspricka. 24 i är ej stunget. 25 n har tvåsidig bst. Genom 29 s går en brottspricka. 38 k har förlorat toppen i en kantskada. I 39 þ utgår bst från ramlinjerna. Sk efter 43 n står vågrätt. Efter 47 t är ristningsytan synnerligen ojämn. Här finnas endast osäkra spår av r. 48. — v. Friesen: 2 i: »Ensidig och osäker punkt på vänstra sidan om huvudstavens mitt». 3 a: »tvåsidig bistav». 5 n: »Ensidig bistav». 9 a: »Tvåsidig bistav». 12 i: »Sic! Det ser ut som om aldrig någon a-bistav här funnits.» 13 n: »Ensidig bistav». Mellan 17 u och 19 i äro »två tecken bortfallna». 21 a, 25 n och 26 a: »Tvåsidig bistav». 28 o: »Ensidiga bistavar». 40 o och 45 o: »Tvåsidiga bistavar». 48 a med »tvåsidig bistav».

Om namnet *Biorn* anmärker v. Friesen (a. a. s. 364), att det är »synnerligen vanligt i vikingatidens Uppland, helt naturligt, då det är ett namn i den gamla uppsvenska kungaätten. Det finns utanför Uppland i Södermanland och Närke, i Norrland, på Öland samt i Västergötland och Östergötland. Under medeltiden är det alltjämt särskilt vanligt i Svealand.»

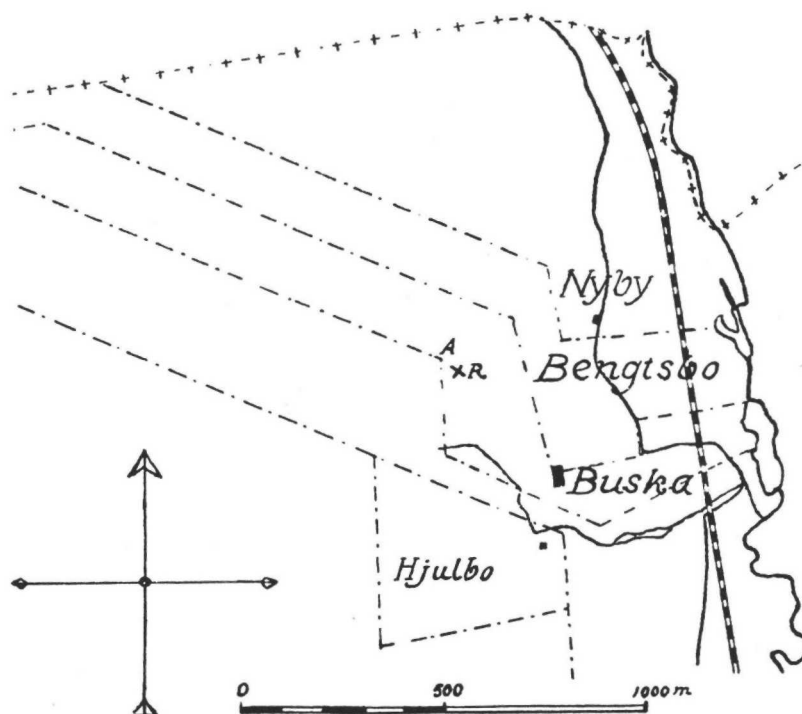

Fig. 531. Läget $\times R$ för U 1162 Buska, Altuna sn. Efter UFT 1924.

Runföljden 8–13 **haltin** återger med all sannolikhet mansnamnet *Halfdan*, som i uppländska runinskrifter är belagt över tjugo gånger; sammanlagt ge de svenska runinskrifterna ett trettiofem belägg. v. Friesen påpekar, att formen med *i* i senare stavelsen är anmärkningsvärd: »Under medeltiden förekommer nämligen en sidoför till *Haldan* (-*f*- är i medeltidsformerna alltid bortfallet) som — lyder *Halden* eller *Haldin*. Det vore möjligt att denna yngre form föreläge redan här. Emellertid är detta rätt osäkert, då sistnämnda former först uppträda i slutet av medeltiden.»

Om det ganska vanliga mansnamnet *Assur* (*Andsvarr*, *Ansurr*) se U 167 och U 276. — Moderns och hustruns namn *Porunn* (*Poruðr*) har, av runinskrifterna att döma, varit relativt ovanligt på östnordiskt område (sammanlagt ett tiotal belägg från Uppland, Södermanland, Östergötland och Småland); se U 859, där dock belägget på U 1162 saknas.

Inskriften är mycket kortfattat formulerad. Tre ord har ristaren utelämnat, nämligen *sinn* efter *faður* och *bonda* och prepositionen *æftir* eller *at* efter *Porunn*. Detta förhållande är av intresse för frågan, vem som har ristat stenen.

Huggningstekniken, runformerna, ortografien och ornamentiken tala bestämt för att U 1162 har ristats av Öpir. Korsets form är t.ex. mycket karakteristisk, likaså felhuggningarna och de grunda »skisseringarna». Redan v. Friesen ville attribuera ristningen till denne mästare: »I varje fall tillhör ristningen hans skola; den som utfört den har en betydande övning i konsten». Med stor säkerhet kan stenen hänföras till Öpirs egna ristningar. Att han har varit verksam i dessa trakter visa U 1159 och U 1177 (och 1176). Buska-stenen är den västligaste av alla Öpirs hittills kända ristningar.

1163. Drävle, Altuna sn. Nu vid Göksbo.

Pl. 142, 143.

Litteratur: B 660, L 790, D 1:292. J. Bureus, F a 6 s. 110 n:r 3 (Caspar Cohl), F a 5 n:r 4, F a 1 s. 4, F a 10:1 n:r 143 (Rhezelius), F f 6 n:r 3; Ransakningarna 1667–84; J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 183; P. Elvius, De Fierdhundria (auctor J. Arenius), Upsalæ 1717 (feltryck 1617), s. 110, 111; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 472, 2, s. 217;

N. R. Brocman, Anteckning i R 556 a (Bautil); O. Grau, Beskrifning Öfver Wästmanland (1754), s. 624 [omtrycket 1904, s. 486 f.]; W. Tham, Beskrifning öfver Sveriges rike 1:2 (1849), s. 87; D. Hummel, Några ord till upplysning om bladet »Skattmansö» (1865), s. 59; R. Dybeck, Reseberättelse för år 1876 (tryckt i Runa, fol., 1876, s. 37); G. Stephens, Völsungesagaen paa en Runesten (i: Illustreret Tidende 13/5 1877), Völsunga-sagan å en runsten (i: Upsala-Posten 6/7 1877 och i: UFT h. 7, 1878, s. XXXVI), ONRM 3 (1884), s. 201, The Runes, whence came they (1894), s. 84, 89; L. von Engeström, Skrivelse till Vitterhetsakademien 29/9 1877 (ATA); VHAAd:s protokoll 20/10 1877, § 361 (tryckt i: VHAAd:s Månadsblad 1877, s. 549); C. G. Karlinder, Brev till Upplands fornminnesförening 29/5 1878 (ATA), Brev till Riksantikvarien 26/10 1878 (ATA); C. A. Klingspor, Skrivelse till Riksantikvarien 1/6 1878 (ATA); Vestmanlands läns kalender 1881, s. 196; S. Bugge, Studier over de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse (1881–89), s. 505 noten; L. Fr. Löffler, En förbisedd Sigurdsristning (i: VHAAd:s Månadsblad 1890), s. 85 f.; H. Schück, Svensk Literaturhistoria (1890), s. 58 f., Sigurdsristningar (i: Nordisk Tidskrift 1903), s. 206 f., Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria 1 (1904), s. 190 f.; H. Schück och K. Warburg, Illustrerad svensk litteraturhistoria I (1896), s. 45, 46 f., 2 uppl. (1911), s. 109 f., 114, 3. uppl. (1926), s. 176 f., 179; O. Almgren, Anteckning 1905 (ATA); O. v. Friesen, Upplands runstenar (1907), s. 36 f., (1913), s. 63, Anteckningar 1918 (UUB), Rökstenen (1920), s. 139, Runstenarna i Altuna (i: UFT h. 39, 1924), s. 351, Sigurdsristningen från Drävle i Altuna (i: Upsala Nya Tidnings julnummer 1924); K. A. Karlinder, Något om Altuna sockens fornminnen (i: Sala Allehandas julnummer 1923), Altuna socken under förhistorisk tid (i: UFT h. 39, 1924), s. 275, 305, 307; P. Johnsson, Uppländska folksågner (i: UFT h. 41, 1927), s. 87; S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppsala län 1943 (ATA), Vittinge sockens runstenar (i: Vittingebygd 1957), s. 3; Enköpingsposten 5/12 1947.

Äldre avbildningar: J. Rhezelius, teckning (i F a 10:1 nr: 143); J. Bureus, kopparstick (i F f 6 nr: 3); P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta, B 660 och Grau a. a.); Dybeck, D 1:292 (återgiven i Stephens a. a., Schück a. a. 1903 och 1904 samt i Schück o. Warburg a. a. 1911, 1926); v. Friesen a. a. 1924.

Den vackra runstenen står numera rest på Göksbo gårdsplan, 30 m. NNV om huvudbyggnaden. Till denna plats flyttades U 1163 år 1878.

Enligt Caspar Cohl fanns stenen »Wedh Billestena i Altuna S.» (F a 6). F a 5: »Altuna Wid Billestad». Rhezelius (F a 10:1): »Altuna Sochn. Widh Billstena». *Ransakningarna* (i »Specification uppå dee gambl: Antiqu[i]teter, som ... befinnas uthi Wäsby lähn», 12 maj 1682): »Wppå Billersteena ägor finnes på ett högt bergh der straxt hoos Een gambl. Skantz, Borgeskantz be:^{dh} af något nederfallne murar, och lijtet stycke nedan widh berget een Runsten medh rijtningh uppå.» — Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften: »Dräfle ägor i altuna sochn» (B 660: »Dräfle ägor i Altuna Sockn»; L 790: »Dräfle [Billerstena]). — O. Celsius, som undersökte U 1163 den 1 juli 1726 »på resa från Surbrunnen», anger platsen som »Billerstena¹ i Altuna». N. R. Brocman har i sitt exemplar av *Bautil* (R 556 a, UUB) vid B 660 skrivit följande platsuppgift: »Billerstena gästgifwargård på en äng». Grau: »Wid Billerstena byn, som ligger 1/4 mil wid lag i norr ifrån Kyrkan, finnas lemningar af en stor Borg, som der warit i fordna tider: desse lemningar kallas Thorborgs Slott ... Eljest finnes på Dräfle ägor en Runsten». — I *Några ord till upplysning om bladet »Skattmansö»* omtalas från Altuna socken en runsten »på Dräfle egor». — Dybeck i *Sveriges runurkunder*: »Stenen ligger i en skogshage norr ut från Dräfle». I sin reseberättelse för år 1876 (tryckt i *Runa*, fol.) skriver Dybeck: »Billerstenas ringmur, belägen på en hög klippa sydligt från Billerstena ... besågs ock nu. Kända och hittills icke hörda sägner om forna tilldragelser i och omkring fästet berättades äfven nu och antecknades till någon del. En af sagoförtäljarne satte t.o.m. den märkliga bildföreställningen å Dräflestenen ..., hvilken sten ligger bara ett par bösshäll från ringmuren, i samband med forna stordåd i ringmuren. Sägen är märklig ... Man berättar att runstenen för en hop år sedan störtats och förts med hjälp af tre par oxar till Dräfle, der man lagt honom till trappsten; men dermed ock slut på husfriden. Buller och bång om nätterna! En gumma bröt benet och sonen stötte sig så illa att han slutligen dog. Nej, här skall warda annat, sade man. Ett par oxar sattes för stenen och innan man hunnit förspanna andra och tredje paret, ilade det första, utan att töm-marne behöfde röras, till stenens gamla rum, der han nu ligger i botten af en fyra fot djup, aflång och vid grop, som högeligen försvårar granskningen af ristningen och utan tvifvel är ett verk af skattsökare, hvilke sedan stenen vardt bortförd velat begagna tillfället² ... Dräflestenens återresning kommer att kosta vackert. Man nämnde 50 kronor. Men sannolikt begrafves han snart nog under ras från gropens väggar och glömmes för alltid.»

¹ Ordet är av honom (i F m 60:1) rättat från »Billestad».

² Två andra uppteckningar av denna flyttningstradition återgivs nedan s. 624. Jfr också en sägen om U 1158 ovan s. 600.

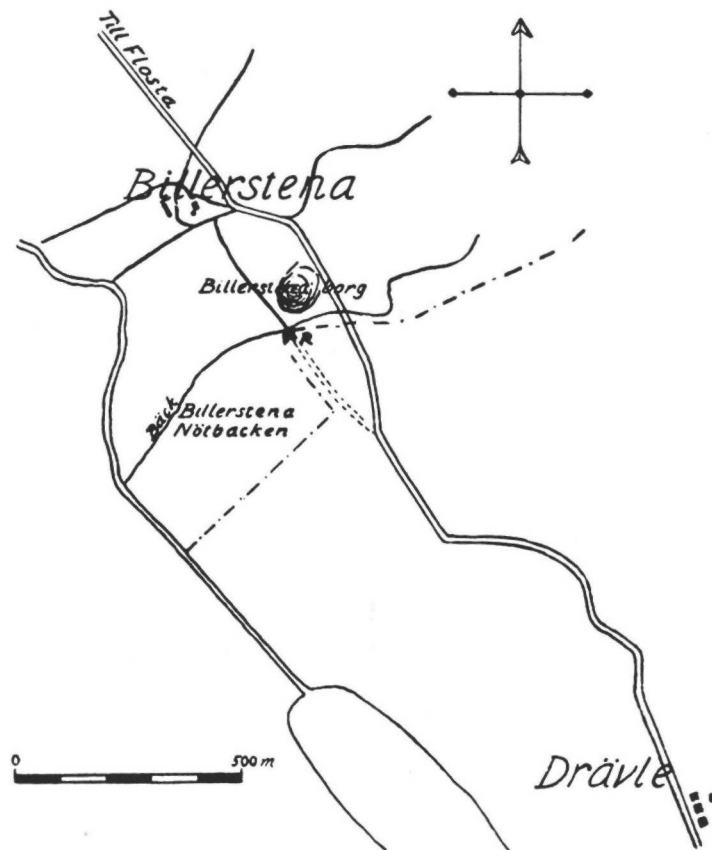

Fig. 532. Drävle-stenens ursprungliga plats (×R). Efter UFT 1924.

U 1163 blev emellertid icke länge liggande på sin gamla plats. I en skrivelse till Vitterhetsakademien hösten 1877 — alltså endast ett år efter Dybecks besök — begärde ägaren av Göksbo, Lars von Engeström, tillstånd att flytta runstenen: »Hos Kongl Akademien får jag wördsamt anhålla om tillstånd att flytta den runsten, som finnes å mig tillhöriga 1 mtl kronoskatte Dräfle i Altuna socken af Westmanlands län, till det derinvid liggande hemmanet Göksbo jemväl i Altuna socken för att å sistnämnda hemmans tomt uppställas; och vågar för bifall till denna min anhållan omnämna, att då å denna fastighet äro under uppförande åbyggnader för en något större form, hvartill för närvarande hör ett hemman i Dräfle by och i framtiden jemväl torde komma att läggas det först omförmälda, är det anledning antaga, att, om ifrågavarande flyttning medgifves, runstenen skall komma att hällre bibehållas än om den förblifver å sin nuvarande plats i ett källsprång uti en beteshage, der lätteligen kreaturen kunna tillfoga densamma skada och möjligen i en framtid personer af okunnighet kunna komma att för byggnadsföretag begagna sig af densamma.» Vitterhetsakademien gav det begärda tillståndet den $\frac{2}{10}$ 1877 (§ 361): »Akademien lemnade bifall till en å Grefve Lars von Engeströms vägnar framställd anhållan att en runsten, som för närvarande står i en beteshage vid ett källsprång, blottställd för åverkan af kreatur och okunniga menniskor, måtte få flyttas från denna plats å Dräfle egor till det angränsande hemmanet Göksbo, allt i Altuna socken i Vestmanland.» Med stöd av detta tillstånd flyttades U 1163 från sin ursprungliga plats; flyttningen väckte en viss uppståndelse i bygden. C. G. Karlinder skriver till Upplands fornminnesförening den $\frac{29}{5}$ 1878: »Å allmän kommunalstämma, med Altuna församling, vald till vårdare af de inom denna socken befintliga fornminnen, anser jag det vara min skyldighet att för fornminnesföreningen upplysa, det en på Dräfle bys mark af ålder befintlig runsten blifvit af arrendatorn C. Johansson på Göksbo, förd några hundrade fot från sin forna plats i mening att

derifrån vidare transporterats till Grefve von Engeströms på omkring 0,2 mils afstånd belägna egendom Göksbo. Denna rubbning af ett kärt fornminne har väckt ovilja bland många. Svar om brevets tillhandakommande utbedes.» Karlinders brev översändes omedelbart av mottagaren, C. A. Klingspor, till Riksantikvarien (B. E. Hildebrand): »Härmed tager jag mig friheten att bifoga ett bref från Altuna församlings Fornminnesvårdare, Herr Carl G. Karlinder, under vördsam anhållan att åtgärder kunde vidtagas för att hindra stenens flyttning».

U 1163 fördes emellertid fram till gårdspanen på Göksbo, där den restes. Av denna anledning begär Karlinder (den ²⁶/₁₀ 1878) en »upplysning» av Riksantikvarien: »Som jag, genom skriftvexling med Am. Doktor Montelius, blifvit hänvisad till Riksantikvarien Hildebrand för upplysnings vinnande i en af befolkningen härstädes med intresse omfattad sak, tager jag mig friheten fråga: af hvilken orsak har Kongl. Witterhets Hist. och Antiquitets Akademien tillåtit Grefve von Engeström (i Dresden) få förflytta en runsten från dess uråldriga plats på Dräfle mark till Göksbo gård i Altuna socken? — Denna flyttning av 'under lagens hägn' stående fast fornminne har väckt allmänt uppseende på stället, så mycket mera, som tryckta anslag af Kongl. Majt^s Nåd. förordning angående forntida minnesmärkens fredande och bevarande af den 29 Nov. 1867, på Uplands fornminnesförenings försorg hitsända finnas uppsatta såväl i folkskolans lokal som församlingens sockenstuga m. fl. ställen och allmogen vanligen synes betrakta fornminnen, i synnerhet runstenar, med en viss vördnad.» Såvitt bekant erhöi »fornminnesvårdaren i Altuna» intet svar på sin fråga.

I *Enköpingsposten* (⁵/₁₂ 1947) återges efter »en gammal gumma» en tradition om en tidigare flyttning av U 1163. Denna tradition är givetvis densamma som Dybeck återberättar, se ovan s. 622. Händelsen skall ha utspelat sig omkring år 1820: »Det var en bonde i Dräвле för 80–90 år sedan, som hette Per Jonsson. Han skulle föra hem den där runsten till Dräвле för ta han te plansten ve farstudörren. När dom skulle forsla dän den, så försökte dom först me två hästar, men dom rådde inte, då tog dom ett par te. De var me knapp nöd, att dom kunde komma te gåln me sten ändå. Hästarna vart så svettiga, att 'löddern' stod om dom. Nu la Per Jonsson dit sten. Men om nätterna var'e så oroligt å' lät så illa å' jämra sej utanför, så folke i gåln feck ingen ro alls. Mycke olyckor hände också. En åv sönnen halkade omkull på den där trappsten å bröt bene åv sej. De va inte någe bra alls ve gåln, sen den där sten kom dit. Då säger gumman i huse åt Per Jonsson: Den där sten får ni allt ta och forsla tebaks igen, där ni tog honom, så b'ire ro hånne. Då forsla dom tebaks en igen å då drog en häst honom med lätthet. Å sen vart de lugnt å bra i gåln igen.» — Pehr Johnson återger i *UFT* h. 41 (1927) en förvanskad tradition om flyttningen av U 1163: »Det finnes en by i Altuna socken benämnd Dräвле. Vid denna har förr stått en runsten. Vid ett tillfälle tog en bonde samma sten att använda utanför sin farstudörr. Men det skulle han icke ha gjort, ty det blev så oroligt på gården, att man fick ingen levandes ro. Gumman bad honom för Guds skull bära stenen dit där den tagits, men gubben var envis och ville ha den kvar. Slutligen var han dock nödsakad att forsla stenen åter till sin gamla plats. Det blev ingen ro i hela huset. Och på vintern, när det var halt, råkade flera personer falla samt bryta sig i armar och ben. — De gamla visste berätta, att när stenen skulle föras i väg till sin gamla plats blevo hästarna så löddriga av svett, att de knappast orkade draga dit den. Den kom aldrig till sin gamla plats utan hamnade till slut i Göksbo park. Huruvida det varit oroligt där, efter dess uppresande, ha vi oss icke bekant.»

O. v. Friesen, som undersökte U 1163 den ¹⁴/₇ 1918, skriver i en av sina i UUB förvarade anteckningsböcker: »Undersökt med läroverksadj. K. A. Karlinder. Dräfle-stenens ursprungliga plats är på Dräfle mark just i en udde som Dräfle nv gräns gör mot Billerstena sydost om Billerstena (400 m. so. om Billerstena mangårdsbyggnad) och ca 1500 m. nv. om Dräfle hufvudgårds mangårdsbyggnad ... Stenen flyttades trol. i början af år 1879 af grefve Lars v. Engeström till Göksbo där den är uppställd i parken framför mangårdsbyggnaden. Flyttningen anmäldes för Uplands fornminnesfören. ordf. C. A. Klingspor af d. v. fornminnesvårdaren i Altuna folkskolläraren Karl G. Karlinder men anmälan föranledde ej till någon åtgärd. Stenen står alltjämt på sin nya plats ... Nuvar. egaren är gr. Stanislaus Benzelstierna v. Engeström (sjuk) ... Runstenen stod ursprungl. på en plats (utpekad af K. A. Karlinder) belägen 25 meter sso om spetsen af ego-gränsen mellan Billerstena och Dräfle på Dräfle mark, 3 m. ö. om rågången. Där nu en djup grop markerar platsen, där stenen stått. Stenen stod sål. 90 à 100 m. rättvisande söder om borg-bergets tvärbranta sluttning. Traditionen förmåler att landsvägen fordom gick längre västerut än nu (»landsvägen gick förr nedanför borgbärgtet») och att stenen stod vid denna väg. Märkas bör att omedelbart s. om stenen finns ett graffält

med bl.a. en stor fyrkantig stensättning (19 × 17 m.). So. om stora stensättningen en mindre, båda h.o.h. belagda med stora kullerstenar.» Samma uppgifter lämnar v. Friesen i *UFT* 1924, där stenens ursprungliga plats är utmärkt på en kartskiss; se fig. 532.

Grå granit. Höjd 1,85 m., ristningsytans bredd 0,86 m. Ytan är slät men vittrad. »Stenen består av (syenit-?) granit, som vittrar i små punktlika nedsänkningar» (v. Friesen). Ristningen är genomgående grund, men såväl ornamentiken som runorna äro ännu, åtminstone i stort sett fullt klara. Även kvinnofiguren upp till t.h. kan, i gynnsam belysning, helt skönjas. Nedtill har en skiva av ristningsytan skalats av, varigenom ett par runor ha förlorats.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter B 660):

uipbiurn × ok : karlunkr : ok × erinker : ok × nasi × litu × risa × stii × pina × eftir × eribiun × f[apu]r × sii ×

snelan

75

Vidbiorn ok Karlungr ok Æringæirr ok Nasi letu reisa stein þenna ætir Ærinbiorn, faður sinn sniallan.

»Vidbjörn och Karlung och Ärenger och Nase läto resa denna sten efter Ärenbjörn, sin kække fader.»

Till läsningen: Inskriften börjar och slutar utan sk. I **1 u** finnes mellan hst och bst, intill den förra, en urgröpfung, som säkert är naturlig. **2 i** är ej stunget. **4 b** har, i likhet med inskriftens andra **b**-runa (59 **b**), formen β . **8 n** står inklämt mellan **7 r** och en i kopplet ingående linje. Av allt att döma beror denna placering på, att ristaren ursprungligen har hoppat över runan och sedan insatt den, när han upptäckte felet. Sk efter

Fig. 533. U 1163. Drävle, Altuna sn.
Efter teckning av Rhezelius i Fa 10:1.

Fig. 534. U 1163. Drävle, Altuna sn.
Efter kopparstick av Bureus.

8 n har, i likhet med inskriftens flesta sk, formen av ett kryss. Endast efter 10 k, 18 r och 27 r utgöres sk av två punkter. 9 o har, i likhet med 19 o och 28 o, dubbelsidiga, upp åt höger riktade bst. 11 k är ej stunget. I 12 a är bst mycket kort. I 14 l finnes upptill till vänster en skåra, liknande en t-bst. Skåran är emellertid säkerligen ej huggen; den fortsätter också snett ned åt höger, tills den träffar 13 r. 15 u är ej stunget, ej heller 17 k. 21 e är stunget med en rund prick, likaså 26 e. Prickarna äro i dessa fall grunda men ännu skarpt markerade. 25 k är ej stunget. 32 s har på grund av flagring förlorat övre ledens nedre del. 33 i är på mitten skadat genom ett jämförelsevis djupt bortfall; man kan sålunda icke numera avgöra, om runan har varit stungen eller ej. 35 i är ej stunget, ej heller 39 i. 45 i är tydligt; någon n-bst kan här icke ha varit huggen (jfr 58 i och 70 i). 47 i är ej stunget. I 50 e är pricken grund. Den måste betecknas som osäker, därför att den icke finnes t.h. om hst och t.v. har omarkerad kant. 55 e är stunget. I 58 i finnas inga säkra spår av bst. Visserligen finnes en flack fördjupning, men den verkar, i jämförelse med hst, icke huggen; jfr 45 i och 70 i. Mellan 61 u och 62 n finnes ingen runa. Av 64 a återstår endast huvudstavens övre tredjedel; det övriga av runan har gått förlorat i den stora avskalningen nedtill på stenen; genom denna skada ha också 65 p och 66 u försvunnit utan att efterlämna några spår. 70 i är tydligt; någon bst kan icke ha huggits här; jfr 45 i och 58 i. 73 e är tydligt stunget. — Cohl (F a 6): **uiþbiurn × ok : kartunkr : ok : erinker : ok : nasi × litu × risa × stin × þina × eftir × eribiurn × faþur × sin × snalan** : . Rhezelius (F a 10:1): **uiþbiurn × ok : kartunkr : ok × erinker : ok × nasa × litu × risa × stin × þina × eftir × eribiurn × faþur × sin × snelan**. Hadorph: **uiþbiurn × ok karlunkr : ok × erinkar ok × nasi × litu + risa × stin × þina × ektir × erinbiurn × faþur × sii × snalan**. Celsius (»vidit d. 1 Jul. 1726»): **uiþbiurn + ok : kartunkr : ok + erinker : ok × nasi × litu × risa × stii × þina × eftir × erinbiurn × faþur × sii × snalan** × . Broeman »rättar» med bläck Hadorphs i Bautil tryckta träsnitt (B 660) på följande ställen: 14 l ändras till t; Broeman har alltså, i likhet med alla tidigare granskare utom Hadorph, uppfattat den naturliga skåran som en t-bst. R. 26, som av Hadorph har uppfattats som a, ändras till e. Det av Hadorph förbisedda skiljetecknet (:) efter 27 r insattes. Om 30 n, som på träsnittet har ensidig bst, anmärker Broeman, att bst är dubbelsidig. — Dybeck: **uiþbiurn × ok · kaulunkr : ok × erinkar ok × nasi × litu × risa × stin × þina × eftir × arinbiurn × . . . r × sii × snalan**. — v. Friesen anmärker till sin läsning följande: 8 n »är inskjutet efteråt och sålunda ursprungligen överhoppat liksom . . . r i erinbiu(r)n». Sk efter 10 k är »säkert». 17 k: »Bistaven till k säker om än nedåt hårt vittrad». Sk före 19 o »torde vara säkert». 26 e »säkert; till vänster snett nedom punkten en vittring, som torde ha fattats som v. hälften av en a-bistav». Sk efter 27 r »grunt och osäkert». 31 a: »Vänstra sidan av a-bistaven skadad». 32 s: »Övre s-stavens nedre del bortfallen». 33 i: »En flagring har borttagit mitt-partiet av i-staven». 45 i: »Nu intet spår av bistav. Stenytan visserligen vittrad, men det ser ut som om aldrig någon bistav här funnits.» 50 e: »Möjligen ursprungligen stungen, men punkten har nedtill vassa kanter, går knappast över till högra sidan och är upptill på vänstra sidan mycket grund». 55 e: »Denna e-runa synes vara säkrare än föregående». 58 i uppfattar v. Friesen som n; »tycks sakna bistav på vänstra sidan.» På den plats, där runföljden 64–66 apu har stått, är en »stor djup avskalning, som emellertid ännu icke fanns på Hadorphs tid». 70 i: »Nu intet spår av bistav. Stenytan visserligen vittrad, men det ser ut som om aldrig någon bistav här funnits». 73 e: »e-runan säker, ej a.»

Inskriften tolkas av Bureus i F a 5 (och F a 1) på följande sätt: »VidBernus et CartVngus et Eringerus et Naso curarunt erigi Saxum hoc in memoriam ErinBerni patris sui prudentis.» — Grau: »Widbiörn, Karlungr, Eringer och Nesa låto resa denna sten efter sin wisa Fader Erinbiörn».

U 1163 är rest av fyra söner efter deras fader. Intet av de i inskriften förekommande namnen bereder några tolkningssvårigheter, även om två av dem tydligen ha varit ganska ovanliga, nämligen *Ær(i)ngæiŕk* och *Karlungr*. Det förra är säkert belagt endast på ytterligare två runstenar, Sö 205 (*irnkain*) och U 720 (*arnken*). I medeltida källor är namnet styrkt från hela Norden; på Island var det icke ovanligt. I Norge finnes från medeltiden endast ett otvetydigt belägg på namnet, nämligen på Skafså-stenen; se *NIR*, bd 2, s. 250. Om *Æringæiŕk* se även I. Modéer i *Namn och bygd* 37 (1949), s. 16. — *Karlungr* förekommer ytterligare endast en gång i runinskrifternas namnskatt, nämligen på U 1133. »Namnet är mest bekant genom det roslagska lokalhelgonet St. Karlung, som givit sitt namn åt Karlungskyrkia eller Karlung, nu Söderby-

Fig. 535. U 1163. Drävle, Altuna sn.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 660).

Fig. 536. U 1163. Drävle, Altuna sn. Efter D 1:292.

Karls socken» (*UFT*, 1924, s. 98). — Om mansnamnet *Viðbiorn* se Sö 226, U 280 och 524, om *Ærinbiorn* se U 567. — *Nasi* (eg. 'han med näsan') är hittills belagt i sex svenska runinskrifter, fem uppländska (U 849, 1033, 1074, 1104 och 1163) och en sörländsk (Sö 200).

Tre av Drävle-stenens namn ge exempel på variation: i två av sönerns namn, *Æringæirr* och *Viðbiorn* ingå nämligen element av faderns namn, *Ærinbiorn*.

Adjektivet *sniall* 'rask', 'duktig', 'duglig', förekommer påfallande sällan i de uppländska runinskrifterna; det användes på U 960 (*sun x snialan*) och torde kunna suppleras på U 225 (... *ir suinar*). I sörländska inskrifter är ordet däremot vanligt.

U 1163 har i hög grad tilldragit sig forskningens uppmärksamhet. Detta beror icke i första hand på runinskriften utan på den ornamentala utsmyckningen. I likhet med vad fallet är med U 1161, är det denna del av ristningen, som är av särskilt intresse.

Den förste, som riktade uppmärksamheten på Drävle-stenens bildframställning, var G. Stephens. I *Illustreret Tidende* den $13/5$ 1877 publicerade han en uppsats med titeln »Vølsungesagaen paa en Runesten», vilken sedan översattes och infördes i *Upsala-Posten* ($6/7$ 1877) och i *UFT* (h. 7, 1878). Stephens skriver: »Da Professor Carl Säve i 1869 offentliggjorde sin Opdagelse, at tvende svenske Runestene i Södermanland, Ramsunds-berget og Gøks-stenen, fra første Halvdel af det ellefte Aarhundrede, bare indristede Fremstillinger hentede fra Oldtidssagnene om en Dragehelt, senere localiseret i Norden under Navnet Sigurd Fafnersbane, aabnede han et nyt Felt for Mythologien, Oldgranskeren og Konstneren. Siden have Worsaae og andre Lærde videre behandlet dette Emne, og jeg selv har samlet Resultaterne — alle de dengang bekjente Fund af billedlig Kunst fra den ældste skando-gotiske Heltemythe — i en Afhandling om Runedøren fra Island, trykt

i 'Archæologia Scotica', 4to, Vol. 5, Edinburgh 1874. — Men nye Bidrag til denne interessante Gruppe af oldnordiske Konstfrembringelser komme stadigt frem ... Odderen forekommer vel paa Ramsundsstenen, men den skjebnesvangre Ring var endnu ikke at finde. — For nogle Uger siden har den utrættelige svenske Runolog Richard Dybeck udgivet et nyt Hefte af sine udmærkede Sveriges Runurkunder. Det er Bihanget I, II, Stockholm 1876. Under Nr. 292 meddeler han en ny og nøiagtig Tegning af Dräflestenen i Altuna Sogn i Upland. Denne næsten tre Fod høie (!) og tre Fod brede Mindesten, er Nr. 660 i Göransson's Bautil, men Billedet der er meget mindre og er feilagtigt, medens Stenen dog dengang ikke havde mistet et Par Bogstaver, som nu mangle paa den høire Underkant. Hvad man ikke turde bestemme efter Billedet i Bautil, er nu klart hos Dybeck. Figuren tilvenstre ved Stenens Top, ligeoverfor Sigurd, som støder Sværdet gennem Dragen, er — Dvergen Andvare med Ringen i sin Haand. Saaledes er, efter Oldtidens Sæd, Fafnersepisoden sammenfattet, dens Begyndelse og Ende, Andvare med sin Ring, Ulykkebringeren, Boden for Odders Drab — og Fafners Fald. — Rimeligviis regnede de Ætter, paa hvis Mindestene disse Forestillinger findes, deres Oprindelse fra Sigurd. Men Indskriften giver ingen Oplysning herom» ...

I samband med sin behandling av Ockelbo-stenens bildframställningar nämner Sophus Bugge också Drävle-stenens Sigurdsbild (*Studier over de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse*, s. 504 f.): »Den Enkelt-hed paa Ockelbo-Stenen, som med størst Sikkerhed synes at kunne forklares, er den Mand, som stikker et Sværd igjennem Ormen. Thi det synes ikke vel at kunne betvivles, at denne Mand, uagtet han er indenfor Ormslyngningen, skal forestille den samme Sagnhelt som den Mand udenfor Slyngningen, der paa Ramsunds-berget i Sødermanland stikker et Sværd gjennem Ormen. Det er altsaa ... Sigurd Faavnesbane, der paa Ockelbo-Stenen, ligesaavel som paa Ramsunds-Berget, gjennemborer Ormen.» I en not tillfogar Bugge: »Lignende Fremstilling findes paa flere Stene, saaledes paa Gök-stenen i Sødermanland ... og Dräfle-Stenen i Upland» ...

L. Fr. Löffler påpekar i uppsatsen »En förbisedd Sigurdsristning» (i *Månadsbladet* 1890), att det finnes ett påtagligt samband mellan bilderna på Drävle-stenen och figurerna på Ramsjö-stenen (U 1175): »Run-slingans form, ornamenteringen på stenens midtstycke, mannen (Sigurd) som underifrån stöter svärdet genom ormen, en något nedom och framför mannen springande person (på Dräflestenen dvärgen Andvare med ringen, enligt Stephens), allt detta hafva de båda stenarna gemensamt, dock icke utan tydliga skiljaktigheter i detaljer, af hvilka en särdeles i ögonen fallande är, att människobilderna äro vända åt motsatt håll på de båda stenarne. På Ramsjöstenen tillkommer emellertid en tredje person halfliggande bakom den förmodade Sigurd. Men det är icke omöjligt, att äfven denna tredje (något mindre) person funnits på Dräflestenen, ty på motsvarande ställe å denna sten är, både enligt Bautils och Dybecks afbildningar, ristningen afnött. Denna tredje person kunde vara Regin, som ej gerna bör saknas; jfr andra svenska och norska Sigurdsristningar.» Löffler framhåller emellertid, att »den tredje personen» på Ramsjöstenen kan ha »godtyckligt tillagts för symmetriens skull — ifall den ej redan fanns på Dräflestenen».

Henrik Schück har vid flera tillfällen behandlat Drävle-stenens bildmotiv. I *Svensk litteraturhistoria* (1890) och i *Illustrerad svensk litteraturhistoria* (1896) redogör han för sin uppfattning av vad man ser på denna sten och på Ramsjö-stenen (U 1175). I det senare arbetet skriver Schück: »På Dräflestenen ser man öfverst, huru Sigurd genomborrar draken, och strax nedanför en springande figur, hvilken i sin hand håller en ring; midt emot honom har antagligen funnits en annan person, hvilken nu icke längre kan urskiljas. På Ramsjöstenen ... upprepas samma historia: öfverst Sigurd, som sticker sitt svärd i draken, till höger samma springande figur som på Dräflestenen och till vänster en liggande figur, hvilken att döma af de norska afbildningarna troligen föreställer Gunnar i ormgropen. Den springande figuren kan möjligen, såsom man menat, vara dvärgen Andvare, hvilken i sin hand bär den ödesdigra ringen, men sannolikare synes mig vara, att vi i honom hafva att igenkänna budbäraren Vinge, hvilken af Guðrún sändes till hennes bröder för att varna dessa för det hotande förräderiet; med denne sände nämligen Guðrún en guldring, i hvilken hon till ett varningstecken knutit ett varghår.» I andra upplagan av *Ill. sv. litt. hist.* (1911) formulerar han sin uppfattning på följande sätt: »Figuren i midten är ... Sigurd, som genomborrar draken, och den liggande figuren till vänster på Ramsjö-stenen skall med all sannolikhet föreställa Gunnar i ormgropen. Mera svårtydd är

den springande figuren, som tydligen på båda stenarna [1163 och 1175] afser samma person. Den sannolikaste gissningen synes vara, att figuren föreställer budbäraren Vinge, som från Atle sändes med inbjudan till gjukungarna. Gudrun gaf honom vid affärden en ring, i hvilken hon ristat varnande runor, men dessa ändrades af Vinge, så att gjukungarna begåfvo sig till Atles hof, där döden väntade dem.» I tredje upplagan av samma arbete (1926) skriver Schück: »På en uppländsk sten, Drävlestenen . . ., se vi överst Sigurd vilken liksom på Ramsundsberget genomborrar draken med sitt svärd. Till vänster nedanför honom synes en springande man, som i handen håller en ring. Denna figur har tolkats på två olika sätt: såsom dvärgen Andvare, vilken i sin hand håller den dyrbara ringen Andvaranautr, eller som budbäraren Vinge, vilken av Atle sändes med inbjudan till gjukungarna . . . Av dessa tolkningsförslag synes mig nu mera det förra, av von Friesen antagna, sannolikare, då särskilt skattesagan var populär i Sverige. Figuren mitt emot . . ., som tyckes framställa en kvinna i ett slags kapuschong, har tolkats som Sigrdrifa. Samma figurer — kvinnan och mannen med ringen — förekomma ock på Ockelbostenen . . . Men om hon skall föreställa Sigrdrifa, förefaller ytterst tvivelaktigt, och i varje fall är en annan tolkning möjlig, om nämligen kvinnan nu överhuvud hört till Volsungasagan. En viktig episod i denna var Sigurds ankomst till gjukungarnas hov. Gjukes drottning, den trollkunniga Grimhild, gick då emot honom och bjöd honom ett horn, fyllt med en kärleksdryck, som Sigurd tömde, och därvid glömde han Brynhild och fick Gudrun kär — orsaken till de följande förvecklingarna.» Schück har sålunda på en punkt ändrat mening; han delar nu den åsikt, som von Friesen hävdar i *UFT* (1924), att den springande figuren är dvärgen Andvare.¹

Den utförliga beskrivning, som v. Friesen (a. a. s. 352 f.) ger av Drävle-stenens ornamentala utsmyckning, har följande lydelse: »Rundjuret, på vars kropp själva inskriften är anbrakt, är här ett enda. Dess huvud med nosen vänd nedåt befinner sig i ristningsytans nedre högra hörn. Därifrån går den bandliknande kroppen i en halvcirkelbåge uppåt och ned mot stenens vänstra nedre hörn, där den i en ny halvcirkelbåge böjer upp längs stenens vänstra sida, varefter den längs överkanten och högra sidan åter löper ned mot högra hörnet, där gör en bukt symmetrisk med bukten på vänstra sidan, går under rundjurets hals och i en nedåt böjd båge löper ut i en svans med två flikar korresponderande mot huvudets över- och underkäke. Ytterändarna av rundjuret äro sammanhållna med två olika bandflätningar: en nedre, utgörande ett numera defekt s. k. iriskt koppel, förbinder med varandra de båda halvcirklar rundjurets kropp gör längst nere på stenen; en övre mera invecklad omsluter korsningsytan mellan djurets hals och stjärt, skjuter härifrån i ett invecklat lövverk av stiliserade akanthusblad upp och fyller den yta rundjurets övre kropp innesluter. Nederst i detta lövverk är inflätat ett likarmat, delvis starkt ornamenterat kors. Detta kors är till en början svårt att få sikte på och har också tidigare förbisetts, i varje fall av DYBECK. Dess mittparti fasthålls emellertid av en ring vid två vid medelpunkten av stenens inneryta varandra korsande akanthusbladskäft. Överst i bladverket skymtar — säkert men med delvis bortvittrade konturer ristningens intressantaste parti — tre människofigurer. Av dessa äro de två, den övre som stående på ett knä med ett uppåt riktat svärd genomborrar rundjurets kropp och den vänstra, som springer fram med flygande hår och en ring i högra handen, fullt urskiljbara. Otydligare är den nedre högra, som varken HADORPH eller DYBECK kunnat se, men där jag fått fram de visserligen defekta konturerna av en kvinna i fotsid dräkt med en kapuschong (eller egendomlig hårklädsel?) på ryggen och ett horn i handen. Att jag riktigt läst ut denna figur sluter jag dels därav att jag gick till stenens undersökning utan någon mening om vad som här kunde stå att finna, dels — och framför allt — därav att Ockelbo-stenen, som liksom Drävle-stenen upptill visar en man genomborrande rundjuret med sitt svärd, längst ned på stenens inneryta har två mot varandra vända, på varsin sida om ett träd placerade personer, en man med en ring och en kvinna med kapuschong och horn.»

Efter redogörelsen för Drävle-stenens ornamentala utsmyckning övergår von Friesen till tolkningen av de »i bladverket undanstuckna» figurerna: »I den knäböjande mannen som med sitt svärd genomborrar den över honom framskridande draken är man sedan gammalt ense om att se den i forntiden så fräjdade sagohjälten Sigurd Fafnesbane, vilkens mest bekanta stordåd var segern över en på en utomordentlig skatt ruvande drake,

¹ Denna mening framfördes f.ö. redan år 1877 av G. Stephens; se ovan s. 628.

vilken skatt efter segern blev Sigurds egendom. Det var för ett halvt århundrade sedan som CARL SÄVE¹ gav denna slående tolkning av Ramsundsbergets ristning i Södermanland, där man, utom Sigurd själv genom-borrande ormen, ser en hel del detaljer ur den sägen som är knuten till hans bragd. SCHÜCK i SCHÜCK och WARBURG Illustrerad svensk litteraturhistoria, Andra uppl. I, s. 109 ser med all rätt i Drävle-stenens översta mansfigur Sigurd, även om denne här uppträder i en annan omgivning än på Ramsundsberget. Däremot torde SCHÜCK svårligen ha rätt i de båda övriga människogestaltarnas tolkning. Han sammanställer Drävle-stenens ristning med den mycket liknande på Ramsjö-stenen i grannsocknen Vittinge. Här finna vi de tre figurerna fullt tydliga: i mitten en stående man med ett svärd, vars spets är riktad mot den ovanför löpande ormslingan, i vänstra(!) handen; till vänster om honom en starkt bakåtlutad, nästan liggande mindre mansfigur med utbredda armar och till höger en springande dito av samma proportioner. SCHÜCK finner det mycket sannolikt att den liggande mannen är Gunnar i ormgropen — ett välkänt sagomotiv från folkvandringstiden — och att mannen till höger — här är han dock mer tveksam — är budbäraren Vinge, som från Atle sändes med inbjudan till gjukungarna, Gunnar och Hogne. Gudrun, Atles gemål och gjukungarnas syster, gav Vinge en ring som hon ristade varnande runor till bröderna på ... SCHÜCKS uppfattning av mannen med ringen som Vinge är i och för sig mycket tilltalande, men dess riktighet blir tvivelaktig då vi funnit att mannen med ringen på Drävle-stenen har till sällskap icke en man (Gunnar i ormgropen) utan en kvinna. I själva verket har SCHÜCK kommit till sin uppfattning om de båda sidofigurernas förklaring genom att förbinda mannen med ringen på Drävle-stenen med den liggande mannen på Ramsjö-stenen. Den nära frändskapen mellan de nämnda båda stenarnas ristningar är höjd över allt tvivel, men förhållandet dem emellan torde vara sådant, att man i trots härav icke kan belysa den ena med den andra. En närmare granskning visar nämligen att Ramsjö-stenen ... är en oförstående och mycket diletantmässigt utförd kopia av Drävle-stenen eller av en dublett till denna. Ramsjö-ristaren har ej förstått runorna utan i stället fyllt slingan med tecken, som endast undantagsvis likna runor och som äro obegripliga därför att bakom dem alls icke döljer sig någon mening.»² Också ornamentiken på Ramsjö-stenen visar att dess ristare icke riktigt har återgett sin förlaga: »Vidare är korset med ringen och akanthusbladen fullkomligt missförstått: korset bindes på Drävle-stenen till lövverket av ringen, men på Ramsjö-stenen ligger korset på ringen och denna på de varandra korsande akanthusbladen, vilkas skaft borde ha synts inom ringen, om ristaren hade förstått dennas karaktär. Slutligen äro människofigurerna upptill utförda med sådan brist på karaktäriseringsförmåga och troligen också sådan brist på insikt om vad figurerna på originalet betydde, att det hela blivit en grupp vars utseende nästan uteslutande är bestämt av ristningsytans form — denna vållar att ytterfigurerna äro mycket mindre än mittfiguren och att den vänstra halvligger — och ristarens oförmåga att återge förebilderna.» Resultatet av sin granskning sammanfattar v. Friesen på följande sätt: »När det gäller figurernas tolkning, ha vi sålunda uteslutande att hålla oss till Drävle-stenen». Mannen med ringen uppfattar v. Friesen som »Andvare, dvärgen som ursprungligen ägde nibelungarnas skatt och som belade skatten med en förbannelse, när Loke även avtingade honom en liten guldring som dvärgen enträget bad att få behålla. Förbannelsen blev ödesdiger för alla följande ägare av skatten och framför allt ringen, och ringen blir sålunda ett karakteristikum för Andvare-skatten.» Det är tydligt, att v. Friesen icke har känt till, att Stephens redan femtio år tidigare hade tolkat den springande figuren på Drävle-stenen på alldeles samma sätt; se ovan s. 628.

Kvinnan med hornet är enligt v. Friesen också en av gestalterna i Sigurdssagan: »Efter segern över Fafner och dråpet av dennes bror Regen ... drog Sigurd till Frankland och väckte där ur en trollsömn en valkyria, Sigrdriva, som till tack räckte Sigurd ett horn, innehållande en dryck full av 'kraft och heder, sånger och styrkande tecken, goda galdrar och glädjerunor'. Sigrdriva är, tänker jag mig, kvinnan med hornet på

¹ Därmed åsyftar v. Friesen Säves kända arbete *Sigurds-ristningarna å Ramsunds-berget och Göks-stenen* (i *VHAAkad:s handlingar* 26, 1869).

² Denna utan tvivel riktiga uppfattning av Ramsjö-stenen (U 1175) har v. Friesen tidigare givit uttryck åt i *Upplands runstenar* (i *Uppland* 2, 1907) och i den år 1913 tryckta upplagan av samma arbete. Det bör emellertid anmärkas, att L. Fr. Löffler redan år 1890 har uttalat denna mening. Se vidare U 1175.

Drävle-stenen ... Drävle-stenens figurer omspänna sålunda det skede i Sigurds liv, som behandlas i Eddasångerna Regens-, Fáfnes- och Sigrdrifu-mål.»¹

En utförlig redogörelse för de till vår tid bevarade Sigurdsristningarna lämnar H. Schück i *Nordisk Tidskrift* 1903, s. 193 f. Uppsatsen ingår också i *Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria* I (1904), s. 172–214.

U 1163 är utförd av en verklig mästare. Hans teknik och hans invecklade men fast sammanhållna ornamentik antyda emellertid bestämt, att hans vanliga material icke har varit sten utan trä eller metall. Det är högst sannolikt, att han har varit, för att använda v. Friesens ord, »en av dessa skickliga träsnidare som fyllt de uppländska storböndernas och hövdingarnas högsätesstolpar, husgeråd, fordon, ridtyg och övriga lösegendom som särskilt kom till synes vid gästabud, tingsresor och härfärder med de egendomligt stilfulla ytprydnader som äro karakteristiska för den senare vikingatiden. Säkerligen är det ett omtyckt ämne i denna träskulptur, vilken ... ofta i sin bildframställning använde motiv ur den gamla guda- och hjältesagan, ristaren lånat, när han inför huvudpersonerna i den unge Sigurd Fafnesbanes saga. Och grunden till att detta motiv uppträder just här på vår sten kan helt enkelt vara den, att det orm- eller drakliknande rundjuret, som ristaren enligt tidens sed behövde för att därå anbringa inskriften, hos honom väckt tanken på draken Fafner som Sigurd dödade, en idéassociation som så föranledde honom att på stenen återge några gestalter ur denna saga.»

U 1163 är i sin ornamentiks huvuddrag icke helt ensamstående. Samma stildrag, påminnande om träsniderier, visa t.ex. U 1016, 1138, 1146, 1147.

Fig. 537. U 1163. Drävle, Altuna sn. Övre delen av ristningen.

Göksbo, Altuna sn

se U 1163. Drävle, Altuna sn.

¹ I fortsättningen jämför v. Friesen ingående Drävle-stenens och Ockelbo-stenens ornamentala utsmyckning. Han skriver (a. a. s. 358 f.): »Mot den tolkning av figurerna i lövverket på Drävle-stenen, som jag här givit, kunde ju samma figurers placering på Ockelbo-stenen ... synas tala. Vi ha redan ovan funnit att de båda ytterfigurerna, mannen med ringen och kvinnan med hornet, på Drävle-stenen jämväl förekomma på Ockelbo-stenen, men de äro här skilda från Sigurd, som har samma plats som på Drävle-stenen, alltså överst under drakslingan; mannen med ringen och hornbärrerskan på Ockelbo-stenen stå längst nere på den inre bildytan och på var sin sida om ett starkt stiliserat träd, vilket intar samma plats som den övre bindningen mellan rundjurets ytterändar på Drävle-stenen. På Ockelbo-stenen är Sigurd skild från sina nära grannar på Drävle-stenen av flere lag av olika figurer. Det är emellertid alls intet tvivel om att Ockelbo-stenens framställning tillhör ett senare stadium än Drävle-stenens. En jämförelse mellan bladverket på Drävle-stenen och det däremot svarande trädet på Ockelbo-stenen visar detta. På den förra har bladverket vuxit följdriktigt fram ur en verklig ornamentalfunktion, nämligen att sammanbinda rundjurets yttre ändar. Trädet på Ockelbo-stenen har samma plats och är uppbyggt av samma element, nämligen stiliserade akanthusblad. Men trädet står oförmedlat placerat på rundjuret, alldeles som de övriga lösa figurerna äro strödda över den inre bildytan. Och dock är trädet tydligen en rent ornamentaldetalj och avser ej att återge en real eller diktad verklighet: det har vuxit fram ur ren ornamentik av den art vi finna på Drävle-stenen. När mannen med ringen och kvinnan med hornet äro skilda från Sigurd på Ockelbo-stenen, är detta sålunda ett senare led i utvecklingen beroende på bristande insikt om de tre figurernas sammanhang.»